

**T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ**

ROLLO MAY'E GÖRE ÖZGÜRLÜK VE KADER

Gülden KAYA

**Danışman
Prof. Dr. Mehmet TÜRKERİ**

İZMİR- 2021

TEZ ONAY SAYFASI

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Rollo May’e Göre Özgürlük ve Kader” adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

18/01/2021

Gülden KAYA

ÖZET
Yüksek Lisans Tezi
Rollo May'e Göre Özgürlük ve Kader
Gülden KAYA

Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı
Felsefe ve Din Bilimleri Programı

20. yüzyıl varoluş felsefesinin ortaya çıktığı bir dönemdir. Varoluş felsefesini diğer felsefelerden farklı kılan, konu üzerinde durmaktan ziyade bireyle ilgili bir felsefe olmasıdır. Rollo May de varoluşçu bir psikolog olduğu için Özgürlük ve Kader adlı eserinde özgürlüğe kişi üzerinden yaklaşımlarda bulunmuştur. May'in eserinde bireyi ön plana çıkarmış olması ve özgürlüğün kaderle birlikte değerlendiriliyor olması, ayrıca onun üzerine inceleme ve araştırma yapılmamış olması onun görüşlerini ve yaklaşımını araştırmamızda etkili olmuştur.

Araştırmamızın amacı, Rollo May'in özgürlük konusunu nasıl işlediği, varoluş felsefesinde ve psikoterapisinde özgürlük anlayışının hastaları üzerinde nasıl bir tedavi olanağı sunduğu, kaderle özgürlük arasında nasıl bir bağlantı kurduğu, kişisel özgürlük kazanmanın bireye ne gibi faydalar sağladığı, kaderi kabul etmenin kişiyi nasıl özgürleştireceğini ortaya koymaktır.

Bir giriş, üç bölüm ve bir sonuç olmak üzere beş kısımdan oluşan çalışmamızın giriş kısmında, Rollo May'in hayatı, eserleri ve başarıları ele alınmaktadır. Birinci bölümde, İlk Çağ yunan felsefesinde özgürlük ve İslam düşüncesinde özgürlük konusu ve düşünürlerin özgürlük hakkındaki görüşlerine yer verilmektedir. İkinci bölümde, özgürlüğün anlamı ve Rollo May'in özgürlüğe bakış açısı ve özgürlükle ilgili ele aldığı konular ele alınmıştır. Çalışmamızın üçüncü bölümünde ise, özgürlük ve kader konusunun May'e göre nasıl değerlendirildiği, kaderin özgürlükle ilişkisinin neler olduğu ve kaderle ilgili olarak ölüm konusunun özgürlükle nasıl ilişkilendirildiği ortaya konulmaya çalışılmıştır. Sonuç bölümünde, çalışmanın tümünden çıkarılabilecek olan sonuçlar ifade edilmiştir.

ABSTRACT
Master's Thesis
Freedom and Fate According to Rollo May
Gülden KAYA

Dokuz Eylül University
Graduate School of Social Sciences
Department of Philosophy and Religious Sciences
Philosophy and Religious Sciences Master Program

The 20th century is a period when the philosophy of existence emerged. What makes the philosophy of existence different from other philosophies is that it is a philosophy about the individual rather than dwelling on the subject. Since Rollo May was an existential psychologist, he approached freedom through the individual in his work Freedom and Destiny. The fact that May has brought the individual to the forefront in his work and that freedom is evaluated together with fate, and also the fact that no examination and research has been done on it, has been effective in our investigation of his views and approach.

The aim of our research is to reveal how Rollo May deals with the issue of freedom, what kind of treatment opportunity the understanding of freedom in his philosophy of existence and psychotherapy offers on his patients, what kind of connection he establishes between fate and freedom, what benefits gaining personal freedom provides for the individual, how accepting fate will liberate the person to put.

The life, works and achievements of Rollo May are discussed in the introduction of our study, which consists of five parts, including an introduction, three parts and a conclusion. In the first chapter, the issue of freedom in the Greek philosophy of the First Age and freedom in Islamic thought and the views of thinkers on freedom are given. In the second part, the

meaning of freedom and Rollo May's perspective on freedom and issues related to freedom are discussed. In the third part of our study, we tried to reveal how the issue of freedom and fate is evaluated according to May, what the relation of fate is with freedom and how death is related to freedom. In the conclusion part, the results that can be drawn from the whole study are expressed.

ROLLO MAY'E GÖRE ÖZGÜRLÜK VE KADER

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI	ii
YEMİN METNİ	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR	ixx

GİRİŞ	1
-------	---

BİRİNCİ BÖLÜM FELSEFE VE ÖZGÜRLÜK

1.1. İLKÇAĞ YUNAN FELSEFESİNDE ÖZGÜRLÜK	7
1.2. İSLAM DÜŞÜNCESİNDE ÖZGÜRLÜK	11
1.2.1. Kelam	12
1.2.2. Felsefe	16

İKİNCİ BÖLÜM ÖZGÜRLÜK KAVRAMI

2.1. ÖZGÜRLÜĞÜN ANLAMI	21
2.1.1. Özgürlük Nedir?	21
2.1.2. Özgürlüğün Yanlış Anlaşılması	26
2.1.2.1. Narsisizm	29
2.1.3. Özgürlüğün Bugünkü Anlamı	34
2.1.4. Doğu ve Batı Topluluklarında Özgürlüğün Anlamı	35
2.2. ÖZGÜRLÜĞÜN İŞLEVLERİ	37
2.2.1. Birey ve Özgürlük İlişkisi	41

2.2.2. Kaygı ve Özgürlük İlişkisi	45
2.3. VAROLUŞÇULUKTA ÖZGÜRLÜK	48
2.3.1. Varoluşçuluk Felsefesi ve Özgürlük	48
2.3.2. Varoluşçu Psikoterapide Özgürlük	52
2.3.3. Varoluşçu Psikoterapide Bir Özgürlük Örneği	55
2.3.3.1. Terk Edilme Korkusu	56
2.3.3.2. Kaderin Kabul Edilmesi	57
2.3.3.3. Özgürlüğe Giden Yol Olarak Öfke	59
2.3.3.4. Yalnızlık ve Yeniden Doğum	62
2.4. ÖZGÜRLÜĞÜN DEĞİŞKENLİĞİ	64
2.4.1. May'de Seçme Özgürlüğü ve Sorumluluk	65
2.4.2. Özgürlüğün Paradoksları	70
2.4.2.1. Büyük Engizitör	72
2.4.2.2. İsyan	75
2.4.2.3. Determinizm	78

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ÖZGÜRLÜK VE KADER

3.1. ÖZGÜRLÜK VE KADER PROBLEMİ	82
3.1.1. Kader Nedir?	82
3.1.2. Determinizm Ve Kader İlişkisi	86
3.1.3. Kaderin Özgürlük ve Sorumlulukla İlişkisi	88
3.1.4. Kaderi Kabul Etmenin Faydaları	89
3.2. KADER VE ÖLÜM PROBLEMİ	92
3.2.1. Ölüm Gerçeği	95
3.2.2. Bir Yansıtma Olarak Büyücülük ve Kader	97
SONUÇ	102
KAYNAKÇA	105

KISALTMALAR

Çev.	Çeviri
Ed.	Editör
S.	Sayfa
Ss.	Sayfa sayısı

GİRİŞ

Rollo May'in Hayatı, Eserleri ve Başarıları

1. Rollo May'in Hayatı

Rollo May, 21 Nisan 1909 tarihinde ABD'nin Ohio eyaletindeki Ada'da doğdu. Ebeveynlerinin boşandığı ve kız kardeşine şizofreni teşhisi konduğundan zor bir çocukluk geçirdi. Altı çocuklu bir ailenin ilk oğluydu. Annesi sık sık çocukları kendilerine bakmaları için terk etti ve kız kardeşi şizofreni hastası olduğu için büyük bir sorumluluk üstlendi. 1930 yılında Oberlin Koleji'nden mezun oldu. Bir süre Yunanistan'da öğretmenlik yaptıktan sonra yükseköğretime devam etmek için tekrar ABD'ye döndü ve 1938'de Union Theological Seminary'de teoloji bölümünü bitirdi. White Institute'da psikanaliz üzerine çalıştıktan sonra Columbia Üniversitesi'ne girdi ve 1949'da burada psikoloji doktorasını tamamladı. 1958'de Ernest Angel ve Henry Ellenberger'le birlikte varoluşçu psikolojiyi ABD'de tanıtan Existence(varoluş) adlı kitabın editörlüğünü yaptı. Burada yapmış olduğu editörlük sayesinde May fikirlerinin ABD'de yayılmasını sağlamıştır. May aynı zamanda San Francisco'daki Saybrook Lisansüstü Eğitim ve Araştırma Merkezi'nin kurucularından ve öğretim üyelerinden birisidir. 1994'ün ekimindeki ölümünden önceki son yıllarını San Francisco Körfez Bölgesi'ndeki Tiburon'da geçirmiştir. 22 Ekim 1994'te hayatını kaybetti.

Rollo May, Amerikan hümanizminden etkilenmiştir ve varoluşçu psikolojiyi başta Freud'un ki olmak üzere diğer felsefi yaklaşımlarla birleştirerek yeni bir yaklaşım yakalamaya çalışmıştır. Varoluşçu felsefenin yanı sıra hümanist psikolojinin de önemli isimlerinden biri olarak tanınmıştır. Davranışçı ekolden farklı olarak felsefi bir sistem kurmaya çalışmıştır. Paul Tillich, Otto Rank ve Sigmund Freud'dan etkilenmiştir. Aynı zamanda Rollo May, Otto Rank'i varoluşçu psikoterapinin en önemli öncülerinden biri olarak görmüştür. Varoluşçu psikolojiyi bağımsız bir disiplin olarak kurmayı hedeflemiştir. Eserlerinde Sartre, Heidegger ve Kierkegaard'ın düşüncelerinden yararlanmıştır.

Aynı zamanda May kişilik gelişimlerinde bazı aşamalar tespit etmiştir. Bu aşamalar şunlardır:

Masumluk; bunu May bebeğin ilk dünyaya geldiği andaki durumunu kast eder. Yani bebek, sadece beslenir ve uyur. Bebeğin başka hiçbir şey yapma gücü yoktur.

İsyankarlık; bu insanın özgür olabilmesi için gerekli bir unsurdur. Kişi özgürlüğünü elde edebilmek için bu duygusundan yararlanır. Aynı zaman da bu isyan duygusu insanda ilk kendini fark etmeye başladığı zamanda da ortaya çıkar. Kişi kendi benliğini gerçekleştirebilmek için isyan eder.

Sıradanlık; kişinin sorumluluk duygusuna ulaşmaya çalıştığı ve bu duygunun kişide yarattığı gerilim aşamasıdır.

Yaratıcılık; kişinin kendini gerçekleştirmeye çalıştığı aşamadır. Kişinin var olmaya çalıştığı, kendi benliğinin ortaya çıkarmaya çalıştığı aşamadır.

May'ın oluşturduğu bu aşamalar basamak olarak ulaşılması gereken diğer aşamalar gibi değildir. Bu aşamaları diğerlerinden farklı kılan yanı herkesin bu aşamalara belli bir anda aynı aşamayı yaşayabilmelerinden kaynaklanır. Yani kişi aynı anda masumluk aşamasında ya da ergenlik zamanında yaratıcılık aşamasında olabilir. May düşüncesine göre bu aşamaların yaşlarla bağlantısı kurulmasını sağlayan tek şey önemliliklerdir. Yani kişi için hangi aşama daha önemliyse kişi o aşamadadır. İsyankarlık iki yaşındaki bir çocuk veya bir ergen için diğer yaşlardan daha fazla önem taşımaktadır.

Rollo May'in Eserleri

May, Danışmanlık Sanatı kitabında (1939); empati, din, kişilik problemleri ve ruh sağlığı konularını işlemiştir. Bu konularla ilgili kendi bakış açısını eserinde yansıtmıştır. Ayrıca bir danışmanla karşılaşılması durumunda bu tür meselelerin nasıl ele alınacağını tartışır.

Yaratıcı Yaşamın Yayları: İnsan Doğası ve Tanrı Üzerine Bir Araştırma (1940); burada May, Freud ve Adler de dahil olmak üzere başkalarının çalışmalarını eleştirerek, kişiliğin sunduklarından daha derin olduğunu iddia eden bir kişilik teorisi sunar. Bu aynı zamanda May'in Freudian psikolojisinden libido gibi farklı terimler

için kendi anlamını ortaya koyduğu yerdir. Daha sonra May, insan ve Tanrı gibi teorik hakkında konuşmasına devam eder.

Kaygının Anlamı kitabında (1950); kaygıyı ve zihinsel sağlığı nasıl etkileyebileceğini incelemektedir. May ayrıca, endişe yaşamının kalkınmaya yardım edebileceğine nasıl inandığını ve bununla nasıl başa çıkmanın sağlıklı bir kişiliğe yol açabileceğini de tartışmaktadır.

Kendini Arayan İnsan kitabında (1953); kişinin benliğini ortaya çıkarmak için neler yapacağından bahseden May, kişiye bu konu da yol gösterir. Onun özgürlüğünü kazanmasını sağlayacak şeyin kişinin kendi benliğini fark etmesinden geçeceğini gerekliliklerini ortaya koymaya çalışır. May bu kitabında Kendilik kavramını oluşturmuştur. Böylece May okuyucularına farklı bir bakış açısı kazandırmayı hedeflemiştir.

Varoluşun Keşfi kitabında (1958); Varoluş kavramının tanımlamasını yapmıştır ve varoluşsal psikolojinin kökenlerinin nerede başladığı ve varoluşsal psikolojinin neden insandaki boşlukları anlamada önemli olduğunu incelemektedir. Ayrıca, varoluşsal psikoterapi ve yaptığı katkılardan da bahseder.

Psikoloji ve İnsan İkilemi kitabında (1967); şu ana kadar hem fikirlerinin hem de diğer düşünürlerin fikirlerini yansıtmak için kullanabilir ve kitabın yayınlanma tarihine rağmen bazı çağdaş fikirlerden bahsedebilir. May, ayrıca endişe ve insanların önemsizliği gibi önceki bakış açılarını da genişletmektedir.

Aşk ve İrade kitabında (1969); kayıtsızlığın hakim olduğu şizoid dünyamızda, içi boşaltıp anlamsızlaştırılan iki kavramı; aşk ve iradenin gerçek anlamlarını ve birbiriyle ilişkilerini ortaya koyuyor. Ayrıca, sevginin ve cinsiyetin birbiriyle nasıl çatıştığını ve iki farklı şeyin nasıl olduğunu da tartışıyor. Depresyon ve yaratıcılık konularına da açıklık getiriyor. Bu kitapla ilgili olarak yazılanlar; New York Times: “Bilgece, zengin, zeki ve vazgeçilmez”. The San Francisco Examiner: “Dr. May hepimizin hayatını değiştirebilecek bir yoğunluk ve zeka sunuyor. Aşk ve İrade insani mirasımızı ve potansiyelimizi inceleme, onları bağrına basma cesaretine sahip olanların inceleyeceği ve bağrılarına basacağı bir kitap”. Sun Times(Chicago): “Nefis ve kusursuz bir üslupla yazılmış bu kitap, anlamlı ve yüreklendirici bir iç görüyle dolu mükemmel bir modern hayat ve aşk incelemesi”.

Güç ve Masumiyet kitabında (1972); Rollo May, “Güç, her insanın doğuştan hakkıdır ve güçsüzlük de en az güç kadar zarar verici olabilir”, diyor. Güç kavramının nasıl anlaşılması gerektiği üzerinde durur. Bunu da insan da oluşan güç yetisinin yanlış kullanmasının önüne geçmek için yapar. Gücün bir tehlike olması kadar güçsüzlüğün de bir tehlike olabileceğinden bahseder. Kişi kendi güçsüzlüğünü kabul ederse kendi hakkının çiğnenmesine de izin vermiş olur. Güç ve güçsüzlük kavramları arasında bir ayrım yapar. Yapmış olduğu bu ayrımlar şiddeti anlayabilmemiz için oldukça önemlidir.

Paul us: Bir Arkadaşlığın Anlatılması kitabında (1973); May, Paul Tillich’in en büyük etkilerinden biri olarak tanımladığı bu kitapta, Tillich’in yaşamını sadece sekiz ana bölümdeki anlara odaklamaya çalışarak masallara psikanalistik bir yaklaşımla konuya değiniyor.

Yaratma Cesareti kitabında(1975); May, psikoloji, psikoterapi, felsefe ve sanatla yakın ilişkisinden ötürü, yaratıcılık konusunu ilginç bir perspektiften inceliyor. Tüm varoluşçular gibi o da kaygı olgusuna büyük önem vererek, değişimin kaygının içine gömülerek varılacak bir yaratıcılık düzeyinde gerçekleşeceğini vurguluyor. Geçiş dönemi psikolojisinin tüm olumsuzluğunu, yaratıcılığın zorunluluğu adına kutlayan May, yeni olanın her yerde fişkırdığı bir dünyada, insanın bilinçdışı kaynaklara güvenmesi gerektiğini savunuyor. Bunun için de yeni bir cesaret biçiminin bireyde yaratılmasına önemli katkılarda bulunuyor.

Özgürlük ve Kader adlı kitabında(1981); özgürlüğün nasıl değerlendirilmesi gerektiği hususunda önemli açıklamalar yapar. Kişinin kendi özgürlüğünü elde etmesi için neler yapabileceğinden bahseder. Özgürlük kavramının kişinin tekrar yeniden kendi için öznel olarak oluşturması gerektiği konusuna vurgular yapar. İnsanın kaderiyle nasıl mücadele edebileceğini düşünmesini vurgular. Çaresizlik, boyun eğme yerine insanın çaba göstermesi gerektiğini savunur.

Kader konusunda önemli açıklamalar da bulunur. Ona göre kişinin kaderi kabul etmesi özgür olmasına bir engel değildir. Özgürlük ve kader kavramları arasında paradoksal bir ilişki vardır. Özgürlüğün bir anlamı olması için kadere ihtiyacı vardır.

Rollo May’e göre özgürlük bütün insani değerlerin temelinde yer alır. Öyle ki insan olmak ve özgür olmak eş anlamlıdır. Yani insan ancak özgürse var olabilir.

“Dereler akabilmek için yatağa, ruhlar özgürlüğü yaşamak için kadere ihtiyaç duyar”.

2. Rollo May’in Başarıları

1970 yılında May’in, Aşk ve İrade kitabı, Ralph Waldo Emerson Ödülü’nü kazandı.

1971 yılında May, Amerikan Psikologlar Birliği’nin Bilim ve Klinik Psikoloji Mesleğine Seçkin Katkısı Ödülü’nü kazandı.

1987 yılında May, Profesyonel Psikolojiye ömür boyu katkıları için Amerikan Psikolojik Vakfı Altın Madalya Ödülü’nü aldı.

Çalışmamızda Rollo May’in özgürlük kavramını nasıl tanımladığı ve özgürlük konusuna nasıl yaklaştığını ortaya koymaya çalışacağız. May’e göre birey özgür müdür? Yoksa bireyin özgürlüğünü elde etmede önünde engeller var mıdır? Bu engeller nelerdir? Özgürlük ile ilişkili olan konular nelerdir? May, özgürlük ile kader arasında nasıl bir ilişki kurmuştur? İnsan, kaderine rağmen özgür müdür? Tezimizde bu soruların cevaplarını bulmaya çalışacağız.

Birinci bölümde, İlk çağ filozoflarının özgürlük sorununa nasıl yaklaştıklarını ele alacağız. İslam felsefesinin de özgürlük sorununun nasıl yorumlandığını değerlendireceğiz. Kelam ilminde özgürlüğün kaderle ilişkisinin nasıl kurulduğunu inceleyeceğiz.

İkinci bölümde, May’in özgürlük kavramını nasıl tanımladığını ve onun özgürlük konusunu nasıl değerlendirdiğini açıklayacağız. May’e göre bireyin özgürlüğünü nasıl kazanacağını açıklamaya çalışacağız. Özgürlüğün genel olarak nasıl anlaşıldığını değerlendirmeye çalışacağız. Varoluşçu bir psikolog olan May’in varoluşçu psikoterapisinin de özgürlük sorununun nasıl ele alındığını inceleyeceğiz. Özgürlük kavramının daha iyi anlaşılması için paradoks konusundan bahsedeceğiz. Bu konuda ki örnekleri açıklayacağız.

Üçüncü bölümde, May’in kaderi nasıl tanımladığını ve kader konusunda ki görüşlerini değerlendirmeye çalışacağız. Kaderle birlikte ortaya çıkan ölüm

konusunu açıklamaya çalışacağız. Ve son olarak da kaderle bağlantılı olan büyü konusunu ele aldıktan sonra araştırmamızı sonlandıracağız.

Sonuç bölümünde ise çalışmamızın kısa bir özeti yapılarak, May'in özgürlüğe ve kadere bakış açısı, yaptığı yorumlamalar değerlendirilmeye çalışılacaktır.

Şimdi çalışmamıza ön hazırlık olması açısından İlk Çağ Filozoflarının ve İslam Filozoflarının özgürlük kavramına yaklaşım tarzları üzerinde durulacaktır. Özgürlüğün tanımı ve özgürlüğü nasıl yorumladıklarından söz edilecektir.

BİRİNCİ BÖLÜM

FELSEFE VE ÖZGÜRLÜK

1.1. İLK ÇAĞ YUNAN FELSEFESİNDE ÖZGÜRLÜK

Özgürlük, insanlıkla beraber ortaya çıkan ve her alana konu olan bir kavramdır. Her alanda özgürlük konusu işlendiği için herkesçe kabul edilen bir özgürlük tanımlaması yoktur. Felsefi anlamda özgürlük, psikoloji anlamda özgürlük, siyasi anlamda özgürlük... Kısaca ne kadar alan varsa hepsi de özgürlüğü kendi bakış açılarıyla tanımlamışlardır. Araştırmamızda özgürlüğü alanımız gereğince felsefi, psikoloji ve İslam algısında ki özgürlük tanımlamalarına yer vereceğiz. Felsefede özgürlük nasıl tanımlanmıştır? Filozofların özgürlükle ilgili düşünceleri nelerdir? Bu sorulara cevaplar bulabilmek için konuya İlk Çağ Yunan Felsefesinden bazı düşünürlerin özgürlükle ilgili tanımlamalarına, düşüncelerine yer vereceğiz.

İlk Çağ Yunan Felsefesinde özgürlük sorununa atıflarda bulunan düşünür Platon'dur. Özgürlük kavramı Yunan dünyasında karşımıza bir efsane olarak çıkar. Platon'un Devlet adlı eserinin onuncu bölümünde özgürlük konusu işlenmiştir. Açık bir şekilde "özgürlük" sorunu işlenmemiştir fakat Platon eserinde efsane yardımıyla özgürlük konusuna değinmiştir. Efsaneye göre olay şu şekilde gerçekleşir; bir asker olan Er, savaşta ölür. Ölen bu askeri diğerlerinden ayıran bir özellik vardır. Asker ölmüş fakat cesedi diğer ölen askerlerin cesetleri gibi çürümemiştir. Cesedi tam yakılacakken kendine gelir. Efsaneye göre askerin tekrardan kendine gelmesinin sebebi, insanlara yaşadıklarını anlatmak içindir. Efsane bu şekilde devam eder. Özgürlükle alakalı en önemli kısım olan yer;

"Hayat periniz sizi seçmeyecek, siz hayat perinizi seçeceksiniz. Herkes seçtiğinden kendisi sorumludur. Tanrı sorumlu tutulamaz"¹ şeklinde ki ifadelerdir. Burada özgürlükle ilgili olarak dikkat çeken kavramlar; hayat, seçim ve zorunluluk sözcükleridir. Platon'un özgürlük görüşünü bu kavramlar çerçevesinde değerlendireceğiz. Efsanede geçen olaya göre insanın ilk özgürlük alanı yaşamış

¹ Platon, **Devlet**, çev. Cenk Saraçoğlu, Veysel Atayman, Bordo Siyah Yayınları, İstanbul, 2005, s. 248.

olduğu hayattır. İnsan yapmış olduğu seçimler ile kendi hayatını oluşturur. Nasıl bir hayat yaşacağı, nasıl seçimlerde bulunacağını alanı insanın kendi elindedir. Yaşamda önümüzde duran çok fazla seçenek vardır. Bizim için hangisi daha önemli ise daha doğru ifade edecek olursak bizim karakterimize, huyumuza, kişiliğimize hangisi daha uygunsa onu seçmek bizim elimizdedir. Kişi kendi tercihini yapabildiği için de sorumludur. Eğer insanın seçme özgürlüğü varsa seçtiği şeyden de sorumlu tutulması gerekir. Seçim yapan kişi olduğumuza göre yapmış olduğumuz bu seçimlerden dolayı da sorumlu olduğumuz gerçeği inkar edilemez. Seçimi yapan biz olduğumuz için bu seçimler sonucunda ortaya çıkan olumsuz olaylardan herhangi birini de suçlayamayız. Böyle bir suçlama yapmak ancak sorumluluktan kaçmak olur. Bu açıklamalar insanda seçme özgürlüğünün olduğunu ortaya koyar. Kısaca Platon anlatımıyla özgürlük; insanın kendi karakterini seçmesi, yani kendisinin nasıl özellikte bir birey olacağına karar vermesi ve seçimler yapması şeklinde özetlenebilir.

Platon'dan sonra özgürlük konusuna önemli açıklamalar yapan düşünür Aritoteles'tir. Aristo, özgürlük görüşünü etik görüşü ile açıklık getirmiştir. Bu yüzden Aristo, özgürlük konusuna erdeme dair yaptığı tartışmalar aracılığıyla meseleye değinmiştir. Aristo görüşünde özgürlük sorununun anlaşılabilmesi için onun isteyerek yapma dediği şeyden ne anlatmak istediğine bakmak gerekir. Onun görüşünde isteyerek yapmanın ne olduğunu anlamak için de ilk olarak istemeyerek yapmanın ne olduğunu açıklamamız gerekir. İstemeyerek yapma ona göre zorla ve bilgisizce yapılan şeylerdir. “Başlangıcı, yapanın ya da maruz kalanın dışında bulunan, böyle olduğundan dolayı da yapanın ya da maruz kalanın hiç payı olmadan yapılan zorla yapılandır”.² Yani kişinin hiçbir etkisi olmadan olan şeylerdir. Doğa olaylarının insana bağlı olmadan gerçekleşmesi gibi.

Kişi, yapmış olduğu şeylerin bilgisi kendisinde yoksa yaptığı bu şeyleri istemeyerek yapmıştır. “Zorla ya da bilgisizlikten dolayı yapılan istemeyerek yapılan olduğuna göre, isteyerek yapılan, başlangıcı eylemin tek koşullarını bilen kişide olduğu zaman yapılandır”.³

² Aristoteles, **Nikomakhos'a Etik**, çev. Saffet Babür, 7. Baskı, Bilgesu Yayıncılık, Ankara, 2017, s. 44.

³ Aristoteles, s. 47.

İsteyerek yapmak içinde eylemin içerisinde tercih vardır. Çünkü isteyerek yapıyor olmak için o eylemin kişi tarafından tercihi söz konusu olur. Tercih ediyor olmak da o eylem üzerinde bir fikrimiz olduğunu gösterir. Eylemler düşünme aracılığıyla birlikte olduğu için tercih de düşünmeyle ilgilidir.

O zaman tercih ediyor olmak düşündüğümüzü gösterir. Düşündüğümüz şeyin de iyi ya da kötü olduğunun kararı da bize aittir. Tercih etme insanın elinde olduğu için erdemde kötülükte elimizdedir. Bu Aristo'nun özgürlük anlayışını tam olarak yansıtır. Onun özgürlük anlayışına göre insan yapacağı şeyler üzerinde ilk önce düşünür, düşündükten sonra yapacağı eylem hakkında karar verir ve iyi ya da kötü eylem konusunda tercihini yapar.

Öyleyse insan zorla ya da bilgisizlikten değil, isteyerek eylemde bulunma olanağına sahiptir. Yaptıklarını bilgisinin kontrolüyle yapma olanağına sahiptir. Bu olanak aynı zamanda özgürlük olanağının koşullarıdır.⁴

Aristo, özgürlük anlayışını kişinin tercihte bulunuyor olmasıyla açıklamıştır. Onun için tercih etme bir özgürlük koşuludur. Buradan da etik anlayışını açıklık getirmiş ve iyi ve kötü eylemler arasında ve özellikle erdemler konusunu açıklamıştır.

Aristoteles'in özgürlük görüşünü açıkladık. Şimdi özgürlük sorunu hakkında önemli açıklamalarda bulunan düşünür Kant'tan örnekler vererek konumuza devam edeceğiz.

Kant, özgürlük meselesini etik görüşünde ele alır. Ona göre insanın iki varlık alanı vardır. Birincisi doğaya bağımlı olan bir insan yapısı, ikincisi ahlaki alana bağlı olan bir insan yapısıdır. İnsan, doğa yasalarına bağlı olarak zorunlu bir nedensellikte kendini ortaya çıkarır. Bu doğasal zorunluluk ahlaki alana geldiğinde, akıl ve irade yetisi sayesinde kendini özgürleştirir. Bu şekilde ki bir özgürlükte insanda bulunan akıl sayesinde gerçekleşir. Bu görüşüyle Kant, ödev ahlakını açıklar. Kant görüşünde kişinin özgür olabilmesi için, kişide akıl gücünün olması bir zorunluluktur.⁵ Kişi akli sayesinde eylemi üzerinde düşünür ve eyleminin iyi veya kötü olduğuna karar verir. Kişi düşünme sonucunda eyleminde tercihi yapar. Tercih yapma yetisi insanda bulunduğu göre insan yaptığı eylemlerde özgürdür. Ödev ahlakı da bu düşüncesi

⁴ Aristoteles, s. 81.

⁵ Ahmet Cevizci, **Felsefenin Kısa Tarihi**, 6. Baskı, Say Yayınları, İstanbul, 2019, (Kısa Tarihi), ss. 402-409.

neticesinde ortaya çıkmıştır. O, insanı özgürleştirmek için bir ahlak yasasının olmasının gerektiğini savunmuştur. Ancak ahlakın varlığıyla insan özgürleşebilir. Ödev ahlakında da kişinin davranışları üzerinde bir ayırım yapar. Ahlaki olarak doğru ve yanlış olan davranış üzerinde durur. Neyin doğru neyin yanlış olduğunu ortaya koymaya çalışmıştır. Bu ilkeleri ortaya koyarken de iyi iradede söz etmiştir. Ona göre iyi irade, insanı en yüksek mutluluğa ulaştıracak olan bir hedeftir. İnsan varoluşun gerekliliği olarak iyiyi seçmelidir. Bu irade sayesinde insan kendini özgürleştirebilecektir. Kısaca kişi ödeva göre hareket ettiği zaman ve iyi iradeye yöneldiğinde kendi özgürlüğünü de kazanacaktır.

Kant, özgürlük sorununa ahlak görüşünde açıklık getirir. Onun ahlak anlayışının temelinde özgürlük vardır. İnsanın ahlaki açıdan özgürlüğünün kanıtlanabilmesi için insanın özgür olduğunu kabul etmesi gerekir. Ancak bu kabul edişle insan özgür olur. Böylelikle Kant'ın özgürlük sorununa yaklaşımını inceledik. Bu açıklamalardan sonra bir başka düşünür Spinoza'nın özgürlük sorununu nasıl ele aldığını inceleyeceğiz.

Spinoza'nın özgürlük problemini ele alışı akıl ile yaptığı açıklamalarla başlar. Ona göre özgürlüğün açıklanmasında iki yol vardır: Birincisi; aklın duygular karşısında neler yapabileceği, ikincisi; zihinsel özgürlüğün başka deyişle mutluluğun ne anlama geldiğini göstererek aklın kudretinden söz etmektir.⁶

Spinoza'ya göre zihin, her şeyin zorunlu olduğunu ve sonsuz bir nedenler zinciriyle varolmaya ve etkide bulunmaya yönlendirildiğini bilir.⁷ İnsanın zorunlu şeylerden kaynaklanan duyguları kabul etmesi gerekir. Bu duygular çokluktan ziyade tekil olarak ele alındığı zaman daha iyi anlaşılır. Spinoza'ya göre kötü ve iyi duygular arasında ayırt edici özellik, kötü duyguların insan zihninin anlayışını engelledikleri için kötüdür.⁸ Spinoza'ya göre insan zihni, kötü ve iyi duyguları ayırt etme yetisine sahiptir. Burada kişinin yapması gereken şey, Spinoza anlayışına göre iyi şeyleri hafızasında yer ediniş tekrar aynı zorluklarla karşılaştığında hafızasına geri dönüp aynı eylemi tekrardan yapmaktır. Nefret duygusu karşısında, nefreti sevgiyle yenmek ilkesiyle⁹ hareket edip bunu zihnine kazıyıp sürekli hale

⁶ Baruch Spinoza, **Ethica**, çev. Çiğdem Dürüşken, 10. Baskı, Alfa Yayınları, İstanbul, 2020, s. 419.

⁷ Spinoza, s. 430.

⁸ Spinoza, s. 434.

⁹ Spinoza, s. 435.

getirmektir. Spinoza ancak zihnini akılla yöneten ve daima iyiliği seçen bir insanın özgür olabileceğini düşünür. Zihnini kötü şeylerle meşgul etmek yerine asıl kendi amaçlarına yönelen zihnin ve kendisinin ne istediğinin farkında olan bir zihnin gerçekten özgür olabileceğini düşünür. Bu görüşleriyle Spinoza'nın bir ahlak öğretisi olarak özgürlük düşüncesini oluşturduğunu söyleyebiliriz. Kişi ancak zihnini kötü duygulardan temizleyip, her zor koşulda ne olursa olsun hep iyi olana yöneldiği zaman zihnini özgürleştirmiş olur.

İlkçağ Yunan Felsefesinde özgürlük sorununa bazı filozofların görüşlerine yer vererek değerlendirmelerde bulunduk. Şimdi özgürlük sorununun İslam düşüncesinde nasıl değerlendirildiğini inceleyeceğiz.

1.2. İSLAM DÜŞÜNCESİNDE ÖZGÜRLÜK

Özgürlük kavramının İslam düşüncesinde ki karşılığı hürriyet kavramıdır. Hürriyet kavramının anlamını belirlemek için kelimenin kökenine bakmak gerekir.

Hür: Özgür, serbest, esir olmayan ve köle olmayan. Mukabili “rıkk” yani köledir.¹⁰ Bu tanımdan da anlaşılacağı üzere hürriyet kelimesi, genel anlamda köleliğin karşıtı olarak tanımlanmıştır. İslam'ın ortaya çıktığı coğrafyada kölelik anlayışı yaygındı. Bu yüzden insanlar özgür olmayı köle olmamakla eş değer tutuyorlardı. Sonuçta bu kavramlara yüklenen anlamlar, dönemin içinde bulunduğu sosyal olaylardan etkilenir. Hürriyet kavramının kökenini yani hür kavramını açıkladık. Şimdi hürriyet kavramını açıklayalım.

Hürriyet: Özgürlük. Esaretten uzak, insani haklara tamamen sahip olma hali. Böyle bir kimseye “hür” denir ve hukuka ve ahlak kurallarına uygun olarak dilediği gibi hareket etme hak ve yetisine sahip kimse demektir.¹¹ Bu tanımda da özgürlük köle olmamakla eş değer tutulmuştur. İnsanın özgür olabilmesi için ilk önce kendisinin istediği gibi hareket etme hakkına sahip olması gereklidir. Ama köle efendisine bağlı olduğu için kendisinde bu özgürlük yoktur.

İslam düşüncesinde özgürlük dediğimiz zaman, hürriyet kavramından başka ihtiyaç kavramını da ele almak gerekir. İhtiyaç kelimesinin tanımı şöyledir: “Bir şeyi

¹⁰ Mehmet Erdoğan, **Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü**, 4. Baskı, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2013, s. 208.

¹¹ Erdoğan, s. 209.

yapıp yapmamak şıklarından birini tercih etmek”.¹² Bu tanımda geçen “tercih etme” kelimesi insanın bir seçim yapma hakkının olduğunu gösterir. İnsanın tercih etmesi onun özgür olduğunu gösterir.

İslam düşüncesinde özgürlük, ilk olarak köle olmamakla, ikinci olarak da tercihlerde bulunmakla insanın özgür olacağı anlayışı üzerinde gelişmiştir.

Özgürlük konusuna İslami çerçevede baktığımızda konunun kelami açıdan da ele alınması araştırmamız açısından önemlidir. Kelam ekollerinin özgürlük kavramını nasıl değerlendirdiklerini ve özgürlük ile kader arasında ki kurdukları bağlantıları bu başlık altında kısaca ele alacağız.

1.2.1. Kelam

Kelam ilmi içerisinde farklı ekollerin ortaya çıkmasında özgürlük meselesi belirleyici bir role sahiptir. Kelam ilminde özgürlük konusu, kader problemi ile birlikte ele alınmıştır. Bu yüzden ekollerin görüşleri, kader hakkında ki düşünceleri çerçevesinde oluşmuştur. İnsanın fiilleri üzerinde hür olup olmadığı konusunda ilgilenmişler ve insanın kaderinin fiilleri üzerinde bir etkisinin olup olmadığı konusunu tartışmışlardır. Bu konuyla ilgili olarak Kaderiyye, Cebriyye, Mutezile, Eş’ariyye ve Maturidiyye kelimcilerinin görüşlerini açıklamaya çalışacağız.

Kader ve özgürlük konusunda kelam ekollerinden olan Cebriyye’den örnek vererek konumuza başlayalım. Cebriyye, insanın fiillerinin meydana gelmesinde insanın seçme hürriyetinin olmadığını düşünür. Cebriyye, “insanların kendilerine has fiillerinin olmadığını savunup, insana herhangi bir eylem kudreti, tesiri ve kesbi” vermeyen düşünce sistemidir.¹³ Ca’d b. Dirhem: “Kul işlediği eylemlerde zorunludur. O hava da uçan bir kuş tüyü gibidir. Eylemlerinin kişiye etkisi mecazidir”¹⁴ şeklindeki görüşü savunmuştur. Kısaca özetleyecek olursak Cebriyye’ye göre insan eylemlerinde özgür değildir. Kaderi onun için bir zorunluluktur. İnsan, kaderinde yazılmış olan ne ise onu yaşar. Kısacası insan özgür değildir.

¹² Erdoğan, s.239.

¹³ Ahmet Akbulut, **Sahabe Devri Siyasi Hadiselerin Kelami Problemlere Etkileri**, Birleşik Yayınları, İstanbul, 1992, ss. 289-291.

¹⁴ Akbulut, ss. 289-291.

İslam tarihinde bu görüşün tam aksini savunanlar da olmuştur. Bunlardan biri de Kaderiyye ekolüdür. İnsan eylemlerinin Allah tarafından değil, fiilin sahibi kul tarafından yaratıldığı fikrini savunur. Bu görüşüyle insanın özgürlüğüne yol açmış olur. Kaderiyye bu görüşüyle biri Allah diğeri insan olmak üzere iki failden söz etmekte, insan fiillerinin bir kısmını Allah'a, diğeri kısmını ise fiili işleyen kula dayandırmaktadır. Kaderiyye'ye göre, insanın tüm eylemlerine insan kendisi karar verir. Bu eylemlerde Allah'ın bir etkisi yoktur. Kul yaptığı eylemlerinde özgürdür. İnsan istediği eylemi gerçekleştirir, istemediği eylemi gerçekleştirmez. Bu kişinin tercihinin bırakılmıştır. Kısaca kişi, seçiminde ve hareketlerinde özgürdür.

Bir diğeri ekol olan Eş'ariyye ise kulun fiillerini şöyle açıklamıştır. Ona göre fiiller iki güçle oluşur. Birincisi, Allah'ın istemesiyle oluşan eylemlerdir. İkincisi, kulun Kesb niteliğidir. İlâhi kudret olmadan kullar herhangi bir fiil gerçekleştiremez, bu sebeple de fail adını alamaz. Çünkü fail demek yaratıcı demektir.¹⁵ Allah'tan başka yaratıcı olmadığına göre kullar için sadece mecazi anlamda fail kelimesi kullanılabilir, gerçek anlamda kul kasib terimiyle nitelenir. Buna göre kesp kullara ait fiillerin nitelikleri olup, kesbin meydana gelişiyile ilgili nitelikler Allah tarafından yaratılır.¹⁶ Eş'ariyye'ye göre Allah istediği her şeyi kendisi yapabilme kudretine sahip olduğu için istediğini yapar. Böylece yapılan fiilin gerçek faili Allah'tır, kul ise sadece o fiilin meydana gelebilmesine yardımcı olmaktır. Kul, eylemin gerçek işleyeni değil, sadece kasibi olur. Çünkü gerçek işleyici, yaratıcı anlamına gelir ki insanın herhangi bir şeyi yaratması mümkün değildir. İnsan, yalnız fiilleri Kesb eder. Bu bakımdan insan kazanıp edinendir, Allah-u Teala yaratandır. Sorumluluk ve yükümlülük bu kazanıp edinmeyle alakalıdır.¹⁷ İmam Eş'ariyye'ye göre, Allah her şeyi ezeli olarak bilir ve hiçbir şey Allah'ın bilgisi dışında olmaz. Allah her şeye gücü yetendir. Allah'ın istediği her şey anında olur. Allah'ın istediğinden başkası olmaz. Başımıza gelen hayır ya da şer her şey O'nun kaza ve kaderiyle gerçekleşir. Kulun yaptığı hiçbir hata Allah'tan değildir. İnsan yaptığı tüm eylemlerde özgür

¹⁵ Yusuf Şevki Yavuz, "Kesb", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, TDV Yayınları, Ankara, 2002 ss. 304-306.

¹⁶ Halil İbrahim Coşar, **Kader Anlayışının Kur'an Bağlamında Sosyo-psikolojik Tahlili**, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2010, s. 67.

¹⁷ Güvenç Şensoy, **Abdülkadir el- Haznavi'nin er- Risaletü'l- Hamzaviyye fi Beyani Hakikati'l- Fark Beyne Kesbi'l – Eş'ariyye ve'l – Matüridiyye Adlı Eserinin Tahkik, Tahlil ve Tercümesi**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2015, s. 18.

olduğu için işlediği eylemleri Allah’a atfetmek doğru bir düşünce tarzı değildir. Kısaca Eş’ariyye insana tam bir özgürlük alanı vermemiştir.

Bir diğer ekol olan Mutezile’ye göre ise, kişi tam anlamıyla özgür bir iradeye sahiptir. İnsan seçimlerinde özgürdür. Seçim hakkı insana ait olduğu için yapmış olduğu tüm eylemlerde iyiliği ya da kötülüğü seçmesi de yine kendisine aittir. Eğer insanın gerçekleştirmiş olduğu eylemlerinde yaratıcının bir etkisi olmuş olsaydı, o vakit insan yapmış olduğu eylemlerden sorumlu tutulamazdı. Bu durumda Allah, kuluna zorla yaptırmış olurdu. Zorla yaptırmış olduğu eylemden ötürü kulunu suçlaması zulüm olur. Mutezile, bu konuyu açıklarken kendi ekolünün düşünce yapısını oluşturan beş ana esastan yararlanarak konuya açıklık getirmeye çalışmıştır. Mutezile’ye göre Yaratıcının kula zorla yaptırımı Allah’ın adalet sıfatıyla uyusmaz. İnsan için en uygun olanını yaratmak Allah için vaciptir. Mutezile, insanın fiilinin öncesinde de bir kudrete sahip olduğunu, bu kudret ile de o fiili gerçekleştirme ya da gerçekleştirme iradesinin kendisinde bulunduğunu söylemiştir. Mutezile, insanın fiillerinde Allah’ın bir etkisinin olmadığını kabul etmiştir. Çünkü onlara göre kul, eylemlerini kendisi yaratmış olmazsa o fiillerin sonuçlarından sorumlu tutulması adalete uygun olmayacaktır. Yüce Yaratıcı, kişiye fiili yapabilme gücünü önceden vermiştir, kişi bu özgürlüğüyle istediği fiili yapmaktadır. Kısaca Mutezile’ye göre kişi seçimlerinde ve hareketlerinde özgürdür.

Maturidi’nin düşünceleri Mutezile’nin düşünceleriyle benzerlik gösterir. Şöyle ki Maturidi’ye göre insan, yapmış olduğu fiillerin sahibidir. Bununla birlikte Allah, zati iradesiyle her şeyin irade edicisidir ve her şeyi O, yaratır. O’nun dışında bir yaratıcı bulunmamaktadır. Ancak insan kendine özgü irade ve gücüyle fiillerini gerçekleştirdiğinden dolayı işlediği fiillerinden de sorumludur. İnsanın davranışlarından sorumlu oluşunu, bu davranışlarından dolayı ceza ve mükafatla karşılaşacağı Kur’an ayetlerinde vurgulanmıştır.¹⁸ Allah insanları yaratırken iyi ve kötü eylemi ayırma yetisi, kötü şeylerden uzaklaşma ve iyi şeylere yakınlaşma yetisi vermiştir. Sonuçta insanlar akıl sayesinde iyi ve kötü şeyin ayrımını yapabilecek yetiyle yaratılmış; iyi olan eylemlere, güzel ahlaka “iyiyi seçme ihtiyarı” ile yönelmiş, bunların kötülerinden de uzak durmuştur.¹⁹

¹⁸ Temel Yeşilyurt, “Maturidilik: Önemli İsimler ve Temel İlkeler”, *Kelam el Kitabı*, (Ed. Şaban Ali Düzgün), 2. Baskı, Grafiker Yayınları, Ankara, 2012, s. 155.

¹⁹ Yeşilyurt, s. 155.

Allah insanda fiillerini meydana getirecek gücü, istitaa yaratmıştır. Verilen güç eylemden evvel ve sonra olarak iki şekilde anlaşılabilir. Fiilden önce olanı, fiziki yani organların sağlamlığı ve işler vaziyette olmasıdır. Diğeri ise iyi ve kötü sonuç meydana gelecek eylemlerin yapılması sırasında insanda bulunan güçtür. İnsanda sorumluluk doğuran bütün fiillerini kendisine verilen irade ile tercih eder ve güç ile de yerine getirir.²⁰ Maturidi bakış açısına göre fiiller iki yönlü olup, irade, tercih ve meyil anlamında insana ait iken, yaratma yönü ile de Allah'a aittir.²¹

Maturidi, iradeyi eylem ile birlikte ele almaktadır, bu yüzden kişinin eylemlerinde serbest olduğu şuurunda olmasını ve özgür iradesinin var olduğunu kanıt olarak göstermektedir. Kısacası Maturidi'ye göre insan özgürdür. Özgür olduğu için de sorumludur.

Buraya kadar kelam ekollerinin görüşlerini değerlendirdik. Bu görüşlerde ki asıl problem şundan kaynaklanmaktadır. Kader ve insanın özgürlüğü konusunda yanılgıya düşülen kısım Allah'ın ilim sıfatının farklı algılanışından kaynaklanmaktadır. Bu da Allah'ın insan eylemlerine müdahale ettiği anlamını meydana getirmiştir. Fakat Allah'ın insanın hangi eylemi seçip işleyeceğini biliyor olması, seçilen eyleme müdahalesi anlamına gelmemektedir. Eğer eyleme herhangi bir müdahalenin olduğu düşünülürse o zaman insanın sorumlu tutulması söz konusu olamaz. Ayrıca insanın sorumlu tutulmadığı bir durumdan dolayı ceza ya da mükafata tabi tutulması Allah'ın adalet sıfatına ters düşer.

İnsan, kendi özgür iradesiyle eylemlerini seçmektedir. Allah ise onun tercih ettiği bu eylemleri yaratmaktadır. Allah, insanı dünyada başıboş bırakmamıştır, sürekli onunla ilgilenmiştir. İnsanın özgür oluşu Allah'ın onu yalnız bıraktığı anlamına gelmemektedir. Bu ilgilenme Allah'ın adaleti ve kanunları çerçevesinde meydana gelmektedir. Allah ile insan arasındaki ilişki göstermektedir ki Allah, insanın özgür bir şekilde istediği fiilleri ilim sıfatı ile bilmektedir. İlahi irade ve kudret ile eylemleri belirlemektedir. İnsan tarafından seçilen eylemler var olan düzen ve ölçüye uygun şekilde Allah tarafından yaratılmaktadır.

Kelam ilminde özgürlük sorununun nasıl ele alındığını değerlendirdik. Şimdi İslam Felsefesinin özgürlük sorununa bakış açısını inceleyeceğiz.

²⁰ Yeşilyurt, s. 155.

²¹ Yeşilyurt, s. 155.

1.2.2. Felsefe

Özgürlük kavramı her alanda ilgi kaynağı olduğu gibi İslam felsefesinin de önemli konularından biridir. Birçok düşünürün özgürlükle ilgili düşünceleri vardır. Ancak özgürlük kavramı üzerinde bir görüş birliği yoktur. Bunun nedeni de özgürlük kavramının zamana, şartlara, kişilerin algılarına göre değişebiliyor olmasından kaynaklanmıştır. Özgürlük kavramının belli bir tanımının olmamasından dolayı da bu kavram üzerinde belli ayrımlar yapmamız gerekir. Örneğin, felsefi anlamda özgürlük tanımının nasıl yapıldığı, ilahiyat ilmi açısından özgürlük tanımının nasıl yapıldığının ortaya konulması gerekir. Bunun için de ilk olarak İslam dünyasında felsefi düşüncelerin ne zaman ortaya çıkmaya başladığının belirlenmesi gerekir. İlk olarak felsefi eserlerin İslam düşüncesinin doğuşu ve gelişimini içeren, Emeviler ile başlayıp Abbasilerle zirveye taşınan bir dönemi ihtiva etmektedir.²² Bu bilgi de bize felsefi düşüncelerin ilk zamanlar çeviriler yoluyla ortaya çıktığını gösterir.

Bu çevirilerle birlikte felsefe yayılmış ve önemli filozoflar ortaya çıkmıştır. Bu önemli bazı filozofların özgürlükle ilgili düşüncelerini tahlil etmeye çalışacağız. Özgürlük sorununa Farabi'nin görüşlerini ele alacağız.

Farabi özgürlük konusunu önce teolojik anlamda daha sonra beşeri anlamda ele alır. Beşeri anlamda özgürlük konusunun anlaşılabilmesi için onun metafizik anlayışının değerlendirilmesi gereklidir. Farabi'ye göre varlık ve var olanlar bir bütün oluşturur. Oluşan bu bütünün en üst kısmında Tanrı vardır. O, ilk sebeptir. Tanrı'dan başlayarak aşağı inildikçe ikincil sebepler, faal akıl, nefis, suret ve madde gelir. En sona doğru düşünen canlı olarak insan gelir. İnsanda beş duyu gücü, arzu gücü, muhayyile gücü ve akıl gücü oluşur. İnsan eylemlerini beş duyu aracılığıyla aldığı bilgilerle değerlendirir, muhayyile eder ve kendisinde bulunan idrak gücü sayesinde seçeceği eylemi belirler. Bu seçimi belirlemiş olması insandaki iradi kuvveti gösterir. Bu açıklamalardan sonra Farabi akıl konusuna değinir. İnsanın eylemini seçerken akıl yetisini kullandığı için özgürlükle akıl ilişkisini ortaya koymuş olur. Aslında Farabi özgürlük konusunu teoloji, metafizik, akıl ve psikoloji bu konuların içinde değerlendirmiştir. Farabi'nin görüşlerini açıklarken net bir ayrım yapmak zor olduğu için kısaca görüşlerini bu bütün içerisinde ele alacağız.

²² Dimitri Gutas, **Yunanca Düşünce, Arapça Kültür**, çev. Lütfü Şimşek, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2003, ss. 16-20.

Özgürlükle ilgili psikoloji anlayışı da önemli olduğu için bu görüşüne de kısaca ele alacağız.

Özgürlük konusu Farabi'nin psikoloji anlayışını da yansıtır. Farabi, psikoloji anlayışında insanın eyleme meyil etmesini ve yapacağı eylem üzerinde düşünüp taşınmasını insanın ruhunun bir takım sahip olduğu kuvvetler sayesinde yerine getirir. Sahip olduğu bu nefsi kuvvetlerle eylemini tercih eder, iyi ve kötüyü ayırt eder.

Farabi'ye göre insan ilk olarak ihtiyacını karşılayacak olan nesneye ilgi duyar, temayül eder ve bunun sonucunda o nesneye yönelir. Bu yönelişe Farabi irade der. Bu, insanlarda ve hayvanlarda ortak olarak bulunan iradedir.²³ Farabi'ye göre insanın eyleme yönelmesini sağlayan şey duyum ve tahayyül sonucu gerçekleşiyorsa bunun adı irade olur. Eğer eyleme yönelmesini sağlayan şey düşünüp taşınma sonucu gerçekleşiyorsa bu da seçme olur. Bu seçme sadece insana özgü bir niteliktir. İnsanda bulunan bu seçme yetisi aynı zamanda insanın özgür olduğunun da bir açıklamasıdır. İnsan eylemlerini seçebiliyorsa özgürdür. İyi veya kötüyü seçmek insanın tercihinin kalmıştır. Seçim yaptığı eylemlerle de Tanrısal ödül ve cezayı hak etmiş olur. Kısaca Farabi'ye göre insan seçim yapma yetisine sahip olduğu için özgürdür.

Seçme ve buna bağlı olarak eylemde bulunma, Farabi'ye göre insanın hür olarak kendini ortaya koyduğu anlamına gelmektedir. Farabi'nin düşüncelerinden sonra konuya İbn Sina ile devam edeceğiz.

İbn Sina, insan varlığı söz konusu olduğunda, düalist bir görüş benimser.²⁴ Biri ruh biri beden olmak üzere insan birleşik bir yapıya sahiptir. İbn Sina'ya göre ruh üç parçadan oluşur. Bunlar; bitkisel, hayvani ve akli parçalardır. Buna göre bitkisel ruh; beslenme, büyüme ve üremeyle, hayvani ruh; iradi, hareket ve fiilleriyle, akli ruh; bilme ve yapma gücüyle seçkinleşir.²⁵

İbn Sina'nın yapmış olduğu bu ayrımlarla akli ruh olan kısım, özgürlük konusuna açıklık getirdiği kısımdır. Ona göre akıl, pratik ve teorik akıl olmak üzere ikiye ayrılır. Pratik akıl; insanın eylemlerini yerine getirdiği yani eylemlerini seçtiği akıldır. Teorik akıl ise bilgilerin bulunduğu kısımdır. İnsanın eylemleri üzerinde

²³ Farabi, *El-Medinetü'l Fazıla*, çev. Nafiz Danışman, MEB Yayınları, Ankara, 2001, s. 56.

²⁴ Cevizci, *Kısa Tarihi*, s. 186.

²⁵ Cevizci, *Kısa Tarihi*, s. 187.

düşünüp, seçim yaptığı kısım pratik akıldır. Bu görüşüyle İbn Sina ahlak görüşünde açıklamış olur. Spinoza anlayışında olduğu gibi İbn Sina da özgürlük düşüncesini ahlak çerçevesinde oluşturur. Kişi eylemlerini seçerken daima iyiye yönelirse kişide pratik akıl etkin bir şekilde kullanılmış olur ve böylelikle mutluluğa erişmiş olur. İbn Sina'ya göre insan eylemlerini seçmede özgürdür. Pratik aklını etkin bir şekilde kullanmak tamamen insana kalmıştır. İnsan, iyiye ve kötüyü tercih edebilecek yetkinliğe sahiptir. Bu iki şey arasında tercih yapma özgürlüğü insana aittir. Yani insan, eylemlerinde özgürdür.

Özgürlük sorununu ele alan bir başka düşünür olan İbn Rüşd'ün görüşlerini değerlendireceğiz. İbn Rüşd özgürlük sorununa etik görüşlerini açıklarken değerlendirmede bulunur. İbn Rüşd, etik görüşünde erdemleri açıklamadan önce insanın irade özgürlüğü problemini ele alır. Ona göre insan, özü gereği bağımsız bir varlıktır. Özündeki bu bağımsızlıktan dolayı da insan özgürdür. Fakat insanın bir de her şeye bağımlı olduğu bir tarafı da vardır. Bu yüzden İbn Rüşd irade özgürlüğünü açıklarken iki yol benimsemiştir. Birincisi; “insan kendi iç varlığı bakımından özgür, kendisi dışındaki gelişmeler bakımından özgür değildir, doğal ve ilahi yasaların yönetimi altındadır”.²⁶ İbn Rüşd'ün yapmış olduğu bu açıklamalar neticesinde şunları söyleyebiliriz. İnsan için iki ayrı özgürlük alanı vardır. İlki insan eylemlerinde özgürdür. Çünkü eylemi seçme hakkı insana aittir. Diğerinde ise insan dış nedenlere zorunlu olarak bağlıdır. Burada bir irade söz konusu değildir. Bu yüzden bu zorunluluklar dışındaki eylemlerinde insan özgürdür. Ona göre iradi eylem ve zorunlu eylem olmak üzere iki tür eylemden söz edebiliriz.

Bu görüşleriyle İbn Rüşd sorumluluk konusuna da değinmiş olur. İnsan eylemlerini seçtiği için sorumludur. Ama zorunlu olarak bağlı olduğu ilahi yasalardan dolayı seçemediği kısımdan sorumlu değildir. Bu açıklamalardan sonra İbn Rüşd etik görüşünü açıklar. Ona göre insan eylemlerinde irade özgürlüğüne sahip olduğu için eylemlerinde iyi ve kötüyü seçme hakkına da sahiptir. İnsanın iyi olanı seçmesi onun mutluluğa ulaşmasını sağlayacak ve onu yetkinleştirecektir. Bu görüşüyle İbn Rüşd, Aristoteles anlayışında olduğu gibi bir mutluluk anlayışını savunur. Araştırmamızın sınırlılığı gereği İbn Rüşd'ün ahlak anlayışını bu kadarlık bir bilgiyle bırakıyoruz. Kısaca özetleyecek olursak İbn Rüşd'e göre insan

²⁶ Cevizci, Kısa Tarihi, s. 213.

eylemlerinde zorunlu olmadığı kısımlar dışında özgürdür. Eylemlerinde özgür olduğu için de sorumludur.

İslam düşünürlerinin özgürlük sorununa nasıl yaklaştıklarını değerlendirdik.

Buraya kadar İlk Çağ yunan felsefesinde özgürlük düşüncesinin Platon, Aristoteles, Kant ve Spinoza tarafından nasıl yorumlandığını değerlendirmeye çalıştık. Daha sonrasında özgürlük konusunun kelam ilminde nasıl yorumlandığını açıklamaya çalıştık ve son olarak da İslam felsefesinde özgürlük konusunda Farabi, İbn Sina ve İbn Rüşd'ün görüşlerine yer verdik. Genel anlamda düşünürlerin özgürlük düşüncesini etik anlayışları çerçevesinde oluşturduklarını gördük. Kelam ilmindeki görüşlerin genelinde ise özgürlük kader konusuyla birlikte değerlendirilmiştir. Kelam ilmindeki düşünürlerin çoğu insanın kaderiyle ilişkilendiren bir özgürlük anlayışını savunmuşlardır.

Bu bölümde ilk olarak özgürlük kavramının felsefede nasıl tanımlandığını ve din felsefesinde özgürlük sorununun nasıl değerlendirildiğini ele aldıktan sonra May'in özgürlük kavramını nasıl tanımladığını ve özgürlükle ilgili düşüncelerini ele alacağız. May'in özgürlük konusunda kişisel özgürlüğün sağlanabilmesi için siyasal özgürlüğünün de olması gerektiğini düşündüğü için özgürlük konusuna May'in yaşamış olduğu Amerika'nın siyasi olaylarına da kısaca değereleldireceğiz. Özgürlük konusu May'in görüşleri çerçevesinde oluşturulacağı için onun yaşadığı siyasi dönemi ele almak May'in ne anlatmak istediğini anlamamız için önemli olduğundan dolayı bu konuya araştırmamıza dahil etmeye karar verdik. Özgürlüğün yanlış anlaşılması konusunda May'in narsisizm konusuna da değindiği için bu konunun alt başlığı olarak işleyeceğiz. Özgürlüğün anlamını değerlendirirken doğu ve batı toplumlarının özgürlüğe nasıl bir anlam yüklediklerinin üzerinde duracağız. Daha sonrasında özgürlüğün işlevleri konusunu inceleyeceğiz. İşlevleri konusuyla ilgili olarak bireyin özgürlükle olan ilişkisini değereleldireceğiz. May'e göre en önemli olan konulardan biri olan kaygı ve özgürlüğün ilişkisi konusunu inceleyeceğiz. Bunun yanı sıra May, varoluşçu bir psikolog olduğu için bizde varoluşçu felsefede özgürlük sorununun nasıl ele alındığını inceleyeceğiz. Buna ilaveten varoluşçu psikoterapide özgürlüğün nasıl değereleldirildiğini ve hastalarda nasıl bir uygulama olanağının sunulduğunu özgürlük konusuyla birlikte değereleldirmede bulacağız. Varoluşçu bir psikolog olan May'in kendisine gelen hastalarından biri olan

Philip'den örnekler vereceğiz. Philip örneği May'in özgürlük düşüncesini yansıttığı için ve varoluşçu terapi de özgürlüğün nasıl hastaya uygulanıp onu iyileştirdiğini ele aldığı için araştırmamız açısından önemli olduğundan dolayı bizde bu konuya tezimiz de yer vereceğiz. Böylelikle May'in düşüncelerini somut bir şekilde değerlendirmiş ve anlamış olacağız. Özgürlüğün anlaşılması konusunda paradoks konusunu inceleyeceğiz. May'e göre paradoks kelimesinin ne anlama geldiğini ve paradoksun özgürlükle ilişkisini ele alacağız. Paradoks kelimesini somut bir şekilde kavramak için de May'in örnek verdiği konuları açıklayacağız. Paradoks konusuna örnek olarak ilk Büyük Engizitör hikayesini değerlendireceğiz. Daha sonrasında özgürlük ve isyan konusunu ve bu bölümün en son konusu olan determinizm konusunda değerlendirmelerde bulunacağız.

İKİNCİ BÖLÜM

ÖZGÜRLÜK KAVRAMI

2.1. ÖZGÜRLÜĞÜN ANLAMI

2.1.1. Özgürlük Nedir?

İlk önce genel anlamda felsefede özgürlük kavramının nasıl tanımlandığını ele alacağız.

Felsefede özgürlük; kişinin kendi kendisini belirlemesi, denetlemesi, yönlendirmesi ve düzenlemesi durumudur.²⁷ Ahlaki öznenin, kendi tercihlerine, akla dayalı kararlarına, iradesinin buyruklarına göre eyleyebilmesi durumu.²⁸ Felsefi açıdan özgürlük kavramını değerlendirdiğimiz zaman kişinin kendisi hakkında karar verip eylemde bulunabilmesi ve kişinin başkalarının kararlarından ziyade kendi kararlarını vermesi ve buna göre hareket etmesi kişinin özgür olduğunu gösterir. Felsefi açıdan özgürlük kavramını açıkladığımız zaman özgürlüğün ahlak alanında değerlendirildiğini görüyoruz. Özgürlük kişinin iradi eylemleriyle ilgili olduğu için bir seçme konusu ortaya çıkıyor. Bu da iyi ve kötü eylemin seçilmesi bağlamında özgürlük konusu ahlak felsefesinin de konusu haline gelmiş oluyor. Araştırmamızın ilk bölümde düşünürlerin özgürlük görüşlerini incelediğimizde genellikle özgürlüğün ahlaki eylemler açısından değerlendirildiğini gördük. Bu da bize özgürlük sorunun felsefede kişinin eylemleriyle ilişkili olduğunu gösteriyor. Bu da ahlak felsefesinin özgürlük konusuna bakış açısını yansıtıyor. Özgürlük sorununun din felsefesi açısından nasıl değerlendirildiğini ele alalım. Özgürlük, din felsefesinde hürriyet kavramı adı altında açıklanır. Bu yüzden ilk önce hürriyet kavramının anlamını açıklayacağız.

Arapçada özgürlük kavramı “hür” kelimesinden türetilmiştir.²⁹ İslam düşünce yapısında bu kelime, kanunların veya toplum kurallarının hiçbir baskıya uğratılmadığı, kendi başına istediği gibi hareket eden, inanç konusunda hiçbir

²⁷ Ahmet Cevizci, **Paradigma Felsefe Sözlüğü**, 3. Baskı, Paradigma Yayınları, İstanbul, 1999, (Sözlüğü), s. 667.

²⁸ Ahmet Cevizci, **Paradigma Felsefe Terimleri Sözlüğü**, 1. Baskı, Paradigma Yayınları, İstanbul, 2000, (Terimleri) s.262.

²⁹ Safa Kılıçoğlu, “Milliyet”, **Meydan Larousse Sözlük ve Ansiklopedi**, Gelişim Yayınları, İstanbul, 1986, s. 9078.

düşüncenin tasarrufu etkisinde kalınmaması, düşüncede sadece aklın hakim olmasının gerekli olduğunu savunan kimselerin görüşüdür.³⁰ Bir başka açıdan özgürlük, nefsin isteklerinden kurtulması³¹, anlamına gelmektedir. Bu tanımlamalar çerçevesinde şunları ifade edebiliriz. Hürriyet, kişinin aklını kullanarak seçimler yapması, istediği inancı seçmesi ve yaşadığı toplum kurallarının zorlama altında değil kişinin istekleri dahilinde oluşturulması olarak değerlendirilebilir. Hürriyet kavramının anlamını verdikten sonra din felsefesinin hürriyet kavramını nasıl değerlendirdiğini kısaca ele alabiliriz. Din felsefesi hürriyet konusunu kötülük problemi dahilinde inceler. Ahlak felsefesinde nasıl ki iyi eylem ve kötü eylemin seçilmesi kişinin iradesine bırakılmış ise din felsefesinde de insanın eyleminde iyi ve kötü olanı nasıl seçtiğinden ziyade Tanrı'nın insanda kötü olanı seçme iradesine nasıl izin verdiği tartışma konusu edinilmiş ve özgürlükle bağlantılı olarak bir "kötülük problemi"³² ortaya çıkmıştır. Araştırmamızın sınırlılığı gereği kötülük probleminin detaylarına girmeyeceğiz. Konumuza May'in özgürlük sorununu nasıl değerlendirdiğini açıklayarak devam edeceğiz.

May, özgürlük kavramının net bir tanımlamasını yapmamıştır. Sadece kişisel özgürlüğe vurgu yapmış ve bununla beraber kişinin yapmak istediği şeyleri yapabildiği ölçüde özgür olacağını ifade etmiştir. Ona göre kişi ancak özgürse kendi varlığını gerçekleştirebilir. Kendi seçimlerini yapabilen kişi özgürdür. Başkalarının istekleri dahilinde hayatını sürdüren, yapmak istediklerinden ziyade başkalarının isteklerini ön plana alan kişi ona göre ancak kendini başkalarına mahkum etmiş bir insandır. Yapmış olduğu bu açıklamalarla May tamamen kişisel bir özgürlüğü savunur dersek yanılmış olmayız. May, ahlak felsefesinin ele almış olduğu iyi ve kötü eylemden farklı olarak bir özgürlük anlayışı geliştirmiştir. O, kişinin seçtiklerine iyi ve kötü olmaktan farklı olarak sadece kişinin seçim yapan özne olarak ele almış ve kişinin seçtiğinden dolayı da eylemine ne iyi ne kötü demiştir. O yalnızca kişiye odaklı bir özgürlük anlayışı geliştirmiştir. May felsefesi kişiyi merkeze alan bir anlayıştan oluşmuştur. Dolayısıyla May'in özgürlük konusuna yapmış olduğu açıklamalar kişiyi merkeze alarak gelişecektir.

³⁰ Mustafa Nihat Özan, **Küçük Osmanlıca – Türkçe Sözlük**, TDV Yayınları, İstanbul, 2000, s. 502.

³¹ Hüseyin Çelik, "Hürriyet", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, TDV Yayınları, İstanbul, 2000, 18: 502.

³² Mehmet S. Aydın, **Din Felsefesi**, 13. Baskı, İzmir İlahiyat Vakfı Yayınları, İzmir, 2012, s. 159.

May'in düşüncelerini daha iyi anlamak için konumuza özgürlüğün kısaca tarihi seyrini ele alarak devam edeceğiz.

İlk olarak konuya Yunan dünyasında özgürlük sorununun nasıl değerlendirildiğinden başlayıp günümüze kadar olan özgürlüğün gelişimini inceleyeceğiz.

Yunan dünyası, özgürlük bilincinin ilk kez filizlenmeye başladığı yerdir.³³ Antik Yunan'da bireyin ortaya çıkışı ve özgür olması gerektiğine olan inanç daha şekillenmemiştir. Çünkü kölelik, Yunan dünyasında hala devam etmektedir. Özgürlük sadece bir alanda toplanıp, siyasi faaliyetlere katılmaktan ibarettir. Burada daha çok bir topluma ait olma olarak bir özgürlük anlayışı vardır. Birey olarak özgürlük anlayışı daha Antik Yunan'da gelişim göstermemiştir.

Bireysel özgürlüğe ilişkin ilk ifadelerin oldukça sınırlı bir şekilde olsa da Stoik düşünürlerce dile getirildiğini söyleyebiliriz. Stoik düşünürler ilk kez insana devletin dışında bir varlık tanıyarak, insanlar arasında eşitlik ve kardeşliğin yayılmasını savunmuşlardır.³⁴ Bu açıklamalar özgürlüğün toplumdan soyutlanarak bireye indirgenmeye başlamasının ilk adımları olarak değerlendirilebilir.

Orta çağ toplumuna gelindiği zaman ilk yunan da ortaya çıkan özgürlük anlayışının devamı niteliğinde toplumsal bir özgürlük anlayışının devam ettiğini görüyoruz. Yalnız burada bir farklılık söz konusudur. Bu farklılığı oluşturan Orta çağ toplumu ile çağdaş toplum arasındaki farklılıktan gelmektedir. Orta çağ toplumunda bireyin özgürlüğünden ziyade topluluk olarak algılanan bir özgürlük anlayışı vardır. İnsanların yapacak oldukları bütün etkinlikler belli kurallar çerçevesinde gerçekleşir. İnsanlar tarafından toplumsal düzen, doğal bir düzen olarak algılanır ve bu düzenin bir parçası olmak, insanlara bir güvenlik ve ait olma duygusu verir. Bir toplumun üyesi olmak ve onlara uyum sağlamak insanlar için önemli bir durumdur. Bu toplumda dayanışma önemlidir. Kişi topluma bağlı bir kişilik yapısıyla birlikte ortaya çıkar.³⁵ Doğduğu toplum ortamı kişi için önemlidir. Ama ilerleyen zamanlarda tarihin değişmesiyle, insanların değişmesiyle ve gelişmesiyle beraber bu düşünce

³³ Arzu İbişi Temelli, “Eski Yunanda Tarih Düşüncesi”, *Felsefe Arkivi*, Cilt:1, Sayı: 38, İstanbul,2013, s. 26.

³⁴ Kudret Bülbül, “Özgürlük Kavramı ve Modern İdeolojilerin Özgürlük Anlayışları”, *Eskiye Dergisi*, Sayı:20, Ankara, 2011, ss. 31-45.

³⁵ Erich Fromm, *Özgürlükten Kaçış*, çev. Şemsa Yeğin, 6. Basım, Payel Yayınevi, İstanbul, 2011, (Kaçış) s. 48.

yapısı da değişmeye başlamıştır. İnsan doğduğu toplumun özelliklerine uygun bir yaşam sürmek durumunda kalmıştır. Eğer insanın topluma aykırı bir davranışı olursa bu durumda insan ait olduğu toplumdan dışlanılmakla cezalandırılmıştır. Bu yüzden orta çağda bireyin özgürlüğü pek gelişme gösterememiştir. Ne zaman ki toplum yapısı değişmeye başladığında özgürlük de değişmeye başlamıştır.

Bu da Orta çağın sonlarına doğru, toplumun yapısıyla birlikte insanın kişiliğinin değişmeye başlamasıyla gerçekleşmiştir. Orta çağ toplumunun bütünleşmesi ve merkezileşmesi zayıflamış ve toplum insanlar için çok önemliken artık bu düşünce zayıflamaya başlamış ve kişiler artık toplumdan uzaklaşmaya ve daha çok bireyselleşmeye başlamışlardır. Tabii ki bu değişim toplumu etkilediği kadar ekonomik alanı da etkilemiştir. Birey daha ön plana çıktığı için toplum dayanışması zayıflamış ekonomide de bireyi öne alan bir anlayış gelişmeye başlamıştır.³⁶

Ekonomide ki bu değişimle birlikte insanlar daha çok üretmeye ve kazanmaya başlamışlardır. Öncesinde toplu olarak kazanılan önemliken daha sonrasında bireyin kendi kazandığı daha değerli olarak algılanmaya başlanmıştır. Bu da sermayenin artmasını ve bununla birlikte kapitalizm ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır.³⁷ Kapitalizmde ki ekonomik gelişme, psikolojik ortamda gözle görülür değişiklikleri beraberinde getirmiştir. İnsanlar üretime önem vermişler ve daha çok kazanmaya çalışmışlardır. Bu da zaman kavramının gelişmesini sağlayarak insanlar için çalışmanın giderek daha üstün bir değer haline gelmesini sağlamıştır. İşe karşı yeni bir tutum anlayışı gelişmiştir. Sermayenin, pazarın ve rekabetin giderek artan rolü karşısında, insanlar güvensiz, soyutlanmış, kaygılı bir ruh haline bürünmüşlerdir. Bunun sebebi de oluşan rekabet ortamından dolayı insanların daha çok kazanmaya önem vermeleridir. Toplum yerine bireyin öne çıkmış olması insanlarda yalnızlık duygusunu oluşturmuştur. Bu görüşleri Erich Fromm savunuyor. May de bu düşüncesinde Fromm'un görüşünü destekler ve insanların zamanla yalnızlaştığını ve insanlar da bu durumun bir çeşit kaygı durumu oluşturduğunu ifade eder.³⁸ Yalnızlaşan insan kendini toplumdan soyutlayarak kendi benliği içinde kaybolmaya başlamıştır.

³⁶ Fromm, Kaçış, s. 50.

³⁷ Fromm, Kaçış, s. 61.

³⁸ May, Özgürlük, s. 23.

May, bu tür olumsuzlukların olmasına karşın konuya olumlu tarafından bakmayı da tercih ederek kapitalizmin bireyi özgürleştirdiğini düşünmüştür. Ona göre birey, toplumdan bağlarını koparıp kendi kararlarını vermeye başlamış ve kendi tercihleriyle hareket etmeye başlamıştır. Öncesinde toplum ne isterse onu yapan birey, uyum sağlayan birey yerine kendi kişisel özgürlüğünü sağlayan bir birey ortaya çıkmıştır. Bu anlamda kapitalizm bireye kendi ayakları üzerinde durmasına ve şansını denemesine izin vermiştir. Bireysel çaba onu başarıya ulaştıracak ve ekonomik bağımsızlığı önünde bir adım atmasını sağlayacak bir olgu haline gelmiştir. May olumlu anlamda bakıp orta çağ toplumunun özgürlük anlayışını bu şekilde değerlendirmiştir. Fromm ise orta çağ toplumundaki özgürlük konusunu olumsuz olarak değerlendirmiş ve o bireyin kendisine eskiden güvenlik ve ait olma duygusu veren bağlarda çözüldüğünü ifade etmiştir. Fromm bireye indirgenmiş bu özgürlüğü bir tehdit olarak algılamıştır. May ise bireye indirgenmiş bu özgürlüğü olumlu olarak değerlendirip Fromm'dan farklı bir bakış açısıyla konuya değinmiştir. Kişisel özgürlüğe vermiş olduğu önemden dolayı birey için toplumdan sıyrılmış olmak özgürlüğe adım atmış olmanın önünde bir basamaktır.

Orta çağın sonlarına doğru kapitalizm ortaya çıkmasıyla birlikte birey de ön plana çıkmaya başlamıştır. Bu gelişime örnek olarak Rönesans felsefesi gösterilebilir. Rönesans felsefesi ortaçağ Katolik öğretisini, ekonomik konumları, kendilerine güç ve bağımsızlık getiren toplumsal gruplardaki ruhu yansıtmıştır. Aynı zamanda Luther'in din bilimi, kilisenin otoritesine karşı çıkmış olan bir insan topluluğunun sesi olmuştur.³⁹

Reformun başlatıcısı olarak Luther'in Katolik geleneklerden farklı bir yanı vardır. Luther, insanın bağımsızlığını kazanması için çaba harcamış ve bireyin kendi özgürlüğünü eline almasını sağlamıştır. Kilise gibi bir otoritenin baskısına karşı gelmiş ve tüm tehditlere rağmen bu çabasından vazgeçmemiştir.⁴⁰ Luther'in bu başkaldırı eyleminin insanların özgürlüğüne katkısı olmuştur. İnsanları kiliseye boyun eğmekten kurtarmış, dinin kötü kullanımının önüne geçilmiş ve insanları düşünmeye sevk ederek onların gelişmesine katkıda bulunmuştur.

³⁹ Fromm, Kaçış, s. 71.

⁴⁰ Fromm, Kaçış, s. 72.

Hegel de reform konusunda şunları söylemiştir: “Her insanın, kendine özgü ruhsallığının Tanrısallık taşıdığı ve kendi geleceğine etki edebileceğini kavraması, kutsal metinlerin yorumlanması veya ayinlerin uygulanması için dışsal bir otoriteye gereksinim olmadığının varsayılmasıdır”.⁴¹

Yeni Çağa gelindiğinde, doğa bilimlerindeki yeni buluşlar, Rönesans ve reform hareketleri, burjuvazinin ortaya çıkışı ve diğer yandan dinsel hukuka karşı ileri sürülen doğal hukuk teorileri ile haklar ve özgürlükler yeryüzüne inecek, devlet ve diğer bireyler karşısında bireyin kimi dokunulamaz hak ve özgürlükleri bulunduğu görüşü yaygınlık kazanırken, bu görüşün somut ifadelerini İngiltere’de, Amerika ve Fransa’da görmek mümkün olacaktır.

Kısaca özetleyecek olursak özgürlük ilk zamanlarda toplumsal olarak bir bütünlük olarak ele alınmıştır. Zamanla toplum yapısının değişmesiyle birlikte özgürlüğe yüklenen anlamlarda değişmeye başlamıştır. Toplumla birlikte birey de gelişmeye başlamış, düşünceler değişmiş ve bireyi merkeze alan bir toplum oluşmaya başlamıştır. Özgürlüğün toplumsal bağlamında gelişimini ele aldık.

Özgürlüğün kelime anlamını açıkladıktan sonra özgürlüğün günümüze kadar ki olan gelişimini değerlendirmeye çalıştık. Aynı zamanda May’in özgürlük konusuna nasıl yaklaştığını ele aldık. May özgürlük konusunda düşüncelerini dile getirirken özgürlük kelimesinin bazı toplumlar tarafından özellikle siyasetçiler tarafından yanlış anlaşıldığını ve insanlara da bu yanlış anlaşılmış olan özgürlük düşüncesinin dayatılmaya çalışıldığını düşündüğü için bu konuyla ilgili farklı açıklamalarda bulunduğundan dolayı araştırmamıza May’e göre özgürlüğün nasıl yanlış anlaşıldığı konusunu üzerinde bir değerlendirmede bulunacağız.

2.1.2. Özgürlüğün Yanlış Anlaşılması

Rollo May özgürlüğün yanlış anlaşılmasını özgürlüğün ikiyüzlülüğü olarak tanımlar. Bu konuyu kendi yaşamış olduğu dönemden örnekler vererek açıklamıştır. Kendisi ABD’ de yaşadığı için o günkü dönemin özelliklerinden yola çıkarak özgürlük sorununa değinmiştir. Konunun daha iyi anlaşılması için o günkü dönemin özelliklerini kısaca inceleyeceğiz.

⁴¹ Temelli, s. 26.

May'e göre 1919-1920'de yaşanan komünizm karşıtı baskı uygulamaları, ikinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesi ve kıta Avrupa'sında yenilen devletlerin ortaya çıkardığı güç boşluğunun Sovyet Rusya tarafından durdurulması, ABD'de komünizm karşıtı faaliyetlerin hızlanmasına neden olmuştur. Eski güçlerin çekilmesi, dünya üzerinde iki süper gücün hakimiyetine olanak vermiştir. May'e göre bu dönemde ki ideolojik boyut, her şeyden çok daha önemli olmuş ve ABD'de McCarthycilik olarak anılan bir dönemin başlamasına neden olmuştur.

May'e göre anti- komünist uygulamaların ilk evresinde ABD'de toplumsal ve siyasal hoşgörüsüzlük, kendisini ortaya çıkaran her radikal ve ayrılıkçı düşüncüyü engellemek olarak kendini göstermiştir. 1945-1954 yılları arasında Amerika Birleşik Devletleri'nde bütün alanları etkileyen bir siyasal dönem başlamıştır. Ona göre Wisconsin'den seçilen Senatör McCarthy yasaların gerekliliklerini yerine getirmemiş ve halk üzerinde baskı kurmuştur. ABD'de çok ses getirecek olan bir dönemin McCarthycilik ya da cadı avı olarak adlandırılacak bir dönemin ortaya çıkmasına sebep olmuştur.

May'e göre bu gelişmeler kişisel özgürlüğün en çirkin inkarı olarak bireyleri korumak adı altında yapılan protestolarda görülmüştür. May, McCarthy'nin, ülkeyi, her yatağın altında bir komünist bulunduğu inancıyla insanların nasıl korkutulduğunu anımsıyor. Ona göre, McCarthy'nin gaddarlık ve tahripkarlığı, insanları özgürlüklerini yitirmekte olduklarına inandırmaya yaptığı açıklamalardan gelir. May düşüncesinde özgürlüğün büyük tehlikesi tam da böyle bir ikiyüzlülüğe yuvarlanabilmesinden kaynaklanır. Çünkü bağımsızlığımızı kurtarmak bahanesi altında, özgürlüğümüz aşırı baskı altına alınabilir.⁴² May'e göre tarih boyunca siyasal erki zorla ele geçiren ve onu kötüye kullanan kimse, baskılarını özgürlük bayrağı altında sürdürmüştür. Çeşitli yasal yollar kullanılarak meşru hale getirilmiş baskı insanları yönlendirmede etkili bir yöntem olmuştur.

May'e göre özgürlüğün bu şekilde yanlış kullanımı çoğu insanın zihninde ve gönlünde özgürlük sözcüğünün kullanımıyla eşdeğer hale gelmiştir. Toplumda siyasi anlamda kim söz sahibi ise ona atıfta bulunarak özgürlük konuşmaları yapmak o kişiler için bir değer ifade etse bile artık halk bunun özgürlük olmadığını farkındadır. Aslında bu şekilde bir özgürlük en fazla köleleşmiş olur.

⁴² May, Özgürlük, s. 25.

Özgürlüğün yanlış anlaşılmasına diğer bir örnekte serbest girişimci ekonomik sistemdir. May'e göre kişinin ekonomik özgürlüğünün olabilmesi için belli bir sistem ve baskı altında olan bir ekonomik düzen değil kişiye bağlı olan bir ekonomik düzenin oluşturulması gereklidir. Ekonomik özgürlük kavramının varlığı serbest piyasa kuramlarına bağlı olmayan kişinin haklarının da güvence altına alındığı bir sistem haline dönüştürülmelidir.

Özgürlük kavramı bazı kimselerce kötü amaçlar için de kullanılmıştır. Bu yüzden May'e göre özgürlüğün tekrar ele alınıp yeniden bir özgürlük anlayışının oluşturulması gereklidir.

May'e göre Henry Steele Commager modern dünyada özgürlükten olası feragatle ilgilenir: "Özgürlük Ölüyor Mu?" kitabında, özgürlüğümüzü yitirdiğimizi gösteren politik ve sosyal bulguları sıralar. Özgürlük, felsefe ve politikadaki yüce yerini yitirmiş ve serbestliğin bedeli ebedi uyanıklıktır şeklindeki eski uyarıyı anımsatarak, ülkemizde halen çok az uyanıklık olduğuna kaygıyla işaret eder. Commager, özgürlükten bu feragatin ana nedeninin Amerika'da çok yaygın şekilde gelişen materyalizm ve hedonizm olduğuna inanır.⁴³

Rollo May, Commager tarafından sık sık kınanan materyalizm ve hedonizmin, tek başlarına, altta yatan yaygın bir anksiyetenin semptomları olduğuna inanır. Ona göre erkekler ve kadınlar başka bir şey yapmaktan doyuma ulaşamayınca, kendilerini para kazanmaya vermektedirler. Bunun ekonomik yansıması ise her şeyden önce kişisel bir açmazdır. May, o zaman için yaşamış olduğu ülkede bastırılmış bir genel panik halinin olduğunu düşünüyor. Bu durum May'e göre bir hidrojen bombası ya da atom savaşı değil, aynı zamanda kontrolsüz kalan enflasyon ve işsizlik için duyulan anksiyete durumu, eski dinlerinin kemirilip değerlerinin bozulduğu dağılan aile yapısı için duyulan anksiyete, hava kirliliğinden, petrol krizinden ve daha nicelerinden duyulan kaygıları içeriyor. May'e göre insanlar bir nerotiğin verdiği gibi tepki verip, telaş içinde yaşıyorlar. İnsanların iç dünyaları bir açmazın içinde.

Eğer bu şekilde devam edip insanlar iç özgürlüklerini yitirirlerse May'e göre insanları bilgisayarlardan, robotlardan ayıran özellikler olan kendi kendini yönetme özelliğini de insanlar kaybetmiş olacaklardır. İnsanlar davranışlarını belli bir sisteme

⁴³ May, Özgürlük, s. 27.

bağlı olarak yaparlarsa bunun sonucunda kendi benliklerini yitirirler. İşte May'e göre böyle bir durumun gerçekleşmemesi için insanlar için özgürlüğün yeniden keşfedilmesi gerekmektedir. Bu baskıcı, yıkıcı düşünceleri bir kenara bırakıp yeni bir özgürlük anlayışı oluşturulmalıdır. Bunu da kendi iç benliğimize dönerek yapmalıyız. May'e göre Lincoln'un, özgürlüğün yeniden doğuşu deyişinin en derin anlamı budur.⁴⁴ Yani özgürlüğün bugünkü yanlış kullanımlarından sıyrılıp yeniden bir özgürlük anlayışı geliştirilmelidir. Siyasi bir baskının dayatması olarak savunulan özgürlük, insanın ancak kendi benliğine uzaklaşacağı bir özgürlük olur. Kişinin belirlenmiş sisteme bağlı bir hayata devam etmesi ona yapılan en büyük haksızlık olacaktır. May kesinlikle böyle bir özgürlük anlayışına karşı çıkmıştır. O sadece bireyi merkeze alan bir özgürlük düşüncesini savunur.

Özgürlüğün yanlış anlaşılması konusunu May düşüncesine göre değerlendirdik. Bu konuya örnek olarak May narsisizm konusunu vermiştir. Bu yüzden bu başlıkta narsisizm konusunu ele alacağız.

2.1.2.1. Narsisizm

Narsisizm kavramı Yunan mitolojisindeki Narkissos efsanesinden esinlenerek ortaya çıkmıştır. Efsaneye göre, bir gün av izninde olan Narkissos susamış ve bir nehir kenarına gelmiştir. Buradan su içmek için eğildiğinde, suda ki yansıyan görüntüsüne hayran olmuş ve o şekilde uzun süre kendisine bakarken dengesini kaybetmiş, nehre düşmüş ve boğularak ölmüştür. Ölümünden sonra tanrılar tarafından Nergis çiçeği şekline sokulmuştur.⁴⁵

May'e göre herkesin bildiği bu efsane sadece bu kadarla sınırlı değildir. Ona göre gerçek efsane çok daha zengindir.

Yaşlı kahin Tiresias'ın, Narkissos'un annesi olan su perisine, oğlunun yaşlanıncaya kadar kendini asla bilmemek koşuluyla yaşayacağı kehanetini yapmasıyla başlar. Buradaki kendini bilmemek ile kastedilen nedir? May'e göre narsisizmin dayanak noktası olarak her zaman kendini bilme sorunu vardır. Buradaki kendini bilme sorunsalı May açısından önemlidir.

⁴⁴ May, Özgürlük, s. 28.

⁴⁵ Azra Erhat, **Mitoloji Sözlüğü**, 6. Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1996, s.210.

May'e göre efsanede unutulmuş ikinci bir karakter vardır. Bu Narcissus'a umutsuzca aşık olan ve onu geyik avlarken dağda ve vadilerde izleyen dağ perisi Echo'dur. Av arkadaşlarını çağırmaya niyetlenen Narkissos, burada buluşalım diye bağırır. Echo aynı sözcüklerle yanıtlar ve Narcissus'a etkilemek için koşar. Ama beriki onu kabaca sarsar ve "Sen benimle olmadan öleceğim!" diye bağırarak koşar. O zaman Echo çok üzülür, sadece güzel sesini bırakıp gider. Onun kaygısız çekilişini küçümseyen tanrılar onu sonsuza kadar, bugünde sesini işittiğimiz dağ dereleri ve vadilerinde dolaşmaya mahkum ederler. Ama intikam ihtiyacıyla tanrılara, Narcissus'a karşılık görmeyen aşkla cezalandırmaları için yalvarır. Ancak ondan sonra o kendi yansımasına aşık olur.⁴⁶ May'e göre Yunan mitinde bu şekilde ki bir sevmenin, kendi hayatına son vermekle sonuçlanacağı üzerinde durulur.

Efsaneyi anlattıktan sonra narsisizmin düşünürler tarafından nasıl değerlendirildiğini inceleyelim. Freud'un narsisizm konusuyla ilgili yapmış olduğu açıklamalar oldukça önemlidir. Freud normal bir kişide narsisizm gelişmesini şu şekilde açıklar: Ana rahmindeki cenin mutlak bir narsisizm durumu içinde yaşar. Freud, "Doğmakla, mutlak narsisizmden, kendine yeterli narsisizmden değişen dış dünyanın algılanmasına, nesnelerin keşfedilmesine doğru bir adım atarız", der.⁴⁷

Bebeğin çevresindeki nesneleri kendi dışında nesneler olarak algılayabilmesi aylar sürer. İnsan narsisizmine indirilen darbelerle, dış dünyayı ve bu dünyanın yasalarını gittikçe daha çok tanıyarak başlangıçtaki narsisizmini nesneler sevgisine dönüştürür. Fakat Freud, "İnsan, dışta libidosuna nesne bulsa da her zaman bir ölçüde narsist kalır"⁴⁸. Düşüncesini savunur. Freud'un narsisizm konusundaki düşünceleri cinsel enerji(libido) görüşü üzerine kurulmuştur.

Erich Fromm, Freud'un düşüncesini destekler nitelikte bireyin gelişmesini, mutlak narsisizmden nesnel düşünmeye ve buradan da nesne sevgisine doğru gelişim gösteren bir evrim yaşadığını düşünür. Bununla beraber insandaki bu yetenek belirli sınırları aşamaz. Fromm düşüncesinde normal, olgun kişi narsisizmini bütünüyle yok

⁴⁶ May, Özgürlük, s. 193.

⁴⁷ Sigmund Freud, **Haz İlkesinin Ötesinde Ben ve İd**, çev. Ali Babaoğlu, 2. Baskı, Metis Yayıncılık, İstanbul, 2016, s.130.

⁴⁸ Sigmund Freud, **Totem ve Tabu**, çev. Kamuran Şipal, 5. Baskı, Say Yayınları, İstanbul, 2018, s. 89.

edemese de toplumca onaylanan en az duruma indirebilmiş kişidir.⁴⁹ Yani ona göre olgun kişi narsistik özelliklerini toplumun kabul ettiği şekilde düzenler.

Erich Fromm narsisizmi tanımlamak için yeni doğmuş bir bebeğin birincil narsisizmiyle bir delinin narsisizmi örneğini vermiştir.⁵⁰ Ona göre bebek, ilk doğduğu zamanlar da daha dünyayla bir bağlantı kuramaz. Freud'un terimiyle bebeğin libidosu daha dış dünyaya yönelmemiştir. Henüz dış dünya diye bir gerçeklik alanı yoktur. Bebek için var olan tek gerçeklik kendisidir. Fromm'a göre akıl hastasında da benzer bir durum vardır. Ona göre akıl hastası da dış dünyanın gerçekliğini kavrayamaz. Akıl hastasını bebekten ayıran kısım onda dış dünyanın gerçekliğini tamamen yitirmiş olmasıdır. Ona göre paranoya kuruntularında da benzer durum vardır. Onlar da dış dünyayla bağlantılarını kopardıkları için hep kendi hayal dünyalarında yaşarlar.

Fromm'a göre narsisizm örneklerini tarihi kimliklerde de görmek mümkündür. Örneğin, Mısır Firavunları, Romalı Sezarlar, Barjiyalar, Hitler, Stalin, Trujillo⁵¹ gibi kişilerde bu narsisizm olayı görülür. Onlar o kadar güçlüdürler ki her şeyi kendilerinin yapabileceklerine inanırlar ve daha da ileri giderek insanların yaşamasına ve ölmesine de onlar karar verirler. Bunlar yalnızca hastalık, yaş ve ölümle sınırlandırılmış kişilerdir.

Ruh sağlığı alanında kendini sevmek, narsisizm kavramı çerçevesinde ele alınır. Türkçeye "öz sevgi" olarak çevirdiğimiz narsisizm, kişinin kendisi ile hissettiği değerlilik, beğeni, benzersizlik, üstünlük duygularıdır. "Kendini sevmek" deyimini Erich Fromm' un "Bencillik ve Kendini Sevmek" adlı denemesinden genel kullanıma girmiştir. May'e göre Fromm önce birinciye kınar, sonra ikinciye. May'e göre Fromm kendini sevmekle başkasını sevmek arasındaki önemli farkları görememiştir. Bu kendini sevmekte bir kusur, kendine yardım kitapları yığımına giren ayartıcı bir yanlış ve narsisizmden yükselen bir tahribat vardır.⁵² May'in tanımıyla bir başkasını sevmek denilen şeyle kendini sevmek iki farklı şeydir. Bir başka kimseye duyulan sevgi; birbirini güçlendiren, birbirini canlandıran, birbirlerinin farklılıklarına katkıda bulunan ve farklı karakterleri bir araya getiren eşsiz bir arzudur.

⁴⁹ Fromm, Şiddetin Kaynağı, s. 57.

⁵⁰ Fromm, Şiddetin Kaynağı, s. 58.

⁵¹ Fromm, Şiddetin Kaynağı, s.58.

⁵² May, Özgürlük, s. 195.

Önemli olan, iki varlık arasındaki ilişkiyi bir bütün haline getirmektir. May'e göre bütün bunları narsisizm yapamaz.

“Kendinden nefret edersen başkasını sevemezsin” düsturu May'e göre doğrudur. Bunun tersi olan, kendini seversen doğal olarak diğerlerini de seversin doğru değildir. Echo'nun Narcissus'a sevmesi bunun bir örneğidir. May'in tespitine göre birçok kimse kendini sevmenin daha kolay olmasından dolayı başkalarını sevmemeyi tercih ederler. Aslında olması gereken kendini sevme anlamına gelen bu narsist kelimesinin kendine değer vermeyi, kendine saygıyı ve kendini onaylamayı da içeren bir kendine bakma anlamında olması gereklidir.

May'e göre narsisizmin özgürlükle olan ilişkisi bir kişinin kendi varlığı dışında bir başkasını sevmesi için özgür olması gereklidir. Bu aynı zamanda kendini onaylamayı da içerir, diğerlerine karşı hassasiyetli davranmayı, başkalarının onayını almayı, rekabetin olduğu dünyada çıkarlarını başkalarının hakkını da düşünerek düzenlemeyi, şefkat ve affetme değerlerini de gerektirir.

Kişisel narsisizmin toplum narsisizmine dönüşmesi hali de konumuz açısından önemlidir. Topluluk narsisizmini yaratan öğeler arasında bireysel narsisizmle ilgili olarak ele aldığımız benzer olguları bulabiliriz. Burada da narsisizm tehlikesiz ve hastalıklı türleri arasından ayırım gözetebiliriz.

Erich Fromm'a göre topluluk narsisizmini görebilmek bireysel narsisizmi görebilmekten daha zordur. Bir kimse kendisini ve ailesini üstün olarak görüp bunu herkese söylese toplum tarafından hoş karşılanmaz ama eğer bu söylenenleri topluluk adına yaparsa o zaman toplum tarafından söyledikleri değerli görülür.

May' de bu konuda şunları dile getirir. Ona göre 1960'lı yılların insanlara bıraktığı genel bir duygu vardır. Düş kırıklığı ve gözlerin açılmasıdır. İnsanların geçmiş yapıdan özgürleşmeleri aslında bütün yapının bozulmasıdır. Topluma karşı hiçbir sorumluluk duygusu, kaçınılmaz olanın kabulü, yadsınamaz olan insan kaderi duygusu yoktur. Konuya Tocqueville'den örnek veren May şunları aktarır: Tocqueville'den, insanların bütün kaderlerinin ellerinde olduğuna inandıkları Amerikan geleneği, 1960'ların bu hareketlerinde en yüksek dereceye ulaşmıştır.⁵³ Amerikalılar sanki diğer insanlardan farklı olarak başka göğün altında doğmuş, sürekli bir değişim içinde, kendilerinin hiçbir şeye vakti olmayan sürekli akıp giden

⁵³ May, Özgürlük, s. 182.

zamana karşı savaşıyor, yalnızca değişime odaklanmış bir şekilde hayatlarına devam ederler.

Böyle bir sürekliliğe ihtiyacı olduğunu hissedip, bu değişimi sever. May'e göre değişim iyi olsa bile başlangıçtaki düş kırıklığı ile kimse uzun süre var olamaz. 1970'lerin gençleri içe doğru döndüler. Onlar kendilerine şu soruyu sordular. Dış dünyayı istediğimiz gibi değiştiremediğimize göre iç dünyayı değiştirebilir miyiz?⁵⁴

May'e göre, narsisizmin savunusunda kendiliğin yitimi korkusu bir gerçekliktir. Kendiliğin yitimi korkusu derken konunun daha iyi anlaşılması için kendiliğin kavramını açıklamak daha iyi olacaktır. Kendiliğindenlik etkinliği, benliğin özgür etkinliğidir. Ruhbilimsel olarak, sözcüğün Latince kökeni olan sponte'nin anlamını içerir. Latince sponte, kişinin özgür iradesi anlamına gelir.⁵⁵ Fromm'a göre kendiliğindenliğin oluşması için insanın bütünsellik içerisinde olması gerekir. May'de bu düşünceyi savunur. İnsanın özgürleşebilmesi için narsisizm korkusu yerine kendi içine dönerek içsel bütünlüğünü sağlaması insanın özgürlüğü için ön koşullardan biridir.

May'e göre benlik bilincinin oluşması ilk zamanlarda yanlış anlaşılmıştır. Kavram basitçe ele alınıp mekanik bir anlam verilmeye çalışılmıştır. Davranışçı ekollerin bu yanlış anlaşılmalarda önemli etkileri vardır. Onlara göre özgürlük aldanıştan başka bir şey değildir. Bu yanlış anlaşılmalardan yüzünden insanlar narsisizmden kendilerini kaybedecekleri korkusuyla uzak durmuşlardır.

May'e göre kendiliğinin bir anlamı olması için kader duygusunun da olması gereklidir. Hastalık, yıkım, iyi şans, başarı, yaşama yeniden başlamak, ölüm konularına nasıl yanıt verdiğimiz çok önemlidir ve bu yanıtların karşılığı kader karşısındaki kendiliktir. Kendilik duygusu, kişinin özgürlüğü ile onun kaderi arasındaki ilişkiyi de kapsar.

May'e göre eğer ben bensem, ben özgür olurum yanlış bir yoldur. Çünkü bu duygunun içerisinde kader duygusu eksik kalmıştır. Bu insana özgürlük sağlamak yerine onun kendisine yabancılaşmasına sebep olur.

Bu kendilik konusuna narsisizmin konusuyla birlikte ele almamızın sebebi narsisizmin içinden kendilik konusuna da yol açılmış olmasından dolayıdır.

⁵⁴ May, Özgürlük, s. 183.

⁵⁵ May, Özgürlük, s. 204.

Şimdi özgürlüğün günümüz toplumunda nasıl anlaşıldığını konusunu değerlendirmeye çalışacağız.

2.1.3. Özgürlüğün Bugünkü Anlamı

Özgürlüğün bugünkü anlamda bir değerlendirilmesinin yapılabilmesi için ilk önce özgürlüğün ilk ortaya çıktığı zamanda insanlar tarafından nasıl anlaşıldığı üzerinde durmak gerekir.

May'e göre ilk zamanlarda insanların çoğu özgürlüğü vatan için ölmek olarak algılamıştır. Bu yüzden de ilk insanlık tarihi ortaya çıktığından beri hep özgürlük adına yapılan savaşlar gerçekleşmiştir. Özgürlük, savaş karşısında ait olunan topluluğun bağımsızlığı olarak anlaşılmıştır. O zamana göre özgürlüğe yüklenen anlam şu şekildedir: Eğer bağımsızsak özgürüz. Bu savaşlar ile ezilenler, kendileri için yeni özgürlük arayışında olanlar, özgürlüğünü elde etmiş insanlara karşı özgürlük savaşı vermişlerdir. May'e göre özgür olmayıp baskıyla başkalarına bağlı bir şekilde yaşamak yerine özgür olmak için savaşmak insanlar için daha anlamlıdır. Yapılan bu savaşlar May'e göre insanlığın önündeki özgürlük engelini kalkması açısından önemlidir. Yapılan bu özgürlük savaşları başka alanları da etkilemiştir. İlk olarak etkilediği alan insan zihnidir. İnsan, doğanın egemenliğini yıkarak kendisini doğanın efendisi olarak görmüştür. Böylelikle insan her baskıcı güce karşı bir bağımsızlık savaşına girmiş ve kendi özgürlüklerini sağlamak adına yoğun bir çaba harcamıştır.

Kısaca May'e göre ilk zamanda özgürlük, insanların bağımsızlıkları için seve seve ölecekleri bir değer olarak algılanmıştır.

May'e göre insanların ölüme bu denli istekli olması için özgürlüğün ciddi anlamda bir değerinin olması gereklidir. Ona göre bu anlayışın zihinlere kazınmış olmasının verdiği bir sonuçla insanlar kendilerinin ve diğerlerinin özgürlük için ölmeye hazır olduklarına inanmışlardır. Bu duygu da vatanseverlik olarak adlandırılmıştır. Ama bunu kabul etmeyen siyasal özgürlük uğruna ölmeyi tercih etmeyenler de yok değildir. Bu düşüncelerini inanç özgürlüğü ve psikolojik özgürlüklerini savunmaları anlamında kendilerine haklı bir sebepte bulmuşlardır.

Jean Jacques Rousseau, özgürlüğe ilişkin olarak, "İnsanlar bu yalın servetin korunması uğruna hazlarını, güvenliklerini, servet, güç ve hatta yaşamın kendisini

fedâ edebilirler”.⁵⁶ Onun görüşünde de insanlar özgürlükleri için kendi yaşamlarından vazgeçebilirler.

Özgürlük, sadece savaş alanında kazanılan bir olgu olmaktan çok kendini başka alanlarda da ortaya çıkar. Örneğin sanat eseri ortaya koymaya çalışırken ya da felsefe yaparken de kişinin özgür olması gerekir. Nasıl felsefe yapabilmek için özgürlük gerekliyse sanat eseri ortaya koyabilmek için de özgür olmak gereklidir. Şiir yazmak, resim yapmak gibi. Eğer sanatçı kendi alanını yapabilirse eserini özgün bir şekilde ortaya koyabilir. Sanatta da özgünlük şartı arandığı için sanatçı başkalarına benzemeden kendi eserini ortaya koymaya çalışır. İnsan düşünebildiği ölçüde özgürdür. Sanat eserlerinin ortaya çıkması için düşünmek gerekir. Düşüncenin ortaya çıkması için de düşüncelerin serbest kalması gerekir.

May’e göre özgürlük olmadan ne bir yaşam ne bir devlet ne de bir eser mümkündür. Öyleyse özgürlüğe bu anlamda bakıldığı zaman yaşamın temel noktasını oluşturur. Özgürlük olmadan hiçbir şeyin olması pek mümkün değildir. Temel noktadan hareket edecek olursak yaşamın temel taşı özgürlüktür. Buradan şu soru ortaya çıkar. Neden insanlar özgürlüğe bu kadar anlam yüklüyor? Tezimizde bu sorunun cevabını bulmaya çalışacağız.

Özgürlüğün günümüzde ne anlama geldiği üzerinde değerlendirmelerde bulunduk. Bu konunun devamı niteliğinde olarak doğu ve batı toplumunun özgürlüğe ne gibi anlamlar yükledikleri üzerinde duracağız.

2.1.4. Doğu ve Batı Toplumlarda Özgürlüğün Anlamı

Özgürlük kavramı insana özgü bir olgudur. Yani bütün insanlar bunu bir dereceye kadar yaşarlar. Aynı zamanda özgürlük May’e göre kültürel bir olgudur. Bu yüzden özgürlüğün anlam ve öneminde dünyada çeşitlilik vardır. Batı ile doğu arasında özgürlüğün kullanım alanı farklıdır.⁵⁷ Özgürlüğün anlamının topluma göre oluşturulmasında toplum yapısının sahip olduğu farklı özelliklerden dolayı da özgürlüğe yükledikleri anlam da farklılaşacaktır. Bu yüzden doğu ve batı toplumu arasında bir ayırım yapacağız. İlk olarak doğu toplumunda özgürlüğün nasıl anlaşıldığı üzerinde duracağız.

⁵⁶ May, Özgürlük, s. 14.

⁵⁷ May, Özgürlük, s.108.

Doğu toplumu dediğimiz zaman bunu sadece bir coğrafya terimi olarak değil, Batı toplumunun karşıtı olan bir terim olarak algılamamız gerekir. Bu ayrımı yapan da insanın kendisidir. İnsan kendini açıklarken sahip olduğu toplum özelliklerini de ön plana alır. Bu yüzden de bir ayrım ortaya çıkar.⁵⁸

Durkheim, batı ve doğu arasındaki farkı toplumsal düzen farklılığı olarak ele almıştır. Birincisine mekanik dayanışmalı toplum demiş, ikincisine organik dayanışmalı toplum demiştir. Mekanik/geleneksel toplumun özellikleri; iş bölümü basit, insanların hep birlikte iş yaptığı bir özelliktedir. Burada bir iş bölümünden ziyade topluluk olarak yapılan bir iş vardır. Bireysellik kavramı yok denecek kadar azdır. Toplum olarak algılanan bir bütünlük anlayışı söz konusudur.

Rollo May'e göre bu toplumda özgürlük, hep birlikte kazanılan bir şeydir. Topluma ne kadar bağılıysan o kadar da özgürsündür. Bir ait olma duygusu hakimdir. Doğu toplumları gelenek ve atalara saygı gösterirler; özgürlükleri, geleneklerine karşı olmaktan çok o nedenledir.⁵⁹ May'e göre bu özellikteki toplumda esas olan şey birey değil herkeştir. Özne olan birey değil toplumdur. Toplumun ne istediği insana nasıl bir yaşam alanı sunduğu önemlidir. Topluma karşı çıkılmaz bir uyum içerisinde birlikte yaşanılır.

Durkheim, ikincisine organik dayanışmalı toplum demiştir. Bu toplum biçiminde herkes bireyselleşmeye başlamıştır. Kişi sadece kendi işini yapıp başkalarına ihtiyaç duymamaya başlamaktadır. Rollo May'e göre bu toplumda özgürlük, bireysel bir kendini anlatım olarak yaşanır. Doğu toplumları birlikte hareket etme özelliklerinden dolayı Marksizm'e daha açıktırlar. Marksizm'e göre ilkel bir komünizm vardır. İnsanlar birlikte avlanır, evlerini beraber yapar ve her şey mecburen eşitlik içindedir. Aralarında hiyerarşi yoktur.

May'e göre batı kültüründe özgürlük kavramı daha yoğun hissedilir. Doğu toplumunda bunun örnekleri yok denilemez ama başka şeylerle ilişkili olarak ortaya çıkar. Örneğin; geleneğe uymak, gruba uymak gibi. Doğu toplumu özgürlüğünü başka yol ve tarzlarla ifade eder. Doğu toplumu fazla sıcaklık, daha fazla topluluk duygusu üretmeye eğilimlidir. Batı toplumunda ise özgürlük birey merkezli geliştiği için doğu toplumundan farklı olarak gelişim göstermiştir.

⁵⁸ Takiyettin Mengüşoğlu, **İnsan Felsefesi**, 2. Baskı, Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2015, s.239.

⁵⁹ May, Özgürlük, s.109.

2.2. ÖZGÜRLÜĞÜN İŞLEVLERİ

İnsan yaşantısındaki bazı şeyler zorunludur. Kalbin atması, gözlerin görmesi gibi. Bunların olmasında insanın bir etkisi söz konusu değildir. Nasıl ki insan yapısındaki bu zorunluluk gibi doğa olaylarında da bir zorunluluk vardır. İnsan varlığındaki bütün bu işlevler de kendi doğası gereği meydana gelir.

Öyleyse özgürlüğün doğası nedir? Özgürlük isteği, insan doğasında var olan bir şey midir? Özgürlük, insanlar üzerinde nasıl bir işleve sahiptir? İnsanda doğuştan bir özgürlük isteği var mıdır? May'e göre özgürlüğün esası şudur ki, onun doğası belirli değildir. Ona göre özgürlüğün işlevi doğasını değiştirmek, herhangi bir anda olduğundan başka bir şey olmaktır. Özgürlük, kişinin kendi bilincindeki farkındalığı arttırması, kendi gelişimini anlaması olanağıdır. Buradan özgürlüğünü kesinleştirmek, bunu belirgin hale getirmek, özgürlüğün doğasını anlamak olarak değerlendirebiliriz. Aynı zamanda özgürlüğün işlevi kişinin kendisinin farkında olmasından geçer. Kişi kendisiyle ilgili ne kadar bir bilince sahipse o kadar da özgürdür. May özgürlüğün doğasının belirli olmamasının sebebi olarak herkese göre özgürlüğün anlamının değişmiş olmasına bağlar. Onun görüşleri bireyi merkeze aldığı için herkese göre bir özgürlük tanımı vardır. Bu yüzden de herkes kendini gerçekleştirebildiği ölçüde özgürdür. Bir başka deyişle kişilere göre özgürlük nasıl değişiyorsa aynı şekilde özgürlüğün işlevi de değişmiş olacaktır.

Özgürlüğün işlevi olarak değerler konusunu da özgürlüğün bu işlevine bağlıdır. Değerlerin ortaya çıkabilmesi için özgürlüğün olması şarttır. May değer olarak sevgiye örnek verir. Bir kimsenin sevgisine, eğer bu sevginin belli bir ölçüde özgürce verilmemiş olduğunu bilsek, nasıl o sevgiye değer veririz? Sevgi denilen şey sadece bir bağımlılık ya da tekdüzelikten nasıl korunabilir? Jacques Ellul “Çünkü sevgi, ancak somut özgürlük içinde biçim bulur, diyor. O özgür bir insanı sevgiye götürür; çünkü sevgi hem öbürünün umulmadık keşfi hem de onun için bir şeyler yapmaya hazır oluşturmaya hazır olur.”⁶⁰ Yani sevginin bir değer olabilmesi için hiçbir zorunluluk, bağımlılık olmadan sadece sevgi olduğu için anlamlı olması gerekir. Kişide zorlama olmadan bu sevgi oluşursa ancak o zaman ondan bir değer olarak bahsedebiliriz. Bir başka örnek olarak cesaret değerini ele alalım. Cesaret eğer zorlama ile ortaya

⁶⁰ May, Özgürlük, s. 17.

çıkarsa değerini yitirir. Erdemlerin ortaya çıkması için herhangi bir şeye bağımlılığın olmaması gerekir. Bu iyiyi iyi olduğu için yapmak kategorisine girer. Bu da Aristoteles'in etik anlayışını yansıtır. May'e göre değerlerde bir zorlama söz konusu olursa zaten özgür bir seçimden söz edemeyiz. Demek ki özgürlük dürüstlük gibi değerlerden daha öte bir şeydir. Özgürlük olmaksızın adını hak eden hiçbir değer yoktur. Bu değerlerin değer adını alabilmesi için özgürlük bir koşuldur. O zaman diyebiliriz ki özgürlük değerlerden de önce gelir.

Psikoterapi açıdan özgürlüğün işlevi şu şekilde yorumlanır. May, özgürlüğün psikoterapi için de gerekli olduğuna inanır. May, hastanın kendisi için bir değer geliştirebilmesi için kendi özgürlüğüne daha ilk baştan inanmasının gerekli olduğunu düşünür. Kişinin kendinin farkında olmadan, bilincini ortaya çıkarmadan, düşüncelerini olduğu gibi ortaya çıkarmadan, davranışının altında yatan sebebi bilmeden özgürleşmesi mümkün değildir. İşte bu yüzdendir ki Freud'un da ortaya koyduğu üzere davranışı ortaya çıkaran bilinç değil bilinçdışının insana yaptırdıklarıdır ve insan bunun farkında olmadan yani davranışının asıl sebebini bilmeden eylemlerde bulunur. Ve insanın iyileşebilmesi için kendini özgür bırakıp davranışlarının sebebine ulaşması gereklidir. Davranışının altında yatan asıl sebepleri bilmelidir. Öfkesinin asıl sebebi ne ya da sevgisinin asıl kaynağı ne? Bunların cevapları bulunmadan kişisel bir özgürlükten bahsedemeyiz.

May'e göre özgürlük, sonsuz olarak kendi kendini yaratır, kendi kendini doğurur. Özgürlük, insanın kendi doğasını aşabilme gücüdür. İnsanlar özgürlükleri için ölür, savaşır, yokluğunda onu ararlar. Milton Rokeach'ın istatistik çalışmalarının sonucuna göre, insanların çoğunluğu özgürlüğü, kendi değer listelerinde en üst sıraya koyarlar.⁶¹ Özgürlük ulaşılması gereken en üst değerdir. Bütün değerlerin ilk koşulu özgürlüktür.

May'e göre Eski Yunan ve Roma'da ve Birleşik Devletlerin güneyinde kölelik günlerinde, köle ile özgür yurttaş arasında ki farkı meydana getiren şey de budur. Fiziksel olarak kölelere baktığımız zaman iyi bakılıyor, iyi besleniyor olarak görülebilir. Özgür olsalar böyle iyi şartlar altında olacaklarının bir kesinliği yoktur. Şu anda ki bulundukları durumdan daha kötü bir halde de olabilirler. Buradaki asıl sorun May'e göre kölenin özgürlük sorunudur. Köle için özgür olmak mı daha iyidir

⁶¹ May, Özgürlük, s. 17.

yoksa böyle efendisine bağı bir şekilde yaşamak mı daha iyidir? Ancak yadsınamaz bir insan hakkı olan kendi inançlarını açıkça belirtmek hakkına sahip değildirlir, hatta efendilerinin inancından başka bir inanca sahip olmak hakkına bile sahip değillerdirlir. Efendilerinin adını almak, özgür yurttaşlardan farklı olarak başka birisinin altında oluşun simgesidir.⁶² May'e göre nasıl köle için bir özgürlük yoksa aynı şekilde kölenin efendisi içinde özgürlük yoktur. Çünkü köle nasıl efendisine bağımlıysa aynı şekilde efendisi de köleye bağımlıdır. İkisi de birbirini bir noktada engellemiş olurlar. Özgür olmak için herhangi birine bağımlı olmak yerine bireysel olarak özgürlük gerekir bu da kişisel özgürlüktür. Özgürlüğün diğler bir işlevi kişisel olarak algılanmasıdır.

Kişisel özgürlük kavramını da açıklamak varoluşçulara kalmıştır. Varoluş felsefesinin savunucularından olan Sartre, özgürlüğe mahkum olduğumuzu düşünür. Çünkü seçim hakkı bize aittir. İyi olanı da kötü olanı da seçen insanın kendisidir. Ona göre özgürlük yalnızca insan olmanın temeli değildir, insan olmak ve özgür olmak eşanlamlıdır.⁶³ Yani kendimiz olabilmek için varoluşumuzun bir gereğı olarak ortaya çıkabilmemiz için aynı zamanda özgür olmamız gerekir. Yapabilirim, seçebilirim demek insanın kendisinin farkına varması demektir. Seçim yapabiliyor olmak doğal olarak kendinin farkındalığının bir sonucudur. Ben ne istediğimi biliyorum bunun bilincindeyim ve yapma veya yapmamayı tercih edebilirim. Buradan da anlaşıldığı gibi tercih de bir özgürlüktür. Seçme veya seçmeme. Bu tamamen bizim kişisel alanımıza kalmış bir şeydir. Özgür olmak, verdiğimiz tercihlerin farkında olmak demektir. Yaptığımız seçimlerin kendi bilincimizle ortaya çıktığını fark etmek ve bunun sorumluluğunu almak demektir. İnsan ancak bu şekilde kendi önemini hisseder.

Özgürlüğün işlevi sorumluluk kavramında kendisini gösterir. May'e göre özgür olmak demek sorumsuz, sadece kendi isteklerini düşünen tarzda bir özgürlük değildir. Özgürlük başkasının kişisel alanına müdahale etmeden kendi isteklerini yerine getirmektir. Ben özgürüm adı altında yaptığı şeyleri başkalarına yüklemek sadece sorumluluktan kaçmaktır. Bu bağlamda bir başka bakış açısı olarak determinizm ortaya çıkar. May düşüncesinde deterministlik inanç, insan özgürlüğünün bir parçasıdır ve aynı zamanda onun tarafından gereksinilir, tıpkı ışığın

⁶² May, Özgürlük, s. 18.

⁶³ May, Özgürlük, s. 19.

fark edilir olması için karanlığın gerekli olması gibi. Rollo May deterministlik inançla özgür iradeyi ılımlı olarak ele almıştır. Deterministlik inançta özgür iradeyi tamamen reddedenlerin olduğu gibi ikisi arasında ılımlı bir yol izleyenler de olmuştur. Bu görüşü benimseyenler, kişiye özgür alan oluşturabilmek için kişi de ki seçme yetisine vurgu yaparlar. Determinizm konusuna ilerleyen konularda daha detaylı bir şekilde ele alacağımız için konuyla alakalı olduğu için burada kısaca değinmiş olduk.

Malinowski'ye göre özgürlük, "Özü itibariyle size uygun olan ve sizin de kendilerine uygun olduğunuz zincirlerin kabulüdür ve de kendinizce seçilmiş, değerlendirilmiş olan ama empoze edilmeyen bir amaca itildiğiniz koşum takımının kabulüdür".⁶⁴ May'e göre de özgürlük, olanaktır. May, İngilizcede ki olasılık sözcüğünün latince yetenekli olmak sözünden geldiğini ve bunun aynı zamanda kuvvet-kudret sözünün de orijinal kökü olduğunu savunur. Böylece kudret ve özgürlük arasındaki ilişki başlamış olur. Kudret kelimesi güç, yetenek anlamlarına gelir. Bu kelimeyi özgürlükle ilişkilendirecek olursak kişi, yapacak olduklarını seçebilecek bir iradeye sahip olsa ama bunları yerine getirecek olan gücü olmasa, bizim de onun özgürlüğünden bahsetmemiz mümkün olmayacaktır. İşte bundan dolayı da May de kudretsizlik kelimesini kölelik kelimesiyle eş anlamlı olduğunu savunur.

May kişisel özgürlük kavramının insanın zihninde oluştuğunu düşünür. İnsan bu şekilde ki bir özgürlüğü zihninde oluşturamazsa ya da zihninde oluşan kişisel özgürlüğünü ifade edemezse May'e göre kişi de anksiyete ortaya çıkar. Ancak kişi özgürlüğünü ifade etme yolunu bulduğunda bu tehlike ortadan kalkar.

May düşüncesinde özgürlüğün işlevi konusunu değerlendirdik. Kısaca özgürlüğün işlevi kendini doğasında, değerlerde, psikoterapide, determinizm de, kişisel özgürlükte, sorumluluk kavramlarında yer bulur.

Özgürlüğün işlevleri konusuna bağlı olarak May kişisel özgürlük üzerinde durur ve kişisel özgürlüğün alanının bireyde ortaya çıktığını savunur. May'e göre özgürlük birey için yeniden keşfedilmeli ve kişi kendi özgürlüğünü yani benliğinin özgürlüğünü keşfetmelidir. Bireysel özgürlüğün sağlanması için kişi kendi benliğine dönerek kendisi için özgürlüğün ne anlama geldiğini bulması gereklidir. Bu kişisel

⁶⁴ May, Özgürlük, s. 22.

özgürlüğün nasıl bulunacağını anlamak için konumuza May'e göre bireydeki özgürlük düşüncesinin nasıl geliştiğini ve kişinin nasıl özgürleştiğini inceleyeceğiz.

2.2.1. Birey ve Özgürlük İlişkisi

May'e göre bireyin özgürlükle olan ilişkisinde anlamımız gereken şey bireyin kendi özgürlüğünü sağlamasıdır. Yani kişinin bireysel olarak özgürlüğünü gerçekleştirmesidir. Bu kişisel özgürlüğün sağlanabilmesi için de ilk olarak konuyu May insanın doğumunu ele alarak bebeklik dönemini açıklar.

May düşüncesine göre nasıl ki özgürlük belli aşamalardan geçtiyse bireyinde benlik bilincinin artmasıyla özgürlüğü belli aşamalardan geçer. İlk olarak bu değişim çocukluk zamanında görülür. Bebek anne karnında annesiyle birlikte olarak bir varlıktır. Annesinin bedeninde onunla beraber bir bütünlüktür. Bu bütünlük bebek doğduktan sonra anneden ayrılmasıyla bebek biyolojik bir varlık olmuş olur. Bebeğin anneden biyolojik olarak ayrılması, bireysel insan var oluşunun başlangıcı sayılır ama gene de çocuk işlevsel olarak uzun bir süre anneyle birlikte tek bir varlık olarak kalır.⁶⁵ Bunun sebebi ise, bebeğin ihtiyaçlarını kendi karşılayacak durumu olmadığı için anneye bağlı olmak zorunda olmasından kaynaklanır. May'e göre bebekte iki yaş sonrasında ciddi bir değişim ortaya çıkar. Bu değişim insanın kendisine dair olan bilincin ortaya çıkmasıdır. Bebek kendi varlığının farkına varmaya başlar. Ona göre bu ilk fark ediş aynı zaman da benlik algısının ilk ortaya çıkmaya başladığını gösterir.

May'e göre bir çocuk ne kadar büyürse, büyüdüğü ölçüde de kendi bağımsız alanlarını oluşturmaya başlar. May bireydeki artan benlik bilincin ona yeni özgürlükler kazandıracağını düşünür. Ona göre doğumyla birlikte göbek bağı kesilen bebek fiziksel bir birey halini alır, ancak kendi benlik bilincini ortaya çıkarabilmesi için May'e göre fiziksel olarak kesilen göbek bağının psikolojik olarak da kesilmesi gerekir. Eğer psikolojik olarak bunu yapamazsa ebeveynlerinden ayrılmayan bir bebek olarak kalır. Birey kaç yaşına gelirse gelsin aileye olan bağımlılığı devam eder. Bu bağımlılık devam ettiği sürece birey özgürlüğünü gerçekleştiremez. May'e göre bireyin özgürlüğünü sağlayan şey benlik bilincinin

⁶⁵ Fromm, Kaçış, s. 36.

artmasıdır. Benlik bilincinin artmasının bireye katkıları büyüktür. İnsanın kendine dair bir farkındalığının olması onun en önemli özelliklerinden biri ve ayrıca özgürlüğünün de bir koşuludur. Ayrıca May'e göre farkındalık, kişiye kendisi ve dünyası arasındaki ayrımı yapmasını sağlar. Kişi bu sayede özgürlüğünü sağlamış olur. May'e göre insanın kendi gelişiminde rol oynaması özgürlüktür. Bu bireyin kendi kendisine şekil verme kapasitesidir. May'e göre özgürlük, benlik bilincinin diğer yüzüdür.⁶⁶ Buna bağlı olarak May kişinin kendisinin farkında olmadığında onu diğer canlılardan ayıran özelliğin de ortadan kalktığını söyler. Tıpkı diğer canlılar gibi içgüdülerle hareket edip otomatik bir şekilde yönlendirilir bir hale gelir.

Benlik bilinci sayesinde kişi kendisinin farkına varır ve neyi isteyip neyi istemediğini de bilir. Davranışlarını meydana getirirken hangi davranışı seçip seçmeyeceğine kişi kendisi karar verir. Bu farkındalık sayesinde kişi özgürlüğünü de elde etmiş olur. Çünkü eylem üzerinde seçim yapıp yapmama kişinin kendi elindedir. O yüzden benlik bilinci ile özgürlük arasındaki ilişki paraleldir. İkisi birlikte hareket eder. Kişinin benlik bilinci oluşmasına rağmen eğer belli bir kısıtlamanın içerisinde olursa, baskı altında kalırsa ya da çocukluk zamanından kalan bilinçaltına itilmiş olan ve bireyin şu anki durumunu etkileyen şartlanmalar olursa kişi kontrol edemediği bu durumların etkisinde kalmış olur. Bu durumu yaşayan bireyler psikolojik destek almayı düşünebilirler. Ve bu durum ortaya çıkmasında farklı sebeplerin onlar için birden ortaya çıktıklarından bahsederler. May'e göre ya bunu ortaya çıkaran ani bir endişe veya korku vardır veya ortada herhangi bir neden yokken aniden takılıp kalıverme gibi problemleri vardır. Bu kişiler özgür değildirler. May'e göre bu kişiler bilinçaltından gelen birtakım şablonlar tarafından itilip kakılmaktadırlar.

May'e göre kişinin benlik bilinci arttıkça seçim yaptıkları şeyler de bu ölçüde genişler. Böylelikle de kişinin özgürlük alanı genişlemiş olur. May'e göre herkesin hayatı birbirinden farklı olduğu için herkesin de özgürlüğü elde etmesi farklı olacaktır. Bedenlerimiz, geçmişimiz, geleceğimiz, hayallerimiz, yaşadığımız hayatlar hiçbiri aynı değildir. Kiminin zor bir hayatı kiminin de kolay bir hayatı vardır. Bu sadece bizim özgürlüğe ulaşmamızdaki farklılıkların oluşmasının sebebidir.

⁶⁶ Rollo May, **Kendini Arayan İnsan**, çev. Kerem Işık, 17. Baskı, Okuyan Us Yayınları, İstanbul, 2019, (İnsan), s. 153.

Belli şeyleri seçebilme hakkı bizim elimizde değildir. Ama May'e göre seçenekleri belirleme, seçim yapma bizim elimizdedir. Kısıtlanmalara maruz kalmak özgürlük önünde bir engel değildir. Özgürlüğün önündeki engel bizim durumlara bakış açımızda oluşur. Biz özgürlüğü hedeflemişsek kısıtlanmaların bizim için bir önemi olmayacaktır.

May'e göre özgürlük, kendimizi yeniden şekillendirip yaratma gücüdür. Ne istediğimizin farkında olarak hareket edip kendimize dair farkındalığımızı artırıp seçimlerde bulunmak bizim özgürlüğümüzdür. Kendi özgürlüğümüzdür. Aynı zamanda bu kişisel özgürlüğümüzdür.

Kişisel özgürlüğün kazanılmasının tam tersi olarak kişi kendi özgürlüğünü gerçekleştiremezse, kendini psikolojik olarak ailesinden ayrı bir birey olarak kendini ortaya koyamazsa sürekli olarak geçmiş yaşantısındaki izlere takılı kalıp hayatını bunun üzerine kurmaya çalışırsa özgürlüğünü de engellemiş olacaktır. Kendini kısıtlayıp önceki olaylara kendini bağlayıp kişisel özgürlüğünün önüne set çekmiş olacaktır. İşte tam bu nokta da May'e göre psikoterapinin amacı insanları bu bağlardan, çıkmazlardan kurtarmaktır. Kişi bakıldığında hayatı bir çıkmazda hissedip sürekli aynı hataların içinde kendini bulabilir. İlişkilerinde, aile hayatında, iş hayatında sürekli problemlerle karşılaşabilir. İnsanlardan uzak durmayı tercih edip, yalnızlaşabilir.⁶⁷ Rollo May'in buradaki amacı bireyi bu yalnızlığından çıkarıp, onu seçimlerinde özgür kılmaya çalışmaktır. Bireye kazanamadığı özgürlüğü kazanmasına yardımcı olmaktır. Bireyin kendisini fark etmesini sağlamaktır.

Aslında bakıldığı zaman şu anki davranışlarımız hep daha önceki öğrendiğimiz şeylerin bir yansımasıdır. Çocukluktan itibaren yaşadığımız olaylar biz farkında olmadan zihnimize kazınıyor ve biz bir davranışı meydana getireceğimizde sanki bir iç ses gibi davranışımıza yön veriyorlar. Bu yaşadığımız acı bir olay, bizi derinden etkileyen herhangi bir şey olabilir.

Kendi kişisel özgürlüğümüzü sağlayabilmek adına davranışlarımızın asıl sebebini öğrenmeye çalışmalıyız. Davranışın altındaki yatan asıl sebebin ne olduğunu anlamak bireyin özgürleşmesini sağlayacak bir basamaktır. May'in de asıl amacı bireyi özgürleştirmek olduğu için davranışların asıl sebebi onun psikoterapisin

⁶⁷ May, Özgürlük, s. 51.

de çok önemlidir. Ancak bireyi anladığında ona yardım edebilir. May, bireyi bu çıkmazlardan kurtarıp kendisini özgürleştirmesine yardımcı olmaya çalışır.

Bütün bu olanların yanı sıra değinilmesi gereken başka bir husus daha vardır. O da şudur: May, insanların sahip oldukları aile yapılarının birbirinden farklılık arz ettiği için herkesin farklı özgürlüklere sahip olacağını savunur. Örneğin her bebek aynı şartlar altında dünyaya gelmez. Kimi bebek iyi bir ailede dünyaya gelir kimi ise kötü bir ailede. May'e göre kötü ailede dünyaya gelen bebeklerinin diğer bebeklere oranla çareleri daha azdır. Ona göre bu acı bir gerçektir. Bu yüzden çoğu psikolojik teoriler hep bebeklik döneminden kuramlarını başlatırlar. Sorunların ortaya çıkması için hep çocukluk döneminde yaşananların anlatılması istenir. Demek ki bizlerde çok önemli olan olaylar, iz bırakan şeyleri hafızamız saklıyor. Kişi hatırlamasa bile bilinçaltına itilen şeylerle hayatına devam ediyor.

Rollo May bazı hastalarının, çok erken yaşta kadersizce koşullanmış olduğu davranış biçimine kör, akıl dışı bağlandıklarını görmüştür. Aynı bebeklerin annelerine kör bir şekilde koşulsuzca bağlandıkları zaman olduğu gibi.

Güvensiz olarak büyüyenler için geçmişe takılı kalma gibi bir problemleri vardır. May'e göre bu problemin aşılabilmesi için kişinin kendi özgürlüğünü ortaya çıkarabilmesi için geçmişi kabullenip, yeni olanaklara kendisini açması gereklidir. Ancak bu sayede birey gelişip farklılaşabilir. Kendisini geliştirmek adına önemli bir adımı da atmış olur.

İnsanın geçmişiyle uzlaşmasının yapıcı tarafları vardır. Yaratıcı insanların sıklıkla böyle talihsiz aile geçmişinden geldiklerini biliyoruz. En baştan hayatla mücadele etmeye alıştıkları için daha fazla çaba harcayarak belki de yaşamış oldukları eksikleri kapatmak adına da fazla çalışırlar. May'e göre olanakların doğuşuna izin veren özgürlük, yaratıcı özgürlüğün başlangıcıdır. Onlar yaşanan zor hayatı kendileri için bir çıkmaz yerine telafi yöntemini kullanmışlardır.

May'e göre bireyin ortaya çıkışında özgürlük konusunu değerlendirdik. Kısaca bireyin orta çıkışı derken May bireyin kişisel özgürlüğünü kastetmiştir. May kişinin bireysel özgürlüğünü kazanmasının ilk koşulu olarak da kendi benliğini fark etmesi gerektiğini ve kendi özgürlük alanının oluşturması gerektiğini düşünür.

Özgürlüğün işlevleri dedik ve ilk olarak bireydeki özgürlük ilişkisini değerlendirdik. Şimdi bu konuyla ilgili ikinci başlığımız olan kaygı ve özgürlük ilişkisini ele alacağız.

2.2.2. Kaygı ve Özgürlük İlişkisi

May kaygı kavramını Yunanlılara ait olan bir tapınakla ilişkilendirdiği için biz de konuya bu tapınaktan bahsetmekle başlayacağız. Delfi dağlarında antik Yunan için yüzyıllar boyunca büyük önem taşıyan bir tapınak vardır. May, Yunanlıların topraklarını güzel yerlere oturtmak konusunda bir dehaya sahip olduklarını düşünür ve May'e göre Yunanlılar kaygılarını karşılamak üzere bu tapınaklardan yardım almışlardır. Ona göre bu tapınakta Apollon, kaotik arkaik çağdan klasik zamanlara dek ayinci kadınlar yoluyla öğütler vermiştir.⁶⁸ May'e göre Sokrates, o zamandan beri psikoterapinin mihenk taşı ola gelen meşhur “kendini bil” deyişini orada, tapınak girişinin hol duvarında kazınmış olarak bulmuştur.⁶⁹

May'e göre Yunanlılar psikolojik, siyasi ve sanatsal alanda kaygı yaşıyorlardı. Bu çağ da kendisi, ailesi ve geleceği için kaygı duyan Yunanlılar da bu tapınaklardan yararlanabilirler.

May'e göre Delfi'deki tapınağın ünü, bireyin kısa süre içinde sorumluluğunu almasının gerektiği bir çağda artmıştır. Kişinin toplumdan ayrışarak bireyleşmeye başladığı zamanlarda bu tapınak daha önemli hale gelmeye başlamıştır. Apollon sembolü, Apollon'un Delfi'deki tapınağı ve bunların dayalı olduğu zengin mitler May'e göre bu tapınak ortamlarında meydana gelmiştir.

Bütün bu semboller ve mitler May'e göre kişinin kendini yaratması üzerine bir denemedir. Sonuçta bu mitleri meydana getiren insanlar olduğu için kendi düşünce tarzlarından ve yaşamlarından etkilenecek bu eserleri meydana getirmişlerdir. Kişinin benliği sürekli olarak gelişim halindedir. Gelişmekte olan bu benlik, ona gelişmesine yön veren, modeller, biçimler, metaforlar, mitler ve diğer birçok ruhsal içerikten oluşmuştur. May'e göre bu sürekli devam etmekte olan bir

⁶⁸ Rollo May, **Yaratma Cesareti**, çev. Alper Oysal, 4. Baskı, Metis Yayınları, İstanbul, 2018, (Yaratma), s. 110.

⁶⁹ May, Yaratma, s. 110.

süreçtir.⁷⁰ Kierkegaard'ın dediği gibi, benlik, bir oluşma sürecinden başka bir şey değildir.⁷¹ May'e göre düşünme ve kendini yaratma ikisi birbirinden ayrı olarak düşünülemez. İnsan düşündüğü ölçüde kendini ortaya koyar. Mitler insanlara şuan ki yaşamın nasıl olacağını kişinin daha önce nasıl yaşaya geldiğine bağımlı olduğunu işaret ederler. Bireyin kendi yaşamından sorumlu olduğuna dair bir bilincin varlığına tanıklık ederler. May'e göre insanın özgürlüğü yaşamının yönünü seçebilme yetisinde saklıdır. Özgürlüğe dayanan, kendimizi yaratabilme yetisi, bilinçten veya bireyin kendi farkındalığından ayrılamaz.

Delphi'deki Apollon tapınağını ve bunun kaygı ve özgürlükle olan ilişkisini May'e göre değerlendirdik. Aynı konuyu kaygı kavramı ile öne çıkmış bir düşünür olan Kierkegaard'ın özgürlük ve kaygı kavramını nasıl değerlendirdiğine bakalım.

Sokrates Delphi'deki Apollon tapınağı girişinde boy gösteren ve yüzyıllardır büyüünden hiçbir şey yitirmemiş olan derin ve kökensel kaygıdır: Kendini Bil! Kendi yaşamını nasıl yaşayabilirsin; sorgula!⁷² Sokrates'in "kendini bil" ifadesi asırlar sonra Kierkegaard' da bir uyanışa sebep olmuştur. "Sorgula" ifadesi Kierkegaard'da kişinin varoluşunu, yaşamını nasıl yaşayacağını ve bu sorgulamanın kişi için olanaklı olup olmadığı şeklinde karşımıza çıkar. Kierkegaard'da sorunun yanıtını, "kaybolduğunda en çok eksikliği duyumsanan şey en az kuşku duyulandır. En az kuşku duyulana yeniden düşünerek onu yeni bir biçimde bulabilme olanağı da kendiliğinden doğar"⁷³ şeklinde ifade eder. Kierkegaard'a göre kuşku duyulan bu şey nedir? Kişi ne kadar kendi benliğinin farkında olursa o kadar kendinden az kuşku duyar. Çünkü kendiliğine dair olan bilinci kesindir. Eğer bu bilinçlilik kendine dair azsa işte o zaman kişi de kaygı durumu ortaya çıkar. Kısaca Kierkegaard'a göre kişi benliğini, farkındalığını yitirdiği zaman kaygı ortaya çıkar.

Kierkegaard'a kaygı kişinin kendisine farkındalığıyla özdeşleştirilmiştir. Bu farkındalığın kişide nasıl bir kaygı oluşturduğunu anlayabilmek için ve kaygının özgürlükle nasıl bir ilişkisinin olduğunu anlayabilmek için Kierkegaard'a kaygı kavramının kökenine inmek gerekir.

⁷⁰ May, Yaratma, s.114.

⁷¹ May, Yaratma, s.114.

⁷² Senem Kurtar, "Günahkar Bir Özgürlük Düşü: Kierkegaard ve İbrahim Olmak", **Birinci Uluslararası Felsefe Kongresi**, Bursa, 14-16.10.2010, s.807.

⁷³ Kurtar, s.807.

Kierkegaard kaygının kökenini insanın ilk ortaya çıktığı zamanla birlikte ele alır. Bu yüzden kaygı kavramını ilk günahla açıklar. Ona göre Adem'in ilk günahı insanın kazanmış olduğu ilk özgürlüktür. Adem'in yasak meyveyi yemesi onun kendi özgürlüğüne atmış olduğu ilk adımdır. "Kierkegaard'a göre Adem bir figür ya da karakter değildir. Adem başlangıçtır. İşlediği günah ise bireysel varoluşun oluşumunu anlatır".⁷⁴ Yani günah bizim kendimizdir. Kendi benliğimizi fark edişimizdir. Kierkegaard'a göre Adem kendini fark ettiği için ilk günahı işlemiştir. Kendi olma arzusu onu günaha sürüklemiştir. Bu nedenle, "insanın özgürlüğü için bir kaygı varlığı olarak kendini duyması tek gerçekliğidir".⁷⁵ Kaygı insanın kendinin farkına varması için gerekli olan bir unsurdur. Aynı şekilde kaygı özgürlük için kökensel bir olanaklılıktır.

Kierkegaard'ın ortaya koymuş olduğu felsefede birey başroldedir. İnsan ilk önce kendisi olmak zorunda olan bir varlıktır. Doğada bulunan tüm varlıklardan farklı olarak insanın varoluşu sadece bir zorunluluğun, nedensel bir bağın sonucu olarak ortaya çıkmaz. İnsan bir yanıla doğanın bir parçası olsa da aklı, inançları, tarihselliği ve en önemlisi özgürlüğüyle farklı bir yapıdadır. Kierkegaard insanın bu karmaşık yapısını onun bir sentez olduğu fikriyle açıklar. Ona göre insan, ruh ile beden bir sentezidir.⁷⁶ Aynı zamanda insan özgürlüğün ve zorunluluğun da bir sentezidir. Bu anlamda insan varlığı aynı zamanda hem doğanın hem de özgürlüğün alanına aittir. Özgürlük, doğanın bir parçası olan insanın önüne sonsuz olanaklar sunar. İnsanın bu olanaklar karşısındaki tutumu, seçimi ve kararları onu sadece doğanın bir parçası olmaktan uzakta bir birey haline getirir.⁷⁷

Ancak insanın bu özgürlüğü kazanması kolay olmayacaktır. İnsanın, özgürlüğünün karşısında sergilediği tutum çoğu zaman sancılıdır. Özgürlüğün olanağı kendini kaygı içinde ortaya çıkarır. Ancak insan özgürlüğün kendisini gösterdiği aynı anda özgür olmayandır da. Bu karşıtlık içerisinde kaygı kendisini insanın içinde muğlak bir güç olarak gösterir. Kaygı, özgürlüğüyle yüzleşen insan varlığının durumudur. Bu nedenle Kierkegaard kaygıyı, "özgürlüğün olanağı" olarak

⁷⁴ Kurtar, s.808.

⁷⁵ Kurtar, s.809.

⁷⁶ Soren Kierkegaard, **Kaygı Kavramı**, çev. Türker Armaner, 7. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2013, s. 108.

⁷⁷ Kierkegaard, s. 110.

tanımlayarak, kaygıya o döneme kadar yüklenen olumsuz anlamı da ortadan kaldırmıştır.⁷⁸ Böylelikle kaygı kavramını Kierkegaard'a göre incelemiş olduk.

Rollo May varoluşçu bir psikolog olduğu için şimdi de varoluşçuluk felsefesini, varoluşun kelime anlamını ve özgürlükle ilişkisini açıklayacağız.

2.3. VAROLUŞÇULUKTA ÖZGÜRLÜK

2.3.1. Varoluşçuluk Felsefesi ve Özgürlük

Kelime anlamı olarak varoluş: sonsuz ve sınırsızca değişen varlığın somut biçimleri.⁷⁹ Olarak tanımlanır. Varoluşçuluk ise; varoluşçuluğun temel kavramıdır. Varoluşçuluğa göre varoluş: insanın özgür varolma biçimidir.⁸⁰ Varolmak: Varoluşçu felsefe geleneği içinde, özgür bireyle ilgili bir kategori olarak, kişinin kendisini alternatifler karşısındaki özgür seçimler yoluyla gerçekleştirmesi durumu ya da eylemine verilen ad.⁸¹ Varoluşçuluk: Kökleri S. Kierkegaard, F. Nietzsche gibi düşünürlere dayanmakla birlikte, 20. Yüzyılda felsefede J. P. Sartre, K. Jaspers, M. Heidegger ve G. Marcel gibi düşünürler tarafından savunulmuş olan çağdaş felsefe akımı.⁸²

Bu tanımlamalardan anlaşılacağı gibi varoluş felsefesinin konusu insandır. Varoluşçu felsefe görünen kısmın görünmeyen tarafını anlamaya çalışır. Bireyin davranışlarının arka planını anlamak ister. Soyut olan şeyi somut olarak kavramaya çalışır. Varoluş felsefenin asıl amacı bireyi anlamaktır.

Kierkegaard, varoluş problemini ele alırken varoluşun soyut düşünceyle anlaşılamayacağını savunur. Ona göre varolmak bilmekten farklı bir şeydir. Kierkegaard varoluşu açıklarken soyut anlamdan ziyade somut anlam üzerinde durur. Yani varolan insanın varlığını açıklamaz. İnsanın varlığının nasıllığına açıklık getirir. Birey vardır ama nasıl? Onu şu an ki birey yapan özellikler nelerdir? Kişiliği nasıl oluşmuştur? Düşünceleri, hayata bakış açısı nasıldır? Kierkegaard'ın bireye bakış açısı budur. Varoluşçu felsefeye göre varlık özden önce gelir. Yani insan ilk önce

⁷⁸ Kierkegaard, s. 122.

⁷⁹ Orhan Hançerlioğlu, **Felsefe Ansiklopedisi**, 7. Baskı, Remzi Kitabevi, Cilt:7, Ankara, 2000, s. 142.

⁸⁰ Hançerlioğlu, s. 142.

⁸¹ Cevizci, Sözlüğü, s. 889.

⁸² Cevizci, Sözlüğü, s. 889.

varlık olarak dünyaya gelir. Daha sonra şu ya da bu olur. Kişiliğini oluşturan bütün özellikler zamanla kazanılır, ortaya çıkar. Varoluşçu felsefeyi diğer felsefelerden ayıran en önemli özellik işte tam da budur. Bireyi birey yapan özellik nedir? Benim karşımda ki gördüğüm insan sadece bir varlık olarak değil aynı zamanda duyguları olan, acıları, sevinçleri, umutları, hayalleri olan bir varlıktır. Varoluşçu felsefe işte tamda bu yüzden aşırı bireyci haline gelmiş bir felsefedir. Bu yüzden de çok eleştirilere maruz kalmıştır. Kierkegaard'da bireyi özne olarak ele almış ve onu anlamaya çalışmıştır. Ona göre, “varoluş; somut, öznel ve uyanık insanın yaşamıdır”.⁸³ Varoluş yaşamın tam kendisidir. Bunu anlamak içinde insanın kendisinin anlaşılması gereklidir.

Kierkegaard'a göre önemli olan insanı anlamaktır. Bunu da genel felsefi sistemlerle anlamak imkansızdır. Bu nesnellik bireyi kendinden uzaklaştırır ve onu anlamaktan da bizi uzaklaştırır. Varoluş daima bireye özgü bir gerçekliktir. Bu yüzden belli bir felsefi sistem içersinde belli kurallar çerçevesinde birey açıklanamaz. Her birey öznedir ve kişiliğini meydana getiren şeylerde öznedir. Bu yüzden varoluşçuluk felsefesinin belli bir sistemi yoktur. Kierkegaard'ın düşüncesine göre birey kendi benliğinin farkına varmıştır. Peki, özgürlük nasıl ortaya çıkar? Kierkegaard bunu etik anlayışında yansıtır. Ona göre insan kendini fark eder, bu farkındalıkla kendisini seçmeye yönelir. Burada esas olan kişinin kendini bilmesidir. “Buradaki kişi kendine dönen, kendini bilen, kabul eden bir kişidir. Böylece ne olmayı istediğini de betimleyerek ideal benliğini ortaya çıkarır. Bu varoluş alanının temel kategorileri ise iyi, kötü ve ödevdir”.⁸⁴

Kısaca Kierkegaard'a göre varoluşçuluk felsefesi bireye özgüdür. Kişiseldir, öznedir. Özgürlükte bireyin kendi varlığını, benliğini ortaya çıkarması, kendini seçmesidir.

Kierkegaard'dan sonra diğer varoluşçu felsefi düşünür Sartre'dan konumuza devam edelim.

Sartre'a göre insan, kendini oluşturan bütün değerleri kendisi yaratır. Sartre ateist olduğu için Tanrı'yı kabul etmez. Bu yüzden ona göre insanın özünü belirleyen şey Tanrı değil, insanın kendisidir. Yani insan ilk önce vardır sonra kendi isteği gibi olur. Ona göre insan, mutlak anlamda özgür olduğu için bu onu kendinden de

⁸³ Timuçin Afşar, **Düşünce Tarihi**, Bulut Yayınları, İstanbul, 2001, s. 194.

⁸⁴ Ahmet Cevizci, Sözlüğü, s. 978.

sorumlu bir varlık haline getirir. Özgür insan, yapmış olduğu tercihlerden sorumludur. Sartre genel bir sorumluluk anlayışını savunur. Ona göre insan kendini seçmekle sadece kendini seçmiş olmaz. Bütün insanları da seçmiş olur. Çünkü insan seçim yaparken yaptığı seçimlerle başkalarını da etkiler. Başkalarının yaşamlarına etki ettiği içinde sorumlu olmuş olur.

Sartre’a göre, “Bireysel edimler bütün insanlığı bağlar, demek ki yalnızca kendimden değil herkesten de sorumluyum. Kendime karşı sorumlu olunca, herkese karşı da sorumlu oluyorum. Seçtiğim belirli bir insan tasarısı kuruyorum yani kendimi seçerken insanı seçiyorum”.⁸⁵ İnsan özgür olduğu için yaptığı seçimlerden sorumludur. İnsanı sorumlu yapan şey seçim yapmış olmasıdır. Seçim yapan özne kendisi olduğu için de sorumlu olmuş olur. Çünkü seçim yapan insan özgürdür. Özgür olmayan insan seçim yapamaz. Seçim yapmak başka bir şıkkın olduğunu bize gösterir. Başka bir seçenek olmamış olsaydı biz herhangi bir seçenekten de söz ediyor olamazdık. Aynı zamanda Sartre’da ki sorumluluk anlayışı ateist olduğu için Tanrı gibi zorunlu varlık anlayışı olmadığından dolayı o bütün sorumluluğu kişiye bağlamıştır. Onun felsefesinde varoluşun temelini zorunluluk değil, özgürlük oluşturur. Bu özgürlük anlayışı onun varoluş felsefesinin esasını oluşturur. Ona göre sadece özgür insan, kendinin farkındadır ve kendi özünü oluşturabilir. Özgürlük Sartre’a göre bilinçle ortaya çıkar. Kişi kendi bilincinin farkındaysa yani kendiliğinin farkındaysa zaten özgürlüğünü de elde etmiş olacaktır.

Rollo May de varoluşçuluğun günümüzün duygusal ve ruhsal micazının derin boyutlarının bir ifadesi ve kültürün tüm veçhelerinde gözle görülebilir olduğunu düşünür. May’e göre varoluşçuluğun etkileri sadece psikoloji ve felsefede kendisini göstermez. O varoluş felsefesinin kendini resimde –Van Gogh, Cézanne ve Picasso- ve edebiyatta Dostoyevski, Baudelaire, Kafka ve Rilke’de de görüldüğünü düşünür.⁸⁶

May’e göre son derece eğitilmiş kimselerde varoluşçuluk terimine dair bir kafa karışıklığı görülür. New York Times Sartre’ı genelde materyalist bir düşünce tarzı olan varoluşçuluğun lideri olarak tanımlamıştır. May burada ki kafa karışıklığının iki sebebi olduğunu söyler. Birincisi, bu ülkede varoluşçuluğun, kamuoyunda Jean Paul

⁸⁵ Jean-Paul Sartre, **Varoluşçuluk**, çev. Asım Bezirci, 30. Baskı, Say Yayınları, İstanbul, 2020, (Varoluşçuluk), s. 41.

⁸⁶ Rollo May, **Varoluşun Keşfi**, çev. Aysun Babacan, 4. Baskı, Okuyan Us Yayınları, İstanbul, 2017,(Keşfi), s. 59.

Sartre'ın yazılarıyla tanınmış olmasıdır. Sartre'ın, başlıca ve büyük etkilerde bulunmuş psikolojik analizlerden ziyade tiyatro eserleri, filmleri ve romanlarıyla tanınmıyor olması gerçeği bir yana, asıl vurgulanması gereken yan, varoluşçuluğun bir yanlış anlaşılmayı davet eden öznel bir ucunu temsil ediyor olması ve durduğu zeminin bu hareketi asla iyi tanıtan bir zemin olmadığıdır.⁸⁷

May'e göre varoluşçuluk, özne ve nesne arasındaki, Rönesans'tan hemen sonra Batı düşüncesini ve bilimini altüst eden o çatlağı ortadan kaldırarak insanı anlama gayretidir.⁸⁸

May'e göre varoluşçuluğun kökeni ex-sistere olan bu varoluş(existence) teriminin sözlük anlamı öne çıkmak, ortaya çıkmaktır. Bizim şu veya bu kimyasallardan oluştuğumuz ya da şu veya bu mekanizma ya da örüntülerle hareket ettiğimiz gerçeği ne kadar ilginç olursa olsun, asıl kritik mesele zaman ve mekanda ki bu belli anda bizim her nasılsa var olduğumuz ve asıl sorunumuzun da bu gerçeğin nasıl farkına varacağımız ve bununla ne yapacağımız olduğudur.⁸⁹ May'e göre varoluşçu yaklaşım her zaman dinamiktir. Sürekli bir değişim içerisinde ve hareketli bir yapıya sahiptir. Varoluşçuluk, ontolojiyi, yani varlık bilimini (Yunanca "varlık" anlamına gelen ontos) temel alır.

May'e göre varoluşçular, öncelikle modern kültürün getirdiği insani niteliklerden ayırma ve bölümlere ayırma pratiklerin tam ortasında yaşayan kişiyi yeniden keşfetmekle ilgilenirler ve bunu yapabilmek için de psikolojik analizi kullanırlar. Asıl ilgilendikleri, kendilerinin münferit psikolojik tepkileri değil, o deneyimi yaşamakta olan canlı insanın psikolojik varlığıdır.⁹⁰

Bireysel insanın kendini gerçekleştirme ve özgürlük sorunu söz konusu olduğunda, teist anlayışa sahip varoluşçular bu sorunu temellendirmede çok zorlanmışlardır. Çünkü Tanrısal varlıkla ilişkide bu sorun gerekçelendirilebilmektedir: "Ben, özgürlüğüm içinde ya yalnız kendimle var değilim, bana kendi varlığım özgürlüğüm içinde verilmiştir. Çünkü ben, kendi dışıma çıkabilirim, özgür oluşumu baskı altına alamam. Gerçekten, nerede kendi kendimsem, orada yalnız kendi kendimle var olmadığımı, kesinlikle biliyorum. En

⁸⁷ May, Keşfi, s. 60

⁸⁸ May, Keşfi, s. 60.

⁸⁹ May, Keşfi, s. 62.

⁹⁰ May, Keşfi, s. 66.

yüksek özgürlük kendini, özgür zaman içinde, dünyadan bağımsız ve aşkın varlığa en derin bir bağlılık olarak bilir”.⁹¹ Buna karşılık olarak May de herhangi bir dinsel inanca, siyasal ve toplumsal ideolojiye bağlı olmadan, bireysel insanın özgürlüğünü ve kendini gerçekleştirmesini gerekçelendirmenin kolay olmayacağını düşünür.

Varoluşçu felsefenin özgürlük anlayışını ve May’in varoluş felsefesini nasıl değerlendirdiğini inceledik. Varoluş felsefesine Sartre’dan ve Kierkegaard’ın düşüncelerine yer verdik.

Şimdi varoluşçu bir psikolog olan May’in varoluşçu psikoterapinin özelliklerini ve May’in bu konuyla ilgili düşüncelerini inceleyeceğiz.

2.3.2. Varoluşçu Psikoterapide Özgürlük

Varoluşçu psikoterapi, varoluş özden önce gelir ilkesine bağlı olarak bir gelişim göstermiştir. Önemli olan kişinin ne hissettikleri, olaylara nasıl tepki verdiği. Bu düşünce May düşüncesinde de önemlidir. O da aynı şekilde kişinin hislerine önem verir.⁹² Varoluşçu psikoterapi de önemli olan özne, kişinin kendisidir. Kişi seçimler yapabilen ve karar verebilen bir öznedir. Herkesin vereceği kararlar birbirinden farklıdır. Çünkü kişi öznel bir yapıya sahiptir. Bu yüzden bu terapinin asıl amacı herkese göre bir tedavi sunmak yerine bireylere özgü bir tedavi sunmaktır.⁹³

Varoluşçu psikoterapi diğer psikoterapilerden farklıdır. Genel bir uygulama listesi yoktur. Her danışana öznel olan bir sistem içersinde ilerler.⁹⁴

Hastayı kendi yaşam algısına göre anlamaya çalışmak önemlidir. Yaşadığı olayların onu nasıl etkilediği üzerinde yoğunlaşmak gerekir. Her olay herkeste aynı etkiyi yapmaz. Kişiler olaylara aynı şekilde tepki vermezler. Bu yüzden varoluşçu psikoterapinin amacı kişiyi ve yaşadıklarını genel olarak değil, öznel olarak

⁹¹ Karl Jaspers, **Felsefe Nedir?**, çev. İsmet Zeki Eyüpoğlu, Say Yayınları, İstanbul, 1995, s. 71.

⁹² Üstün Dökmen, **Evrenle Uyumlaşma Sürecinde Varolmak, Gelişmek Uzlaşmak**, 1. Baskı, Sistem Yayıncılık, İstanbul, 2000, s. 27.

⁹³ Gürsen Topses, “Rehberlik ve Psikolojik Danışma Kuramlarının Felsefi Temelleri”, **Uluslar Arası Kıbrıs Üniversitesi Folklor/Edebiyat Dergisi**, Cilt:18, Sayı:70, 2012, ss. 93-105.

⁹⁴ Engin Geçtan, **Varoluş ve Psikiyatri**, Metis Yayınları, İstanbul, 2004, s. 26.

değerlendirmektir.⁹⁵ May de kişiyi öznel olarak ele almış ve hastalarının yaşadıkları olayları onlara göre değerlendirmiştir.

Geçtan'a göre May, varoluşçu psikoterapinin önemli isimlerinden biridir. May, danışanların unuttukları yaşam alanlarını onlara tekrar hatırlattığı için onların tekrardan kendilerini fark etmesini sağlamıştır.⁹⁶

Aynı zamanda bu yaklaşım kişiyi merkeze aldığı için, kişiye bazı sorumluluk alanları da yüklemiştir. Kişi kendi varoluşunu tekrar gerçekleştirmekle sorumludur. Kendisinde ki özellikleri fark edip yapacakları üzerinde düşünmelidir. Kısaca kişi kendisinden ve yapacaklarından sorumludur. Bu aynı zaman da kişinin özgür olmasının da bir gerekliliğidir. Kişi özgür bir şekilde yapacaklarına karar verebiliyorsa, bu onun özgür olduğunun da bir göstergesidir.⁹⁷

Kişinin sahip olduğu özellikler ve bu özelliklerinin farkında olması onun için ayrıca bir çaba gerektirir. İnsanın kendi varoluşun bir gerekliliği olarak kendisini fark edip kendisini yeni baştan anlamlandırması gerekir. May kişinin bu çabasının onun bütün yaşamı boyunca devam edecek olan bir çaba olacağını düşünür.⁹⁸

Varoluşçu psikoterapi de kişi, kendi yapacaklarına karar verdiği ölçüde özgürdür. Aynı zamanda bu özgürlük ona bir sorumluluk yükler. Kişiler belli bir zorunluluk dahilinde yapacaklarını seçmezler. Onlar bizzat kendileri yapacak oldukları şeyi seçerler. Kişinin özgür olduğunu kabul etmemiz demek onun bu özgürlükten dolayı da sorumlu olduğunu kabul etmemizi gerektirir. Bunu psikoterapi de bir ilke olarak kabul etmek danışan için olumlu sonuçlar doğurur. Danışan başına gelen şeylerin kendi sorumluluğu sonucunda meydana geldiğini anlaması onun bundan sonra ki hayatında ki yapacak olduğu seçimler de daha özgürce hareket etmesini sağlayacaktır. Başımıza gelen şeyleri sebebi bizsek eğer demek ki bu şeyleri de değiştirmek bizim elimizdedir. Bu kişiye bir özgürlük alanı da oluşturur.⁹⁹

⁹⁵ Gizem Çelik, “Varoluş Felsefeleri, Varoluşçu Terapi ve Sosyal Hizmet”, **D.E.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü**

Dergisi, Cilt:19, Sayı:3, 2017, ss. 422-424.

⁹⁶ Engin Geçtan, **Psikanaliz ve Sonrası**, 8. Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1998, ss. 337-338.

⁹⁷ Muhammet Cevat Acar, **Varoluşçu Yaklaşım Odaklı Sorumluluk Eğitimi Programının İlköğretim 8. Sınıf Öğrencilerinin Sorumluluk Düzeylerine Etkisi** (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012, s.9.

⁹⁸ May, Keşfi, s.70.

⁹⁹ Mustafa Pamuk, **Psikolojik Danışmanların Psikolojik Danışma Uygulamalarına Kendi Yeterliklerine İlişkin Algıları**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İnönü Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Malatya, 2012, ss. 26-27.

May'e göre varoluşçu terapinin amacı insanlara yardım etmektir. May, insanların başına gelen olayları onların yaşam problemleri olarak görür. May, psikolojik sağlık adı verilen durumun amacının anksiyetesiz yaşamak olduğunu söyler. Ama bunun dünyadaki yaşanan olaylardan dolayı mümkün olmadığını da ifade eder. Bunun sebebi olarak da hidrojen bombalarının ve nükleer radyasyonun bulunduğu bir dünyada insanların anksiyetesiz yaşayamayacağını ifade eder. May'e göre varoluşçuların psikolojik sağlık adını verdiği duruma May akıl sağlığı adını verir ve akıl sağlığı tanımının değiştirilmesi gerektiğini savunur. Ona göre akıl sağlığı; anksiyetesiz yaşamak ama yaşamsal varoluşun uyarıcısı bir enerji kaynağı ve yaşam zenginliği olarak anksiyetenin olması şeklinde değiştirilmelidir.¹⁰⁰

May'e göre anksiyetesiz yaşamak demek kaygısız, stressiz ve dengeli bir hayat yaşamak demek değildir. Anksiyetesiz yaşamak demek sorunlarla yüzleşmek demektir. Sorunlardan kaçmak yerine onlarla yüzleşmek kişiyi özgürleştirir, iyileştirir. May'in de ifade etmiş olduğu gibi hayatı akışına bıraktığımız zaman yani hayatımızda boşluklara yer verdiğimiz zaman kendi özgürlük alanımızı yaratmış oluruz. Hayatı sürekli olarak kontrol etmeye çalışmak belki de özgürlüğümüzün önündeki en büyük engellerden birini oluşturur.

May de bu konuyla ilişki olarak kendisine gelen bir hastadan örnek verir. Yirmi sekiz yaşında bir kadın ona gelerek hiçbir zaman kendisine uygun bir iş bulamadığından söz eder. Zeki ve açık fikirli birisi, iş dünyasında başarılı olacağı düşünülecek bir yapıda olan bu kadın bir işe girmiş ama bu işte mutlu olmadığı için işinden ayrılmak zorunda kalmış. Bir üniversiteye yazılmış; eğitimden sıkıldığı için üniversiteyi bırakmış. Tedavi aşamasında ortaya çıkıyor ki; danışanın babası bir yöneticiymiş ve evde son derece otoritermiş; evde terör estirip, zayıf biri olan annesine bağırıp dururmuş. May'e göre danışanın kendisini böyle köşeye sıkışmış hissetmesi ve özgürlüğünü kısıtlayan şeyin, sahip olduğu tek güç imgesinin babasının olmasıdır ve ondan nefret etmesine rağmen aynı zamanda onunla özdeşleşmiştir. Yaşamında gösterişle, başarıyla, güçle, zevkle ilgili olan her şeyi babasıyla özdeşleştirdiği sürece başka türlü bir iş de danışana hiç ilginç gelmiyordu. Sonuç olarak, herhangi bir şey yapmak için özgürlüğü elinden alınmış gözüküyordu.

¹⁰⁰ May, Özgürlük, s. 33.

May'e göre bir insan özgürlüğünü yitirdiği zaman, bu hastasında olduğu gibi kişi de bir nöroz ya da psikoz hali gelişir. Böylece, yakınlarındaki insanlarla ve aynı zamanda kendi doğalarıyla ilişki kurmadaki etkinlikleri aynı oranda azalır. Kierkegaard nöroz ve psikozları, iletişim kurabilmenin yokluğu olarak, kapanmışlık olarak, başkalarının duygu ve düşüncelerine katılmada ya da kendini paylaşmada yetersizlik olarak tanımlamıştır. Sonuç olarak bu durumu yaşayanlar için özgürlükleri sınırlanmış olur.

Varoluş felsefesinde varoluşçu psikoterapiyi açıkladık. Konunun daha iyi anlaşılması için Rollo May'in psikoterapisin de kişisel özgürlüğün hastaya nasıl kazandırıldığını örnek vererek konuyu değerlendireceğiz. May'in hastasının ismi Philip'tir. Philip örneği kişisel özgürlüğünün nasıl kazanılacağına somut bir örneğidir. Bu yüzden araştırmamıza bu örnekten devam edeceğiz.

2.3.3. Varoluşçu Psikoterapide Bir Özgürlük Örneği

Ellili yaşlarında olan bir adam, ismi Philip, yoğun bir kıskançlık duygusu içinde May'e gelir. May hastasını anlatıyor. Philip'in birkaç yıldan beri derin bir aşkla sevdiği Nicole, kırk yaşlarında, zeki, güzel, iki küçük çocuk sahibi (Philip'ten değil) bir kadın ve o da Philip'e aşık. Kadın son zamanlarda başkalarıyla beraber ve bunun ona olan aşkıyla hiçbir ilgisi olmadığını Philip'e söyler. Ama Philip bu gerçeği kabul edemediği için bunalıma girer. Buna rağmen kadın diğerlerinden ayrılmaz. Kadın da Philip'e kendisiyle evlenirse sorunun çözüleceğini söyler ama Philip bu çözüme yanaşmaz. Çünkü Philip'in daha önce iki evliliği olmuş ve bu evlilikleri başarısızlıkla sonuçlanmıştır. May'e göre Philip, özgürlüğünü kökten yitirmiş bir adamdır. Philip ise kendisini oldukça sınırlandırılmış ve köşeye sıkışmış gibi hissediyordur.

Bir mimar olan Philip, ilk seanslarından birinde kendi çizdiği bazı kilise fotoğraflarını May'e gösterdiğinde, May'e bu fotoğraflar Philip'in psikolojik bozukluğunun canlı bir simgesi gibi görünür. Binalar, göğe doğru büyük bir süpürme hareketi, uçları göğü delmek üzere olan bir hamle gibi. Bu her tarafı çekici ve etkileyici dev binaların temelleri çok ağır görünür. Taş ve beton aşağıya çökmüş, toprağa sıkıca bağlanmış tarz da resmedilmiş. May'e göre güçlü idealizm insanı,

özgürlük vaat eden göğe doğru yükselir ama aynı zamanda dipteki çamur ve taşlara umutsuzca bağlıdır.¹⁰¹

Bu fotoğraflarla May, Philip'in tamamen özgürlüğünü yitirdiğini düşünür. May, önemli olan şu soruları kendisine sorar. Philip neden bu ilişkiyi kesmiyor? Philip neden kendisine sevecek başka bir kadın bulmuyor? Eğer Nicole ile evlenmeyeceğine ikna olmuşsa, neden buna göre hareket etmiyor?

May, bu soruların cevaplarını Philip'in annesine karşı bilinçaltında sakladığı terk edilme korkusundan kaynaklandığını çözümlemiştir. Kısaca bu fark edilişin nasıl olduğunu ele alacağız.

2.3.3.1. Terk Edilme Korkusu

Philip'in Nicole ile ilişkisinin altında yatan psikolojik gerçeklikleri anlamak için May Philip'in annesi ile olan ilişkisini ele alır. Philip'in annesi hakkında sorulan sorulara vermiş olduğu cevaplar neticesinde May; şu an hayatta olmayan Philip'in annesinin şizofreni sınırında olduğunu çözümlemiştir. Annesinin histerik patlamaları ve önceden hiç bilinmeyen duygulanımları olduğu için bazen Philip'e şefkat ve itinayla bakar bazen de şiddet göstermiştir. Philip üç ya da dört yaşlarındaki bir anısını May'e anlatır. Annesi bisikletten düştüğü için onun suratına bir bardak su fırlatmıştır. Philip de bu anıyı hafızasından hiç silmemiştir. Philip'in kendisinden iki yaş büyük ve May'e göre kesin şizofreni olan ve daha sonra bir süre akıl hastanesinde kalan bir de ablası vardır. Philip'in babası ve annesi çocukları ile ilgili olmayan ebeveynlerdir. Philip ilk yıllarını, bu iki kadınla geçirmiştir. May'e göre Philip annesinin ve ablasının bu durumundan dolayı kadınlara yardım etmesi gerektiği benliğine kazınmıştır. Bu yüzden Philip'in yaşamı bu anlaşılabilir nedenlerden dolayı özgür değildir ve bundan da önemlisi görevlerle yüklüdür. Bu yüzden Philip, Nicole ile ilişkisinde sürekli onu korumak adına kendine nedenler bulur. Çünkü küçük yaşında annesine ve ablasına bakmakla kendini görevlendirmiştir. Aynı Nicole'un de Philip'in annesi gibi bazı anlar sıcak ve sevecen, başka anlarda ise zalimdir. May ilk iki seanstan sonra bazı sonuçlara varır. İlki, Nicole'un kendisini ona yapıştıran, annesi tarafından kurulmuş eski bir tarzın

¹⁰¹ May, Özgürlük, s. 42.

yenilenmesi sayılabilecek olan önceden bilinmezliğinin, kendisini Philip için bu denli çekici kılan esas unsurlardan biri olduğunu anlamıştır. Ayrılıp bırakamayışının ikinci nedeni de kadınlara karşı duyduğu sorumluluk duygusudur. May'e göre Philip'in çocukluğunda yaşamda kalması, annesine ve kardeşine nasıl davranacağına bağlıdır. Önceki evliliklerin ikisi de kendisine ihtiyaçları olan kadınlarla yapılmıştır. Kadınlara sahip çıkmak için son derece güçlü bir görev duygusu vardır. Bu şeyler, onu Nicole'e bağlayan ve esir eden kordonlara bir şekilde sarılmıştır. Philip için Nicole onun kaderi olarak görülebilir. May'e göre Philip'in bu sorunu, onun kişisel özgürlüğünü kazanması önünde olumsuz bir engel değildir. Tersine, annesi ve ablasıyla kalmış problemi üzerinde çalışmak için bir fırsat, gerçekte bir ihtiyaçtır. Eğer Philip'in kişisel özgürlüğüne doğru bir adım, dev bir adım atması zorunluysa bu mutlaka May tarafından yapılmalıdır.¹⁰²

May'e göre Philip'in kişisel özgürlüğünü sağlayabilmesi için kendi kaderini kabul etmesi, kaderiyle yüzleşmesi gerekir.

Şimdi Philip'in kaderiyle yüzleşmesini ve nasıl özgürlüğünü elde ettiği konusunu ele alacağız.

2.3.3.2. Kaderin Kabul Edilmesi

May, diğer seanslarında Philip'ten ilk iki yaşına ait fotoğraflardan birini getirmesini ister. Philip'in getirdiği resim, bir buçuk yaşlarındayken kız kardeşi ile birlikte çekildiği bir fotoğraftır. Fotoğrafa baktığı zaman May şunları görür: Kızın dikkati başka bir yerde ama oğlanın elleri onun elini sıkıca kavramış; büyükçe açılmış gözleri dikkatle fotoğrafçıya bakar şekildedir. Bu iyice açılmış gözlerdeki kaygıyı, çocuğun çevresindeki dünyayı her zaman dikkatle gözlemlemek için duyduğu gereksinimi May fark etmiştir. May'e göre bu bakışların anlamı daha anne sütüyle, dünyaya esasta güvenilemeyeceğine dair kaçınılmaz gerçeği Philip'in anlamış olmasıdır.

Şizoid annesinin histerik durumundan ve ablasının dağınık zihninden ibaret olan dünya, Philip'in bu iki yıl boyunca tanıdığı tek dünyadır. Böyle zor ve zalim bir kadere acaba nasıl uyum sağlayabilmişti? Böyle dağınık bir anne ve psikotik ablayla

¹⁰² May, Özgürlük, ss. 48-51.

bu evde diğerk bir milyon bebekten farklı olması için hiçbir neden yoktu. Kendini bulduğu ve olabildiğince iyi büyümek için elinde olan tek olanak buydu. May'e göre Philip gibi bebekliğinde zedelenmiş hastalar için hiçbir çare olmaması üzücü bir gerçektir.

May'e göre Philip'in yaşadığı bu durumlar onu da şizofreni yapabilirdi. Ama Philip bu düşüncenin aksine daha iki yaşında bir çocukken, tehlikede olduğu zaman kendini ayırması, gerçek düşüncelerini sır olarak saklaması, herkese uymadaki ustalığı ve insanları sevimlilikle yatıştırması gibi bazı tamamlayıcı çarelerle böyle ağır bir bozukluktan kaçınabilmiştir. Böyle zor durumlarda insanların geliştirdikleri neredeyse psikotik nitelikteki duyarlılık Philip'in yetenekleriyle birleşerek, yüksek derecede başarılı bir mimar ve çok arkadaşı ve sevgilisi olan bir adam olmasını sağlamıştır.

Philip elli yaşında olmasına rağmen, kendi deneyimindeki kötü anneyi düzeltecek iyi anneyi bulmak için de aramaya devam edecektir. Yaşamını yalnızlıkla, içindeki boşluğu dolduracak bir aşkı aramakla geçirmiştir. Yıllarca karşılaştığı her kadına sessizce benim kaygılarımı düzeltecek olan sen misin? sorusuyla bakıp sınırdan yaşamıştır. Rollo May'in bu terapideki görevi, Philip'in içinde bulunduğu bu mücadelenin kendini savunmasıyla bağlantılı olduğunu Philip'e iletebilmektir. Ancak bu şekilde Philip'e yardım edebilirdi.

Bunun için ilk olarak May'in yapması gereken şey Philip için ilk ve temel meydana okuma onu kaderiyle yüzleştirmek ve ilk iki yılının boşluğunu ve acısını kimsenin örtemeyeceğini bildirmek olacaktır. Philip için bu gerçekliğin kabul edilmesi gerekir. May'e göre geçmiş değiştirilemez, sadece onaylanabilir ve ondan bir şeyler öğrenilebilir. İnsanın hedefi budur. May'e göre geçmiş yeni deneyimlerle sindirilebilir ve yatıştırılabilir ama değiştirilemez ve silinemez. May'e göre Philip eğer tedaviye gelmemiş olsaydı hep aynı sorunları yaşamaya devam edecekti. Sürekli olarak ilişkilerinde benzer sorunları yaşayacaktı.

May'e göre psikoterapinin amacı, insanları bu geçmiş bağlardan, çıkmazlardan kurtarmak için bir araç olmasıdır. Kişi sürekli olarak geçmiş yaşantısındaki izlere takılı kalıp, hayatını bunun üzerine kurmaya çalışırsa hatalar yapar. Önceki olaylarla sürekli bağlantılı olarak hareket ettiğı için kişisel özgürlüğünün önüne set çekmiş olur. Kendi özgürlüğünü kısıtlar. Kişi hayatını bir

çıkamazda hissedip sürekli aynı hataların içinde kendini bulabilir. Kendisine ve çevresine yalnızlaşır. Rollo May'ın buradaki amacı bireyi bu yalnızlığından çıkarıp, onu seçimlerinde özgür kılmaya çalışmaktır. Kişisel özgürlüğünün önündeki engelleri fark etmesini sağlayıp bireyin tekrardan özgürlüğünü kazanmasıdır.

Bu amaçla May diğer seanslarında ilk olarak terapi esnasında Philip'i ölen annesiyle yüzleştirir ve Philip'e annesinin yerine geçerek onunla konuşmasını ister. Diğer seansta Philip'i kendi çocukluk haliyle yüzleştirir ve Philip bu iki yüzleşmeden çok olumlu sonuçlar elde eder. Artık Philip yalnız olmadığını ve terk edilme korkusunu aştığı için çok mutludur.

May'e göre Philip'in yaşamış olduğu bu mutluluğun nedeni Philip bilincinde, kendiliğinin eski olmasına rağmen, yeni bir tarafının doğumunu yaşıyor olmasıdır. Bu, yeni olanakların, artık hep var olacak olan farkındalığın şafağıdır. Bu, Philip için kendi kişisel özgürlüğüne doğru dev bir adım olabilir. May'e göre bu durum Philip'in yalnızlık yakınmalarını bırakışının başlangıcıdır. Kabullenmeyi kabul etmesinin ilk adımı, kendisinin, yaşamın mutlu olmaktan çıkıp korkutucu hale gelmesiyle yaşamda kalabilmek için bir zindana kapatmış olduğu erken benliği ile birleşmesidir.¹⁰³ Bu, temel güven eksikliğini ortadan kaldırmaya da ona kelimenin tam anlamıyla üstün gelmeyi sağlar.

May'e göre Philip'in kişisel özgürlüğünü kazanabilmesi için önünde bir engeli vardır: öfkesi. Şimdi bu öfke engelinin Philip'in özgürlüğüne etkisini inceleyeceğiz.

2.3.3.3. Özgürlüğe Giden Yol Olarak Öfke

Çoğu insan, öfkenin insanın özgürlüğünü kısıtladığını düşünür. May de bunun doğru olduğunu ifade eder yalnız bir farkla öfkenin yapıcı tarafından da söz eder.

May, insanların öfkeyi dargınlıkla karıştırdıklarını ifade eder. Ona göre dargınlıkta, insanlar intikam almak için uğraşır ama asla sorunu çözmek için iletişim kurmazlar. Öfkenin dargınlığa bu dönüşümüne May Nietzsche'den örnek verir: Kendisi küçük bir çocukken ölen Luteryen bir papazın oğlu olan Nietzsche akrabaları

¹⁰³ May, Özgürlük, s.61.

tarafından boğucu bir ortamda yetiştirilmiş, Alman geçmişinin insanı sıkıştıran yanlarında ezilmiş ama buna karşı mücadele etmekten de asla vazgeçmemiş biridir. May'e göre kesin bir inançla olmasa da tinsel olarak maneviyat sahibi biri olan Nietzsche yaşadığı toplumdaki kabul gören ahlak anlayışında kırılganlığın oynadığı rolün farkındadır. May Nietzsche'nin görüşünde haklı olduğunu ve bireylerin bu kırılganlık durumlarıyla açık açık yüzleşmedikleri müddetçe insanların gerçek aşk, ahlak yahut özgürlüğe sahip olamayacakları konusunda hemfikir olduklarını savunur.¹⁰⁴

May, bizim öfke ile öfkenin bastırılmasıyla ortaya çıkan huysuzluğu, kini, küslüğü ya da kişiliğimizle özdeşleşmiş bir şekilde ortaya çıkan düşmanlığı birbirine karıştırdığımızı ifade eder. May'in kastettiği ise bu tür bir düşmanlık ya da dargınlık değildir. May'in anlatmak istediği, bizi biz yapan özelliklerin ortaya çıkmasını sağlayan bir öfkedir. Bu kişinin kendisinin farkına varmasını sağlayan şey May deyimiyle bir kendilik olayıdır. Yani kişinin bütün duygularının ardında duran asıl duygularını fark etmesi olayıdır. Hiçbir duygunun tesiri altında kalmadan kendini ortaya koymaktır. Biz öfkeliyiz, bir şeye karşı içimizde çok fazla bir tepki oluşuyor. Neden? Bizim bunun sebebini bulmamız demek bizi özgürleştirecek olan şeyi de bulamamız demektir.

May, danışanı Philip'ten öfke konusuyla ilgili şunları ifade eder: Philip annesi ve kardeşiyle yüzleştikten sonra şimdi sıra Nicole'ye gelmiştir. May, Philip'ten Nicole ile yüzleşmesini ister. Ona karşı duyduğu öfkeyi dile getirmesini ister. Philip Nicole'ye karşı bütün öfkesini sertçe dile getirir. Böylece Philip kendi öfkesi ile yüzleşince kısmi bir özgürlük kazanır. Ne hissettiğini ifade edebilmesi ona özgürlük sağlamıştır ama bu May'e göre hala tam bir özgürlük değildir. May'e göre Philip'te eksik olan kısım, yaşamında değişiklik yapması için gereken öfke dalgası, yani sırtındaki yüklerden kurtulma isteğinin eksik olmasıdır.

Philip örneğinde gördüğümüz gibi insanın içinde biriktirmiş olduğu öfke aslında kişiyi içten içe o şeye bağımlı hale getiren öfkedir. Belki de öfkenin özgürlük önünde engel olarak görülmesinin sebebi budur. Kişi farkında olmadan kendisini öfkesine mahkum etmiş olur. Eğer öfke açığa çıkartılmazsa bastırılır. Bunun

¹⁰⁴ May, İnsan, ss.146-147.

belirtileri farklı şekillerde ortaya çıkar. Örneğin çocuklarda ortaya çıkan davranış bozuklukları gibi.¹⁰⁵

May'e göre nefretimizle açık açık yüzleşmemiz önemlidir. Kırgınlığımızla yüzleşmemiz ise çok daha önemlidir. Çoğu insan kendi içlerine baktıklarında belli bir nefretin farkına varamasalar da bol miktarda kırgınlığa rastlayabilirler. May, eğer insanların nefret ve kırgınlıklarıyla açık bir şekilde yüzleşmezlerse bu durum Philip örneğinde olduğu gibi kendine acıma duygusuna döneceğini düşünür. Kendi kendine acıma nefret ve kırgınlığın korunmuş halidir. Kişi böylelikle nefretini besleyip kendi kendine acıyarak, ne kadar zorlu bir hayat sürdüğünü yahut ne denli acı çektiğini düşünerek ve bunu değiştirmek için hiçbir şey yapmayarak psikolojik dengesini sağlayabilir.

May nefret ve kırgınlığın kişinin gerçek özgürlüğünü yeniden elde etmesi için motivasyon olmasının gerekli olduğunu ifade eder. Bunun ilk adımı kimden yahut neden nefret ettiğini bilmektir. Philip'in gerçekte asıl nefret ettiği kişinin kendisinin değil de annesinin ve ablasının olduğunu fark etmesi örneğinde olduğu gibi.

Philip'te öfkenin ortaya çıkmasıyla birlikte Philip'teki kıskançlık kaybolmuştur. Böylelikte Philip'te ki terk edilmiş olma üzüntüsü de kaybolmuştur. Bir kişi kendisini terk eder ya da reddederse, bunu yapmayacak olan başkalarının bulunduğunu artık biliyordur. Dahası, bundan sonra beraber olmak istediği kimseyi artık kendi seçebilir.

May'e göre Philip, annesine karşı yalnızca kırgınlık hissettiği sürece onun hakkında söylediği her şey negatif olacaktır. Ama eğer terapide hayalindeki annesine kızarsa, bu onun, kendisini de şaşırtan şekilde, annesinin sunduğu bakımı ve ona verdiklerini nasıl taktir ettiğini ve bunlardan nasıl gurur duyduğunu açığa vurmasına yol açacaktır. May, Philip'in burada öfkesini ilk doğduğu koşullara götürüp yerleştirme çabasında olduğunu düşünür. May'e göre bu çaba Philip'in kaderine duymuş olduğu öfkedir.

May, kader kavramının, öfkenin yaşanmasını gerekli kıldığını düşünür. Ona göre hiç öfkelenmeyen kişi, kaderiyle hiç yüzleşmemiş olan kişidir. Kişi kaderiyle yüzleştiği zaman içindeki öfke otomatik olarak ortaya çıkar. Kişinin kaderiyle yüzleşmesi, ister kaderini kabul etme, isterse de reddetme şeklinde olsun. May'e göre

¹⁰⁵ May, İnsan, s.142.

kişinin öfkeli ruh halini yaşayıp ve kaderini anlaması, kendisini çok hassas kabul etmekten kurtulmuş olduğunu gösterir. Ve bu kişi de bir güç meydana getirir.

May, Philip'in yaşantısını bir geminin denize açılmasına benzetir. Geminin limandan ayrılıp rüzgarda yelken açması ve gücünü rüzgarın, denizin ve yıldızların iş birliğinden alması gibi, bizimde gücümüzü kaderimizle iş birliğinden almamız gerektiğini düşünür. Özgürlüğümüz, gemininki gibi kadere dahil olmaktan, unsurların her zaman orada bulunduğunu, bunlarla karşılaşılması ya da onların etki altına alınması gerektiğini bilmekten gelir. Yapıcı öfke, kaderle yüzleşmenin bir yoludur. Fakat denizciler genellikle, denizdeki fırtına anında yaşadığı gibi, çeşitli unsurlarla savaşmak zorunda olduklarını görürler. May'e göre bizler özgürlüğümüzü, kontrol edemediğimiz ancak yüzleşebileceğimiz güçlerin bileşkesinde buluruz, fırtınayla savaşan tekne gibi, sahip olduğumuz bütün gücü alsa dahi. Artık bu, denizle birlikte değil, denize ve fırtınalara karşı gitmektir.¹⁰⁶

Yapıcı öfke, gücümüzü, kaderi karşılamak üzere yolumuzu seçmede kullanmamızın bir aracıdır. May'e göre öfkemiz, bizi kaderle mücadele etmede güçlendirir.

Philip örneğiyle ilgili son başlığımıza geldik. Bu kısımda Philip'in yalnızlığını ve kendini özgür bırakmasını inceleyeceğiz.

2.3.3.4. Yalnızlık ve Yeniden Doğum

Philip, son seansına gayet üzüntülü bir şekilde, sanki kaybolmuş gibi ve özellikle de yalnızlık hissiyle gelir. May bu duruma alışıktır. Çünkü danışanları genellikle son seansa bu şekilde gelirler. May'e göre bu durum terapistten, bir yardım alan ayrılışın oluşturduğu yalnızlığın dışavurumudur. May'e göre bu üzüntü, yalnız başına dünyaya bırakılmış olmaktan ötürü oluşur. Bu terapistlere, danışan kişinin yasına bir kez daha bakma şansını verir.¹⁰⁷

May'e göre bu durumun yapıcı tarafı terapistin yaşamış olduğu bu yalnızlığı bir bağlamda o kişinin dürüstlüğünü ortaya çıkarmasıdır. Yani kişinin kendisine gerçekleri ifade etmesini sağlayan bir özelliktir. Böylelikle kendimize dair olan bilincimiz de artar. Bu bilinç, tamamen kendimizin farkına varmamızı sağlar. May'e

¹⁰⁶ May, Özgürlük, s.70.

¹⁰⁷ May, Özgürlük, s.70.

göre bu bir yalnızlıktır. Kişi kendi bilincinin ne kadar farkında olursa aynı zamanda o kadar da yalnızdır. Kişinin oluşturmuş olduğu bu alana kimse dahil olamaz. Kişi yalnız ölür. Bu acı gerçekten hiç kimse kaçamaz. Bu bizim kaderimizdir. Herkesin yalnız öleceği gerçeğini bilmek bizi rahatlatır. Çünkü bu gerçek hepimizin kaderidir.

Philip, May'e üniversiteden mezun olduğunda öğretmenlik yapmak için gittiği İstanbul Robert Kolej'inde geçirdiği üç yılı anlatır. İkinci yılında, İngilizce konuşan insanların küçük ve can sıkıcı bir grup olduğu yabancı bir ülkede izolasyondan dolayı acı verecek kadar yalnız hissetmiştir. Ve Türk çocuklara İngilizce öğretmek bu yalnızlık duygusunu giderememiştir. Bu yüzden yaşam stilini değiştirmeye karar vermiştir. Çizmeye başlamıştır. Etraftaki gördüğü her şeyi çizmiştir. Yaşamını katı şekilde planlama alışkanlığını bırakmış ve enerjiyi geldiği gibi akmaya bırakmıştır. Plansız, rehbersiz yaz tatiline başlamaya karar vermiştir. Kazara, seyahat eden ve grup halinde sanat yapan on beş, on altı sanatçıya rastlamış, kendisi de onlara katılmıştır. Bu, Philip'in mimar oluşunun doğumudur.¹⁰⁸

Burada May, Philip'in kullandığı "kazara" sözcüğüne dikkat çeker. Ona göre kazara sözcüğü, bir kader duygusunu yansıtır. Zorunlu olarak yaşamamız gereken şeyleri bir kenara bıraktığımız zaman, bir nevi hayatı akışına bırakmak gibi, insana beklenmedik (Philip örneğinde olduğu gibi o sanatçılarla kazara karşılaşmış olması şu an onun mimar olmasını sağladı) olanaklar açılabilir. May'e göre bütün bunlar kaderin bilinçli hale geldiği durumlardır.

May, Philip'in yaşadığı yasin gücünü elinden almadan inancını güçlendirmek ister. Çünkü ona göre kader, insanı en derin iç görümlere ve en değerli değişimlere götürebilir. Çoğu insanın yasta ve depresyondayken içine kapandığı doğrudur; insanlar kendi umutsuzlukları içine çekilmek isterler.

May, Philip'in yasını yapıcı olarak, bir fırsat olarak Philip'in yaşayacağını umut eder. Eğer Philip'in yası bu şekilde gerçekleşirse, keder, o zaman insanın üstünde, yaratılıştaki tufan gibi etki eder: kalan yıkıntıyı, yanlış yanıtları, yüzeysel ilkeleri süpürür ve yeni olanaklara yolu açar. Bu, yeni özgürlük içindir.¹⁰⁹

May, psikoterapideki yas zamanlarının, danışan kişinin gizli kapasite ve servetleri keşfetmesi için çok önemli olduğunu düşünür. Çünkü keder hissetmeyen

¹⁰⁸ May, Özgürlük, s.73.

¹⁰⁹ May, Özgürlük, s.74.

hastanın yüzeyin altındaki herhangi bir şeyi hissedebilmesi de çok kuşkulu olacağını ifade eder.¹¹⁰

Böylece Philip örneğinin sonuna geldik. May'ın psikoterapisin de nasıl bir tedavi uyguladığını açıkladık. Onun Philip'in kişisel özgürlüğünü kazanması yolunda nelerle karşılaştığını ve kişisel özgürlüğe Philip'in nasıl ulaştığını değerlendirdik. Philip, zor bir kaderi olsa da hasta bir anne ve ablaya bakmaya mecbur olsa da yaşadığı sıkıntıları aşmıştır. Onun kişisel özgürlüğünün önündeki en büyük engel yaşadığı aşk değildir. Annesi ve ablasıyla sürdüğü yaşamın bir gerekliliği olarak devam eden sorumluluk görevidir. Bu duygu onu diğer kişilere bağımlı bir hale getirmiştir. May de Philip'teki bu durumu fark etmiş ve bu gerçeği Philip'in de kabul etmesini sağlamıştır. Böylelikle Philip, May sayesinde yeni bir özgürlük kazanmıştır. Yani kişisel özgürlüğünü kazanmıştır.

May'ın psikoterapisin de özgürlük örneğini inceledik. Şimdi özgürlüğün değişkenliği derken May'ın neyi anlatmak istediği konusunu inceleyeceğiz.

2.4. ÖZGÜRLÜĞÜN DEĞİŞKENLİĞİ

May, özgürlüğün doğasının bütünüyle anlaşılması zor bir şey olduğunu savunur.¹¹¹ May'e göre bunun sebebi, özgürlük kelimesinin sahip olduğu hareketliliktir. Yani sürekli olarak özgürlük kelimesinin anlamının değişmesidir. Özgürlük kavramının sahip olduğu bu hareketliliğe May özgürlüğün değişkenliği der. Bu yüzden ki özgürlüğün ne olduğunu belirlemek güçtür. Kimi zaman özgürlük, bir mücadele kimi zaman ise özgürlük, bir savaş anlamında karşımıza çıkar. Bizim özgürlüğe yüklemiş olduğumuz anlam nasılsa özgürlüğün anlamı da o şekilde değişmiş olacaktır. Böylelikle özgürlük kavramı kendisini sürekli olarak yeniler. Kierkegaard'ın dediği gibi, "Özgürlük genişlemektir".¹¹² Yani sürekli olarak karşılaştığı durumlara göre anlamının değişmesidir.

May, psikoterapide özgürlüğü, kişi yapabilirim ya da istiyorum dediğinde sezilebileceğini söyler. Ona göre yapabilirim ya da istiyorum kelimeleri kişisel özgürlüğün ifadeleridir. Bu fiiller ya hemen ya da uzun vadede bir oluşturma işaret

¹¹⁰ May, Özgürlük, s.74.

¹¹¹ May, Özgürlük, s.75.

¹¹² May, Özgürlük, s.76.

ederler. Aynı zamanda, bunları kullanan kimsenin bir güç, bir olanak hissettiğini ve bu gücü kullanma yetisinin farkında olduğunu gösterir.¹¹³ May'e göre kişisel özgürlüğümüzü meydana getiren şey bizim seçimlerde bulunabiliyor olmamızdır.

Seçim yapmak özgürlük müdür? Bu sorunun cevabını May'in seçim özgürlüğüne bakışıyla inceleyeceğiz. Ve bu bağlamda oluşan sorumluluk konusunu ele alacağız.

2.4.1. May'de Seçme Özgürlüğü ve Sorumluluk

Rollo May, seçme kelimesini yapma özgürlüğü anlamında ya da varoluşsal özgürlük anlamında kullanır. May, Varoluşsal özgürlük derken bunun varoluşçu felsefe ile karıştırılmasını istemez. Çünkü özgürlüğe dair yapmış olduğu tanımlamalar ve tespitler onun kendine özgü bakış açısını yansıtır.

May'in seçme özgürlüğünü yapma özgürlüğü olarak tanımlamasının sebebi; kişinin eylemde bulunma özgürlüğü harekete geçince, bu hareketin ortaya çıkmasından dolayı May bunu oluş özgürlüğü olarak tanımlar. May'e göre bu oluş özgürlüğü kişinin seçimlerinin daha derinine ait bir olgu ve yapma özgürlüğünün doğduğu kaynaktır.¹¹⁴

Yapma özgürlüğünü bu anlamıyla düşündüğümüz zaman seçme özgürlüğü May'de ilk olarak psikolojik düzeyde, gündelik yaşamla ilgili verdiğimiz kararlardan meydana gelir. Bu durumda özgürlük birçok seçenek arasından sadece birine karar vermektir. Verdiğimiz karar tamamen bize ait olan kişisel bir karardır. Örneğin, bir elbiseyi seçerken kırmızı mı mavi mi olmasına karar vermek gibi. Kafamızda rengin bize yakışıp yakışmayacağı, kimlerin beğenip beğenmeyeceği ile ilgili seçenekler belirlenir. Ve biz buna göre bir karara varırız. Bu özgürlük May'in deyimiyile yapma özgürlüğü ya da varoluşsal özgürlüktür. Çünkü bir şeyi yapabiliyor olmak kendi varoluşumuzun bir göstergesidir. Bu durumda yapmayı seçen olarak insan özne konumundadır. Bu yüzden varoluşçu olan May'e göre insanın seçimler yapabiliyor olması insanın varoluşsal özgürlüğünün bir gerekliliğidir.

May'e göre bu varoluşsal özgürlük, hepimiz tarafından her gün yüzlerce kez dışa vurulur. Hangi üniversiteyi seçeceğimiz, hangi bölümü okuyacağımız ne

¹¹³ May, Özgürlük, s.77.

¹¹⁴ May, Özgürlük, s. 79.

olacağımızla ilgili düşünceler bir karar ve seçim yapma olanağını bizlere sunar. Bu da insanlar için bir özgürlük alanı oluşturur. Seçenekleri biz belirleriz ve seçim yapmak bizim elimizdedir. Yapma özgürlüğünden sonra May'e göre bu ikinci tür özgürlük olan oluş özgürlüğü seçimlerimiz ve yapacak olduğumuz eylemler hakkında düşünmemizi ve bunları sorgulamamızı kapsar. Kararlarımızı sorgularız. Bunu sorgulama ve yargılamayı oluşturduğumuz değer yargımızla yaparız. Bu bizim kişisel alanımızdır. Tamamen kendimizle alakalı olan kısımdır.

May'e göre insan seçim yapmada özgürdür. Kendisi düşünüp karar verir ve harekete geçer. Bu tamamen insanın kendi elinde olan bir şeydir.

Bu varoluşsal özgürlükle ilgili olarak bir de "serbest irade" kavramı vardır. May, serbest irade kavramını, başkalarının iradesine tabi olmadan, ne yapacağına kendi nefsinle, kendin olarak karar verebilmektir diye açıklar. Kişi kendisinin farkındadır ve tercihlerinin de farkındadır. Böylelikle kişinin bireysel özgürlüğü sağlanmış olur. Dun Scotus da, iradenin rolünü vurgulayarak şu açıklamalarda bulunmuştur: İrade özgürdür. İnsanoğlu iradesini gerçekleştirmekle kendi bireysel benliğini gerçekleştirir ve bu benliğini gerçekleştirme, birey için doyumların en büyüğüdür.¹¹⁵ İrade özgürlüğü konusunda Jaspers, "Kararsız seçim, iradesiz karar, ödevsiz irade ve varoluşsuz ödev yoktur"¹¹⁶ düşüncesini savunur.

May'e göre irade, kişinin yaşamda karşılaştıkları olaylara bir tepki verme olayıdır. Bu tepki verme olayı onun varoluşunun da bir gerekliliğidir. İnsanın irade edebilmesi yani bir şeyi istemesi kendisinin özgür alanını yaratması demektir. Çünkü kişi kendi istediği bir şeyi yapmaktadır. May'e göre bu ben isterim, serbest iradenin ima ettiği gibi belli bir melekedan değil, benliğin kasları hareket ettirme özgürlüğü, hayal kurma özgürlüğü, rüya görme özgürlüğü, karar verip bildirme özgürlüğü gibi çeşitli yönlerinden, gerçekten insan varlığının bütününden söz etmektir. May'e göre serbest iradeye inanmamak dahi özgürlüğün kullanımıdır.¹¹⁷

May'in seçme kelimesini nasıl açıkladığını ve özgürlükle ilişkili olarak serbest irade kavramının açıklamasını inceledik. Şimdi seçme konusuyla ilişkili olan sorumluluk kavramını inceleyeceğiz.

¹¹⁵ Fromm, Kaçış, s. 69.

¹¹⁶ Harold John Blackham, **Altı Varoluşçu Düşünür**, çev. Ekin Uşşaklı, 1. Baskı, Dost Kitabevi, Ankara, 2005, s. 50.

¹¹⁷ May, Özgürlük, s. 22.

Sorumluluğu ahlaki açıdan ele alırsak, kişinin yapacak olduğu eylemleri kendinin seçip karar vermesidir. Ahlaki olarak iyi ya da kötü eylemde seçim yapılıp eylemi yapan biz olduğumuza göre yaptığımız bu şeyden de sorumlu olmamız gerekir.

May ise sorumluluğu şu şekilde değerlendirir: Özgürlük kendi kendine ortaya çıkmaz; kişi özgürlüğü elde eder. Yani kişi bir tercihte bulunur ve eylemi yerine getirir. Bu da kişinin özgürlüğü elde ettiğini gösterir. Kişi yapmış olduğu sayısız biçimde seçimle özgürlüğü sürekli olarak elde etmiş olur. Seçimi yapan özne de kendisi olduğu için yapmış olduğu seçimlerden de sorumlu olmuş olur. Bu konu da Kierkegaard şöyle düşünür; içsel özgürlüğü kazanmanın temel adımı kendini seçmektir. Yani seçim yapmak bir özgürlüktür. Bu ifade kişinin benliği ve varlığına karşı sorumluluklarını tasdik eder. Çünkü seçim yapmak insana bağlı bir eylem olduğu için bu durum kişinin sorumluluğunu doğurur. Kişi ilk önce kendisinin farkına varır sonra eylemlerini fark eder ve ona göre seçimlerde bulunur. Kişinin seçimlerde bulunabiliyor olması ayrıca seçimlerinin sorumluluğunu da alabilmesini gerektirir. May'e göre kendi ve kendi varlığını seçmenin ne anlama geldiğini daha iyi anlamak için kelimenin tam tersini, yani var olmamayı seçme, yani intiharı ele alabiliriz. Buna örnek olarak May, bir kadın hastasından örnek verir. Bu kadın belirli bir erkek tarafından sevilmediği müddetçe yaşayamayacağına dair bir inancı vardır. Söz konusu erkek bir başkasıyla evlendiğinde kadın intihar etmeyi düşünür. Tam intihara karar verdiği anda zihninde şu düşünceler belirir: "Ben intihar ettikten sonra da hayatta olmanın güzel yanları olacak: Güneş hala parlıyor, su hala insanı serinletebiliyor, hala bir şeyler yapılabilir".¹¹⁸ Bu düşüncelerle kadın intihardan vazgeçip yaşamına devam etmeye karar verir.

May'e göre kadının yapmış olduğu bu seçim ölüm korkusundan dolayı değildir. May'e göre kadının intihar etme düşüncesinden vazgeçişine olumlu tarafından bakacak olursak, kadının yaşamış olduğu durumun ona yeni özgürlükler sağlayacağını görebiliriz. Kadının yaşamayı tekrardan düşünüp ölmeyi seçmemesi ona tekrardan yaşama özgürlüğünü verir. Kişi ne zaman doğacağını seçemez ama bu örnekte olduğu gibi yaşamaya devam etmeyi seçebilir.

¹¹⁸ May, İnsan, s. 162.

May'e göre insanın özgür olması demek aynı zamanda onun sorumlu olması demektir. Bu bağlamda düşündüğümüz zaman özgürlük ve sorumluluk birlikte hareket eder. May'e göre kendini seçme özgürlüğü, kişisel özgürlük ve sorumluluğu seçme özgürlüğüdür.

Konuyla ilişkili olarak May, hapishanedeki bir mahkumdan örnek verir. Bu mahkum Philip Zimbardo'nun görüştüğü bir San Quentin mahkumudur. Bu tutuklu bir Chicago Kızılderili'si ve bir ozandır. Cezaevinde dolaşması yasaktır ve böylece beş yıl San Quentin'de en yüksek uyum merkezi denilen tecrit hapsinde tutulmuştur. Bu görüşmedeki kendi sözlerinden May aktarıyor:

“Beni ailemden ayırdılar, küçük oğlumu okşamaktan men ettiler. Güneş'i, ayı ve yıldızları gözlerimden gizlediler, toprağı ve çiçekleri, sıcak ve yumuşak olan her şeyi betonları ve çelikleriyle değiştirdiler. Benim varoluşumu iptal etmeye çalıştılar, hemen hemen başardılar da. Beni hiçbir şaysız bıraktılar, ta içimdeki bir çekirdekten, nasıl alınacağını bilmedikleri gizli, özel bir yerden başka hiçbir şeyim kalmadı.¹¹⁹

May'e göre mahkumun elinden seçme isteğı, seçme özgürlüğü alınmıştır. Mahkumun içimdeki bir çekirdekten sözü ile kastettiğı şey May'e göre seçme özgürlüğünden başka bir özgürlüktür. Bu bir olma özgürlüğüdür. Kişinin var olmasının sağladığı bir özgürlüktür. Mahkum ayrıca bize hala içinde yaşama isteğinin olduğunu gösterir.

Mahkum devam ediyor; her ne kadar bazen depresyona giriyor ve bırakacak gibi hissediyorsam da, düşüncelerimi keşfetmek bana sevinç veriyor. Onlar düşüncelerimi benden almanın yolunu buluncaya kadar ben özgürüm.¹²⁰

May'e göre mahkumun da içinde bulunduğu bu durum özgürlüğün esas olarak bir içsel durumudur. Bu çekirdek, bu gizli yer, insan olarak yaşamda kalmamız için mutlak gereklidir. Bu, kişiye bir oluş duygusu veren şeydir; insana otonomi, kimlik, ben öznesini tam anlamıyla kullanma yetisi verir.¹²¹

May'in bu örneğe değinmesinin sebebi; kişinin hangi durumda olursa olsun kendisinde bir özgürlüğün var olduğunu somutlaştırmaktır. Kişi mahkum olsa bile onda kendi varlığının oluşumundan kaynaklı bir özgürlük vardır. Duyguları, düşünceleri vardır. Bu onun için kişisel bir özgürlük alanıdır. Çünkü onun

¹¹⁹ May, Özgürlük, s. 80.

¹²⁰ May, Özgürlük, s. 81.

¹²¹ May, Özgürlük, s. 81.

düşünmesine engel olacak hiçbir güç yoktur. Aynı zamanda bu örnek May'in seçme özgürlüğünden öte bir özgürlük dediği, oluş özgürlüğüne bir örnektir. Kişinin var olabilme özgürlüğüdür.

Böylelikle May'in sorumluluğu nasıl ele aldığını değerlendirdik. Şimdi de sorumluluk konusuna başka düşünürlerden örnekler vererek konuya devam edeceğiz.

Sorumluluk kavramını Erich Fromm şöyle açıklamıştır. Ona göre sorumluluk kelimesi çoğunlukla kişinin cezalandırılması ya da suçlanması anlamında kullanılmıştır.¹²² Bu açıdan bakıldığında kendi kendimizi suçlamakla başkalarının bizi suçlamasına izin vermek arasında pek fark yoktur. Eylemi yaptığımızın farkında olduğumuz için yaptığımız eylemden sorumluyuzdur. Erich Fromm'un bu görüşüyle Rollo May'in özgürlük sorumluluk gerektirir düşüncesinin benzer olduğunu söyleyebiliriz.

Sartre'da sorumluluk kavramı özel bir anlam içerir. "Çünkü kendi doğumuna verdiği tepkilerden ötürü, doğumunun sorumluluğunu bile üstlenen insanın, bu düşman evrende yine de yapabileceği tek şey, bu sorumluluklara tutunmaktır".¹²³ İnsan kendisinden ve seçimlerinden sorumlu olan bir yapıya sahiptir.¹²⁴ İnsan başına gelen bütün şeylerden sorumludur.¹²⁵ Sartre görüşünde insana verilmiş olan sınırsız bir özgürlük vardır. Sınırsız özgürlük ölçüsünde de sorumlu olduğu alan çok geniştir. Çünkü insan başına gelen her şeyden sorumlu ve her şeyi de kendi karar verip yapmaktadır. İnsan yapmış olduğu seçimlerden sorumlu ve bütün insanlardan da sorumludur. Çünkü yapmış olduğu tercihler başkalarının hayat alanlarına etki eder. Bu yüzden de kişi bütün insanlardan sorumludur. Onun düşüncesinde seçim yapmak bir özgürlük ve bu özgürlük de bir sorumluluktur.

Sartre'dan sonra, bir diğer düşünür olan Kant'ın düşüncelerine değinelim. Kant'a göre özgürlük ve sorumluluk ahlaki açıdan değerlendirilir. Ona göre doğa yasalarında bir zorunluluk vardır. Ahlak yasaları da gereklilik yasalarıdır. Seçme özgürlüğü de, ancak ahlaki bakımından ele alınabilir. Çünkü kişinin yaptıklarında bir zorunluluk söz konusu olsaydı kişinin özgür olduğunu savunamazdık. Ayrıca bir

¹²² Erich Fromm, **Sevginin ve Şiddetin Kaynağı**, çev. Yurdanur Salman/Nalan İçten, 10. Baskı, Payel Yayınları, İstanbul, 2016, (Şiddetin Kaynağı), s. 118.

¹²³ Jean-Paul Sartre, **Varlık ve Hiçlik**, çev. Turhan Ilgaz, Gaye Çankaya Eksen, 4. Baskı, İthaki Yayınları, İstanbul, 2011, (Hiçlik), ss. 687-691.

¹²⁴ Sartre, Hiçlik, ss. 687-691.

¹²⁵ Sartre, Varoluşçuluk, s. 41.

ahlak ilkesinin varlığından söz ediyor olamazdık. Kant ahlak görüşünü açıklarken insanın iki yapısından söz eder. Biri nedenselliklere bağlı olan yapısı diğeri de ahlaki ilkelere bağlı olan yapısıdır.¹²⁶ Böylece Kant, iki tür bir özgürlük anlayışı geliştirmiş olur. Bunlar kozmolojik bakımından özgürlük ve istenç özgürlüğüdür. Birincisi bir nedenler dizisini kendiliğinden başlatmak gücü şeklinde ifade edilir.

Kant ahlakının oluşması için insanın özgür olması bir zorunluluktur. Ancak insan eylemlerinde iyi olanı ya da kötü olanı seçebiliyorsa bir ahlak yasasından söz edebiliriz. Diğer türlü zorunlulukların hakim olduğu bir alanda ahlaktan da bahsedemeyiz. Kişinin özgürlüğünü de savunamayız.¹²⁷ İnsana şunu yapmalısın bunu yapmamalısın derken elinin kolunun bağlı olmaması gerekir. Kant'ın ahlaki öğretisinin temelinde ödev ahlakı ile ilişkili olarak özgürlük düşüncesi yer alır. Kant'a göre "insanı diğer şeylerden ayırabilmenin imkanı onu ahlaki kılma yetisine kavuşturan irade/istenç varlığı olmasıdır".¹²⁸ Kısaca Kant'ın ahlak görüşlerinin temelinde, insanın eylemlerini kendi özgür iradesiyle seçimi vardır. Kişi eyleminde kendi istediğine göre hareket edemiyorsa eyleminden onu sorumlu tutamayız. Kişiyi eyleminden dolayı sorumlu tuttuğumuza göre kişi özgür demektir.

May de kişinin seçim yapma hakkının olduğunu savunur. Ona göre de kişi seçim yapan olduğu için yapmış olduğu bu seçimden dolayı da sorumludur.

May düşüncesinde seçme özgürlüğü ve bu bağlamda oluşan sorumluluk konusunu değerlendirdik.

May, özgürlük kavramının daha iyi anlaşılması için paradoks kelimesini kullanarak özgürlüğü açıklar. Şimdi May'e göre paradoks kelimesinin ne anlama geldiğini ve paradoks ile ilgili May'in örnek verdiği konuları ele alacağız.

2.4.2. Özgürlüğün Paradoksları

İlk önce paradoks kavramını açıklayacağız. Paradoks kelimesinin anlamı şöyledir: Genel inançlara aykırı düşen önerme; sezgisel olarak kabul edilmiş olan

¹²⁶ İmmanuel Kant, **Pratik Aklın Eleştirisi**, çev. Ioanna Kuçuradi, Ülker Gökberk, Füsün Akatlı, 7. Baskı, TFK Yayınları, Ankara, 2019, (Pratik), ss. 4-6.

¹²⁷ İmmanuel Kant, **Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi**, çev. Ioanna Kuçuradi, 8. Baskı, TFK Yayınları, Ankara, 2020, (Ahlak), ss. 70-72.

¹²⁸ (Ed.) Murat Demirkol, **İslam Ahlak Esasları ve Felsefesi**, 2. Baskı, Bilimsel Araştırma Yayınları, Ankara, 2020, s. 120.

öncüllerden yola çıkarak, bu öncüllerden tümdengelimsel akıl yürütme ile ya bir çelişki, yani doğru olmayan, ya da temel inançlara aykırı olan bir sonuç çıkarma durumu. İki makul akıl yürütmenin karşıt anlamlara götürmesi durumudur. Birbiriyle çelişik gibi duran ifadelerin bir arada ele alınması durumudur.¹²⁹

Rollo May'in paradoks tanımı ise şöyledir: İki zıt şeyin, birbirlerine zıt olsalar ve birbirlerini yok edecek gibi görünseler de birbirleri olmaksızın var olmayacakları şekilde ilişkilerini tanımlamak için paradoks sözcüğünü kullanılır.¹³⁰ Yani paradoks biri olumlu biri olumsuz anlamda iki şeyin bir arada bulunması halidir. May de paradoks kelimesini zıt anlamlarda kullanılır. Çünkü ona göre zıtlıkların anlaşılması için paradokslara ihtiyacımız vardır.

Bu zıtlıklara May şu örnekleri verir: Tanrı ve şeytan, iyi ile kötü, yaşam ve ölüm, güzellik ve çirkinlik bütün bu zıtlıklar birbirlerine karşı unsurlarmış gibi görünürler. May'e göre bunların paradoksu birbiriyle karşılaşıldığında öbürünün canlanmasıdır. Yaşam, ölümün farkındaysak daha canlıdır ölüm de yaşam olduğu için daha belirgindir, daha anlamlıdır. May'e göre ölüm diye bir kavram olmasaydı yaşamın da bir anlamı olmayacaktı. May'e göre Tanrı'nın şeytana ihtiyacı vardı. Çünkü ikisinin anlaşılmasını sağlayan aralarında ki paradoksal ilişkidir. Özgürlüğün paradoksu ise kaderdir. Özgürlük ancak kaderin zıttı olursa canlanır ve kader de ancak özgürlüğün zıttı olarak belirgindir.¹³¹ Ona göre yaşamın anlamlı olması için nasıl ölümün var olması gerekliyse, aynı şekilde özgürlüğün olması için de kader gereklidir. Bu karşıt kelimeleri ancak birbirleri içinde birlikte değerlendirdiğimiz zaman anlayabiliriz. May'e göre "Zıtlar birbirini besler, her biri öbürüne dinamizm ve güç kazandırır".¹³²

May'e göre insanda paradoks olarak bulunan duygular ise şaşkınlık ve sevinçtir. Ama bizim bu bölümde ele alacağımız paradoks özgürlük ile kader arasında olandır. Özgürlük, canlılığını kaderle karşıt durumda oluşundan alır. May'e göre kader, ölümde olduğu gibi, bizim için özgürlüğümüzü tekrar tekrar tehdit ettiği için önemlidir. Azrail seçtiğimiz her yolun öte ucunda durmaktadır. Fakat özgürlüğümüz herhangi bir anda ne kadar kısıtlı olursa olsun, yeni olanaklar

¹²⁹ Cevizci, Terimleri, s.268.

¹³⁰ May, Özgürlük, s. 93.

¹³¹ May, Özgürlük, s. 94.

¹³² May, Özgürlük, s. 94.

düşlerimizde, ilhamlarımızda, umutlarımızda ve eylemlerimizdedir ve olasılık bizi kaderimizi tanımaya, karşılamaya, yüzleşmeye, ona uymaya ya da ona karşı isyan etmeye doğru itelemektedir.¹³³ Yani özgürlük kader düşüncesinde bir sınırlılık olarak değil bir olanak olarak karşımızdadır. Kader bizim elimden hayatı seçme yetimizi almaz. Bir gün ölecek olmamız gerçeği bizim şu anda yapacak olduklarımıza engel değildir. Tam aksine May'e göre kaderin ve ölümün olması şu an için daha iyi neler yapabiliriz düşüncesini bizde uyandırır. Bizim önümüze olanakları sıralar. Bizde isteğimiz şekilde bu olanakları değerlendiririz.

May'e göre paradoks, psikoterapide de esastır. Örneğin daha önceki bölümlerde ele aldığımız mimar Philip kendi kişisel özgürlüğünü ancak yaşamındaki paradokslarla yüzleştiği zaman kazanabilmiştir. Bunların başında da annesiyle olan sevgi-nefret ilişkisi gelir. Ama Nicole ile olan bağımlılık-sevgi ilişkisi gibi diğer türev paradokslarda vardır. May'e göre doğum, ölüm, aşk, kaygı, suçluluk gibi büyük deneyimler çözülmesi gereken sorunlar değil, yüzleşilmesi ve algılanması gereken paradokslardır. May terapide ki sorunları, ancak paradoksları daha belirgin olarak ortaya çıkarmanın bir yolu olarak çözer. May'e göre sorunlarımızdan özgür olmak için, yaşamın sevgi-nefret, yaşam-ölüm gibi normal paradokslarının kabul edilmesi gereklidir. Bu karşıt duygulara yüklemiş olduğumuz anlamları bulmamız bizim özgürlüğümüzü kazanmamız önünde ki en büyük adımlardır. May'e göre bu duyguları kabul edip yüzleştiğimiz zaman özgür olacağız.

Rollo May, paradoks konusuna Dostoyevski'nin eseri Karamazov Kardeşlerden Büyük Engizitör hikayesini örnek vererek açıklık getiriyor. Bu yüzden araştırmamızda engizitör konusunu ele alacağız.

2.4.2.1.Büyük Engizitör

Hikaye şöyledir:

Olay on altıncı yüzyılda gerçekleşmiştir. Olay şu şekilde başlar: Meryem Ana cehenneme iner, Baş meleklerden Mihail onu cezalarını çekenlerin arasında gezdirir.

¹³³ May, Özgürlük, s. 94.

Kutsal Bakire günahkarlara çektilenleri bizzat kendisi görür. Tanrıya yalvarır, bağışlanmaları için ve Tanrı da onları bağışlar.¹³⁴

Eserde ki olay İspanya'da, Sevilla'da engizisyonun en kızışmış zamanında, ülkede Tanrı adına her gün ateşler yakılarak geçiyor.¹³⁵

Hikaye de olaylar şu şekilde gerçekleşir. İsa gökyüzünden halkı için iner. Sessizce, belirsizce girdiği halde herkes O'nu tanır. Halkın içinde gezerken biri ondan kör gözlerine şifa vermesini ister ve O da şifayı verir. Artık adam O'nu görebiliyordur. Halkın arasında gezerken kiliseye bir tabutla bir aile yaklaşır. Anne ağlayarak İsa'dan kızını diriltmesini ister ve İsa da kızı diriltir. Tam o anda şehir meydanından Büyük Engizisyoncu Kardinal geçer. Muhafızlarına O'nu yakalamalarını emreder. Muhafızlar O'nu yakalayıp zindana götürür. Gece vakti Kardinal O'nun olduğu yere gelir. O'na bazı sorular sorar. Burada özgürlükle alakalı olan kısımları ele alacağız.

İsa'ya diğer alemde gördüğü şeyleri anlatmasını ister. Orayla ilgili sırları açıklamasını ister. Ama bu sırların açığa çıkmasını da istemez. Eğer bu sırlar insanlar tarafından bilinecek olursa insanlar kendi özgürlüklerini elde etmeye çalışacaklardır.¹³⁶

Burada ihtiyar, İsa'ya meydan okur ve özgürlüğünü istediği halkın ona itaat ettiğini ve bunu isteyerek yaptıklarından bahseder. İhtiyara göre insanları mutlu etmenin tek yolu onları kiliseye bağlı kılarak itaat etmelerini sağlamaktır. Sonra ihtiyar İncil'de geçen üç soruyu O'na sorar. Çölde İsa'ya şeytan gelip O'na Tanrı oğlu isen, burada ki taşları ekmek haline getir, karnını doyur demiştir. İsa ise bu teklifi reddetmiştir. Çünkü İsa'nın amacı insanlara özgürlüklerini geri vermektir. İsa, ekmek pahasına satın alınan itaatın değersiz olduğunu düşünür. İnsanlar sırf karınlarını doyuran biri var diye özgürlüklerinden vazgeçemezler.

Engizitör, İsa'nın burada hata yaptığını söyler ve şöyle devam eder: Biz olmazsak insanlar kendilerini doyuramazlar. İnsanların özgürlüklerini kazanmaları onların karnını doyurmaz. İnsanlar özgürlüklerini kazandıklarına pişman olacak ve

¹³⁴ Fyodor Mihayloviç Dostoyevski, **Karamazov Kardeşler**, Çev. Nihal Yalaza Taluy, 20. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2019, s.328.

¹³⁵ Dostoyevski, s.330.

¹³⁶ Dostoyevski, s.334.

tekrar bize itaat edeceklerdir. Çünkü olar için özgürlük önemli değil, karınlarını doyurmak önemlidir.¹³⁷

İhtiyar, İsa'ya insanların özgürlükten korktuklarını bu yüzden itaati tercih edeceklerini söyler ve devam eder. Halk, “Çarmıhtan inersen Sen olduğuna iman getiririz!” dediler.¹³⁸ Ama İsa insanları bu şekilde inandırmak istemediği için, özgür, açık bir inanç beklentisinde olduğu için çarmıhtan inmedi. İhtiyar der ki: İnsanların bugünkü kaderi özgürlüklerini kazanmak için değil bize itaat etmek için yazılmıştır.¹³⁹

İhtiyara göre; herkes kilisenin sözünü dinlerse mutlu olacak ve özgür olduklarını düşünüp ne isyan edecekler ne de birbirlerini öldüreceklerdir. Onlara özgürlüklerini verecek olan kilisedir. Ve özgür kalmanın yolu kilise ne isterse onu yapmaktır. Buna insanlar inanarak yerine getireceklerdir.

Kilise insanlara günah işlemelerine de izin verecektir. İnsanlar zayıf ve aciz oldukları için mutlu olacaklardır. Kiliseyi daha çok seveceklerdir. Kilisenin izni ile işlenen bütün günahlar silinecektir. İnsanlar kilisenin onlar için çalıştığını düşünerek kilise ne derse onu yapacaklardır. Ve her neleri varsa bütün gizil taraflarını kilise ile paylaşacaklardır. Kilisenin kararlarını kendilerinin özgürce vereceği cevap azabından kurtaracağı için uyacaklardır.

May'e göre insanların çoğu kendileri yerine karar verecek kişilere gereksinim duydukları inancı yüzünden bu kişiler de şuna inanmışlardır. Kendileri, insanlara istediklerini verdiklerinde acı olsa da ahlaksal bir görevi yerine getirmekte, insanların omuzlarından sorumluluk ve özgürlüklerini almaktadırlar.¹⁴⁰

May'e göre kilise insanın özgürlüğünü alabilmek için insanın bilincini değiştirmeye, onu susturmaya, erkekleri ve kadınları iyi ile kötüyü ayırt etme bilgisinin verdiği sorumluluktan uzaklaştırmaya çalışmıştır.

May'e göre insanların özgür olmasını sağlayan bilinçli olmaları ve seçim yapmalarıdır. Ama kiliseye göre insanlar kendi seçimlerini yaptıkları zaman intihara sürüklenirler. İnsanların gerçekte ihtiyaç duyduğu şey durağan bir hayattır.

¹³⁷ Dostoyevski, s. 337.

¹³⁸ Dostoyevski, s. 341.

¹³⁹ Dostoyevski, s. 342.

¹⁴⁰ Fromm, Şiddetin Kaynağı, s. 12.

Kilise insanların üç şeye ihtiyaçları olduğunu ve ancak bu üç şeyi kendilerinin karşılayabileceğini söyler; esrar, mucize ve otorite.¹⁴¹

May'e göre esrar, insanın bilincini elinden alarak onu düşünmekten korur. Mucize, insanları fiziksel doğadan ziyade başka güçlere inanmasını sağlar. Otorite de insanı bağımsız olmaya karşı güvenlik vaat eder.

May'e göre Büyük Engizitör ayartıcı bir tablo sunar: Artık suç olmayacak ve dolayısıyla günah da olmayacaktır. Evet, kilise bunları başarmak için yalan söylemek zorundadır, bunu kabul de eder, özellikle ahaliye halen İsa'yı izlediğini söylerken, Engizitör yalan söylemenin asıl amaçları olduğunu söyler. Engizitör kilisenin şeytanın ardından gittiği gerçeğini kabul eder. May'e göre kilise bu pazarlığı sekiz asır önce, 756'da Frankların kralı Kısa Pepin, Ravenna'yı Papa III. Stephan'a bağışlarken yapmış, böylece Papa'nın dünyevi gücünü oluşturmuştur. Bütün bunlar kiliseye insanlığın evrensel mutluluğunu planlama yetisini vermiştir.¹⁴²

Kiliseye göre insanlar zayıf, alçak, kötü, kadersiz, zavallı, çaresiz, günahkardılar ve sıkıca baskı altında tutulmazlarsa isyana eğilimlidirler.¹⁴³

Bu yüzden May'e göre insanlar kiliseye itaat etmek zorundadırlar. Kilisenin yönetimi altında hayatlarına devam etmeleri gereklidir. Kiliseye göre insanlar köle olarak doğarlar. İyi ve kötüyü bilme kabiliyetleri yoktur.

Büyük Engizitör öyküsü May'e göre insan için özgürlüğün ne kadar önemli olduğu ve insanın özgürlüğü olmazsa nasıl da alçalacağını gösteren güzel bir paradoks örneğidir.

Büyük Engizitör hikayesinde İsa'nın halkı için özgürlük düşüncesini savunduğunu ele aldık. Şimdi diğer bir paradoks örneği olan özgürlük ve isyan konusunu inceleyeceğiz.

2.4.2.2. İsyen

Rollo May, insanların başkaldırmasının sebebinin insanın isyan ruhunun olduğunu söyler. Büyük Engizitör de insanın doğası gereği asi olarak yaratıldığını söyler. İnsanların neden onların gücüne karşı isyan ettiklerini ve bu isyanlarından

¹⁴¹ May, Özgürlük, s. 98.

¹⁴² May, Özgürlük, s. 98.

¹⁴³ May, Özgürlük, s. 99.

dolayı neden gurur duyduklarını anlamaz. Ona göre insanoğlu köledir. Köle olmasına rağmen insanın doğasında asilik vardır. Rollo May'e göre buradaki isyan, insanların, Büyük Engizitör'ün onlar için söylediği gibi köle, alçak, aşağılık, zayıf ve korkak olmadıklarını gösterdikleri bir yoldur.¹⁴⁴ İnsanlar özgürlüklerini kazanabilmek için savaşır ve başkalarının emri altında olmamak için de isyan ederler.

May'e göre insan doğası gereği asidir düşüncesine bir örnek verecek olursak; Tevrat'ta Adem ile Havva'nın Tanrı'nın yapma dediği şeyi yapmaları günah olarak adlandırılmaz. Bu başkaldırma May'e göre insanın kendi varlığının farkına varmasının bir sonucudur. Aynı zamanda bu insanın özgürlüğü önündeki atmış olduğu ilk adımdır. Bu konuda Fromm şöyle düşünür: eğer Tanrı insanı cennetten çıkarmasaydı, insan kendi geleceğini oluşturamayacak, kendi yetilerinin farkına varamayacak ve kendini geliştirip bir benlik kazanamamış olacaktı.¹⁴⁵

Bu konuyla ilgili İslam dininde isyan konusu, Allah'ın emirlerine karşı çıkmak, Allah'a karşı itaatsizlik yapmak olarak algılanmıştır. Şeytan, Allah'ın emrine karşı gelerek ilk isyan eden olmuştur. İslam'da isyanın hem olumlu hem de olumsuz anlamı vardır. Şeytan örneği olumsuz olan anlamı içerir. Olumlu anlamda ki isyan ise Hz. Musa'nın firavunun zulmüne karşı yaptığı isyandır. Çünkü Hz. Musa firavunun zulmüne karşı sessiz kalmamış ve halkı firavunun eziyetinden kurtararak onların özgürlüklerini kazanmalarını sağlamıştır. İslam dininde isyan ve özgürlük ikisi birlikte ele alındığı zaman şöyle anlaşılmıştır: Allah, peygamberleri aracılığıyla insanlara iyiliği ve kötülüğü bildirmiştir. İnsanlar da Allah'ın onlara verdiği akıl ile doğruyu ve yanlış ayırması iradesi ile de insanların özgürce davranması sağlanmıştır.

Özgür olabilmek için illaki isyan mı etmek gereklidir? İsyân özgürlüğün olmazsa olmazlarından mıdır? Rollo May'e göre bu sorunun cevabı evettir. İsyânın olduğu yerde özgürlük kendini ortaya çıkartır. İsyânın anlaşılması için bir paradoksa ihtiyacı vardır. Bu da özgürlüktür. Bu nedenle özgürlük sözü daima direnmek, karşı çıkmak, isyan etmek gibi fiillerle birlikte anılır. Rollo May'in anlatmak istediği isyan çocuğun her şeye hayır demesi ya da kişinin sadece kendi istediği olmadığı zamanki karşı çıkmalarındaki isyan değildir. Anlatılmak istenen; insan onurunun ve ruhunun korunması olarak isyandır. İnsanın kendi öz benliğine saygısı olarak isyandır.

¹⁴⁴ May, Özgürlük, s. 101.

¹⁴⁵ Fromm, Şiddetin Kaynağı, s. 14.

İnsandaki bu isyan yetisi, bağımsızlığın temelidir. İsyân, kişinin varlığının bilincinde olan insan benliğini korur. İnsan özü gereği baskılara, zorlamalara gelemmez. Çünkü onun özünde bir bağımsızlık duygusu vardır. Özgürlük onun var olmasının en temel yapısıdır. Bu zamana kadar yapılmış olan savaşların nedeni insandaki bu öz bu bağımsızlık duygusundan ötürüdür. İnsanın var olan benliğini korumasının yolu da onun özgürlüğünden geçer.

İsyân kelimesi kendini bu bağımsızlık duygusundan ayrı olarak başka bir alanda da ortaya çıkar. May'e göre bu yaratıcılıkta da isyan başka bir bağlamda mevcuttur. Osho'nun değimiyle "Yaratıcılık varoluştaki en büyük isyandır. Eğer yaratmak istiyorsan, bütün şartlanmalardan kurtulmak zorundasın. Aksi halde, yaratıcılığın kopya çekmekten başka bir işe yaramaz".¹⁴⁶

May'e göre yaratıcı katkının esas özelliği, önceki deneyimi aşması ve onda bir isyanı içermesidir. İç değerlerle ilgili olarak kişinin başkaldırma özgürlüğünün saklanması sanatçılarda mevcuttur.

May'e göre isyan, psikolojik olarak da yeniden doğuş deneyiminde algılanabilir. Örneğin ergenlikte, kişinin kendisine ait yeni özgür bir dünya kurmak için anne ve babasının ileri sürdüklerine karşı savaşında görülür. Psikoterapide çoğu zaman terapistin işlevi, eğer genç kendiliğinden bağımsızlığını ilan etmek ve kendi yaşamı için sorumluluk almaya başlamak için yeterli cesareti geliştirememişse, ergenin ebeveynine karşı bu isyanını desteklemektedir.¹⁴⁷

May'e göre toplumsal olarak isyanın ele alınışı, toplumun birlikte hareket ederek bağımsızlığını kazanmak olarak algılanır. Eğer halk yöneticisinden memnun değilse, birlikte hareket ederek yöneticiye karşı isyan çıkartırlar. Burada dayanışma söz konusudur. Dayanışma duygusu grubun her üyesini gruba bağlar. Böylelikle kolektif bilinç May'e göre bütün toplumda özgürlüğe yönelmiştir.

May'e göre özgürlük bir son değil, bir başlangıç ve bir süreçtir. Özgürlük hiçbir zaman statik değildir. Sürekli olarak bir değişim halindedir. Böylelikle özgürlük ve isyan ilişkisini değerlendirmiş olduk.

Paradoks konusuna başka bir örnekte determinizm konusudur. May düşüncesinde determinizm kavramının anlaşılabilmesi için onun paradoksu olan özgürlükle ilişkilendirilmesi gerekir.

¹⁴⁶ May, Özgürlük, s. 102.

¹⁴⁷ May, Özgürlük, s. 103.

2.4.2.3. Determinizm

Determinizm: Evrende olup biten her şeyin bir nedensellik bağlantısı içinde gerçekleştiğini, fiziksel evrendeki ve dolayısıyla da insanın tarihindeki tüm olgu ve olayların mutlak olarak nedenlerine bağlı olduğunu ve nedenleri tarafından koşullandığını savunan anlayış.¹⁴⁸ Bu anlayışa göre insan hayatında gerçekleşen olaylar bir zorunluluktur. Hepsi bir sebep sonuç ilişkisi içerisinde gerçekleşir. Determinizmin iki çeşidi vardır: katı determinizm ve yumuşak determinizm. İlk olarak katı determinizm anlayışını inceleyelim.

Katı Determinizm: Her olayın bir nedeni bulunduğunu, bundan dolayı özgürlük ya da irade özgürlüğü diye bir şeyin olamayacağını¹⁴⁹ savunur. Bu anlayışa göre insanın hiçbir şekilde seçme özgürlüğü yoktur. İnsanın hayatı, duyguları, seçimleri tamamen önceden belirlenmiştir.

Katı determinist bir düşünür olan Spinoza düşüncesine göre determinizm; olayların belirli bir zorunluluk neticesinde meydana gelmesidir. Bu gerçekleşen olaylarda bir zorlama söz konusudur.¹⁵⁰ Spinoza'nın yapmış olduğu bu tanımda zorunluluk düşüncesi ağır basar. Onun düşüncesine göre hürriyet yani özgürlük sadece Tanrı için vardır. Çünkü Spinoza'ya göre, tabiatla olup biten her şey Tanrı tarafından belirlenmiştir.

Katı determinist bir başka düşünürde Kant'tır. Kant'a göre determinizm özgürlüğe yer bırakmaz. Kant, saf aklın özgürlüğü ispatlayamayacağı kanaatindedir. Sonuçta özgürlüğün numen aleme ait olduğunu, determinizmin fenomen aleme ait olduğunu söyleyerek, antinominin kendince çözümünü yapar.¹⁵¹

Freud'da katı bir deterministtir. Çünkü Freud insanın şu anki yapmış olduğu davranışların hep daha önceki davranışlarına bağlı olarak oluştuğunu savunur. Şu anki davranışlarımızı meydana getiren şey önceden yaşadığımız olaylara bağlıdır. Bir önceki olaylar şu anın nedenidir. Freud'un determinizm düşüncesi bilinçaltı kuramının etkisinde olduğunu gösterir. Çünkü davranışlarımız, şu anki bilincimizin

¹⁴⁸ Cevizci, Sözlüğü, s. 223.

¹⁴⁹ Cevizci, Sözlüğü, s. 223.

¹⁵⁰ Spinoza, s. 28.

¹⁵¹ Caner Taslaman, **Kuantum Teorisi Felsefe ve Tanrı**, 2. Baskı, İstanbul Yayınevi, İstanbul, 2008, s. 183.

ötesine geçen bilinç dışı isteklerimizle şekillenir. Davranışlarımızda bir neden-sonuç ilişkisi vardır. Aynı determinizm düşüncesinde olduğu gibi. Freud davranışlarımızın geleceğe ilişkin amaçlarımızla değil geçmiş nedenlerle şekillendirildiğini düşünür. Bizim kendimiz ile ilgili vermiş olduğumuz kararlar Freud'a göre aslında bizim elimizde olan bir şey değildir. Kişi yapacak olduğu davranışları bilir ama bu davranışlarının asıl sebebini bilmez. Kendisini eyleme götüren asıl duygunun tesiri altında olduğu gerçeği bastırılmıştır.¹⁵²

Freud, katı determinist düşünürler içinde ele alınıyor olsa da May'e göre Freud'un yapmış olduğu bu açıklamalar, insanın seçme özgürlüğünün olmadığını düşündürüyor olsa da May konuya farklı bir bakış açısıyla yaklaşmıştır. May'e göre Freud'un determinizm hakkında yapmış olduğu açıklamalar, insanın özgürlüğüne engel olmasından farklı olarak insan zihninin derinlik ve genişliğini artırmıştır. Freud bu açıklamalarıyla ona göre kaderin önünü de açmıştır. Yani Freud düşüncesindeki zihin sadece bilinçli, rasyonel zihni değil, bilinçaltını, bilinç öncesini, bilinçdışını ve Jung'dan alınacak bir yardımla kolektif bilinç dışını da içerecektir. İşte; Freud'un kuramındaki determinizm bize kendiliğin gelişimindeki özgürlük için, zihnimizi yönetme özgürlüğünde çok ötelere giden ve entelektüel araştırmada baş döndürücü nitelikte olasılıklar sağlamıştı.¹⁵³ Bu sözleriyle May bize şunları anlatmak istiyor. O hastalarında şu anki psikolojilerini düzeltmek için geçmişe yöneliyor. Şu anki davranışların altında yatan asıl sebeplere yöneliyor. Bir nevi determinist anlayışa göre neden-sonuç zincirine bağlı olarak insan davranışını çözümlemeye çalışıyor. May'in determinist yaklaşımdan farklı olarak söylemeye çalıştığı şey; kişi hayatındaki bu sebep-sonuç ilişkisini çözdüğü anda yani şu anki davranışının asıl sebebini bulduğunda kendini bu sebeplilikten kurtarıp kendini özgürleştirebileceğidir. Bu yüzden May'e göre Freud özgürlük önünde kişiye bir yol açmış, kişiye bir özgürlük olanağı veren sistemini geliştirmiştir.

May'e göre katı determinist yaklaşım, insanın istenç ve eylemleri içten ve dıştan gelen etkilerle belirlemiştir. Buna göre insan eylemlerinde özgür değildir. Determinist yaklaşım insanın özgürce kararlar alıp eylemlerini yönlendirebileceğini ve bu eylemlerinin sorumluluğunu üstlenebileceğini kabul etmez.

¹⁵² Ahmet Çelikkol, **Tarih Psikiyatri Divanında**, 2. Baskı, Stüdyo İmge Yayıncılık, İstanbul, 2002, s. 97.

¹⁵³ May, Özgürlük, s. 117.

Katı determinizm kavramını açıkladık ve katı determinist düşünürlerin görüşlerine kısaca inceledik. Determinizm diğer çeşidi olan yumuşak determinizmi ele alalım.

Yumuşak determinizm: evrensel bir nedenselliğin geçerli olduğunu kabul etmekle birlikte, katı determinizmden farklı olarak bu nedenselliğin bir bölümünün insandan kaynaklandığını, dolayısıyla insan için belli bir özgürlüğün mümkün olduğunu savunur.¹⁵⁴ Bu anlayış insana özgürlük imkanı veriyor ama bu özgürlük sınırlı bir özgürlüktür. Çünkü insanın seçeceği eylemlerin bazılarında bir zorunluluk vardır. Katı determinizmden farkı sınırlı da olsa insana bir özgürlük alanı açmasından kaynaklanmaktadır. Örneğin insanın ailesini seçemiyor olması.

May, yumuşak determinizm anlayışını savunur. May'e göre özgürlük ve determinizm birbirlerini doğurur. Özgürlükte her adım yeni bir determinizm ve determinizmdeki her adım da yeni bir özgürlük doğurur.¹⁵⁵ Özgürlük, daha büyük bir özgürlük dairesiyle çevrilmiş olan determinizm dairesi içinde bir dairedir ve bu sonsuza kadar böyle gider. Birbiri içine girmiş bu iki kavram birlikte ele alınıp değerlendirilmesi konunun anlaşılması açısından önemlidir. May'in paradoks kavramına önem vermesi ve bu konuya dahil etmesi birbirine zıt gibi gözükse de bu kelimelerin anlaşılması için de önemlidir. İlk bakıldığında sanki iki kavramın birlikte değerlendiriliyor olması kafa karışıklığına sebep olabilir ama konunun içeriğine bakıldığında zaman özgürlük ve determinizmin nasıl ele alındığı daha iyi anlaşılacaktır.

Buraya kadar May'in özgürlük kavramını nasıl tanımladığını ve özgürlükle ilgili düşüncelerini yansıtmaya çalıştık. Onun düşüncesinde ortaya çıkan özgürlük konularını onun anlayışına göre açıklamaya çalıştık. May kişisel özgürlüğü savunduğu için düşüncelerinde birey ön plana çıkmıştır. Birey üzerinden bir özgürlük anlayışı geliştirmiş ve bütün felsefesinde birey düşüncesi hakim olmuştur. Bu anlamda bireyin özgürlüğünü kazanabilmesi için neler yapabileceğinden söz etmiştir.

Bu bölümde özgürlük ve kader problemi ile ilgili May'in düşüncelerine yer vereceğiz. İlk önce kader kelimesinin anlamını vereceğiz. Daha sonra May'in kaderi nasıl tanımladığına ve kaderi nelerle ilişkilendirdiğini ele alacağız. May'e göre insan kaderi olmasına rağmen özgür müdür? Kader özgürlük önünde bir engel midir? May

¹⁵⁴ Cevizci, Sözlüğü, s. 223.

¹⁵⁵ May, Özgürlük, s. 116.

düşüncesinde özgürlük ve kader nasıl ilişkilendirilmiştir? Kader başlığında bu soruların cevaplarını bulmaya çalışacağız. Kader konusundan sonra kaderinin determinizmle ilgili ne gibi bir ilişkisi olduğunu inceleyeceğiz. Determinizm demek aynı zaman da bir kader düşüncesinin savunması mıdır? Determinist inançtaki zorunluluk kaderdeki gibi bir zorunluluktan mı kaynaklanır? Bütün bu soruların cevaplarını bulmaya çalışacağız. Bu değerlendirmelerden sonra kader ve özgürlük bağlamında nasıl bir sorumluluk alanının çıktığı konusunu inceleyeceğiz. İnsanın bir kaderi varsa nasıl eylemlerinden sorumlu tutulur? Bir zorunluluk dahilinde meydana gelen davranışlardan kişi sorumlu tutulmalı mıdır? Eğer kişi sorumluysa nasıl bir kader anlayışı vardır ki kişiyi özgür bırakmıştır. Bu soruların cevaplarını May'in düşüncesine göre cevaplamaya çalışacağız. Bu tez May'in görüşlerini esas alarak hazırlandığı için bütün konular May çerçevesinde değerlendirilecektir. İnsanın kaderini kabul etmesinin ona sağlayacağı faydalar nelerdir? Kader gerçeğinin kabul edilmesi kişiyi nasıl özgürleştirecektir? May'in bu konu ile ilgili düşünceleri nelerdir? Kaderin kabul edilmesinin faydalarından sonra kader ve ölüm problemini inceleyeceğiz. Ölümün insan üzerindeki etkileri nelerdir? Ölümlü olmak insanın özgürlüğü önünde bir engel midir? Bu soruların cevaplarını bulmaya çalışacağız. May kaderin bastırılması olarak büyü konusundan bahsetmiştir. Tezimizle ilişkili olduğu için büyü konusunu inceleyeceğiz. Büyünün kaderin bir yansıması olarak nasıl ortaya çıktığını ve kaderle ilişkisinin neler olduğunun bir değerlendirmesini yapacağız.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ÖZGÜRLÜK VE KADER

3.1. ÖZGÜRLÜK VE KADER PROBLEMİ

3.1.1. Kader Nedir?

Kader: Yazgı, Allah Teala'nın takdir ve hüküm buyurduğu şey. Allah'ın ilmi ezelisi ile olacakları yazması¹⁵⁶ anlamına gelir.

May ise kaderi şöyle tanımlar: Destiny (kader) sözcüğünün fiil hali destine, mukadder kılmak, adamak, takdis etmek anlamlarına gelir. Destiny sözcüğü destination (hedef) sözcüğünün bir türevidir ve bir amaca doğru ilerlemek anlamına gelir. May, bu farklı anlamlarda iki yönelim ayırt eder: Bir yöneliş unsuru; plan ve tasarım duygusu. Bunların hepsi insan oluşun yönleridir.¹⁵⁷

May, kaderi kabul eder ve insanın kaderini yok edip silemeyeceğini ve onun yerine başka bir şey de koyamayacağını ifade eder. İnsanın kaderi olması demek onun olaylara nasıl tepki vereceğinin belirlenmesi demek değildir. Kader, kişiye özgü bir yaşantı ve kişiye ait bir deneyimi gösterir. Kader, her birimizin oluşumunda kendini gösteren bir varoluş unsurudur. May'e göre kader karşımıza çeşitli düzeylerde çıkar. Bu düzeyler şunlardır:

Kaderimizin birinci yönü doğum ve ölüm gibi olan zorunluluk kısmını oluşturur. Ölümü sigarayı bırakmakla erteleyebilir ya da intihar yoluyla ölümü davet edebiliriz. Hangisini tercih edeceğimiz bize bağlıdır. Ama seçimin bizim elimizde olması demek ne zaman öleceğimiz gerçeğini değiştirmez.

Kaderin ikinci yönü doğal afetlerde görülür. Doğal afetlerin meydana gelmesi insanın elinde olan bir şey değildir. Kimin ne zaman ne şekilde bu afetlere maruz kalacağı da belli değildir.

Kaderin üçüncü yönü genetikdir. Göz rengimiz, ten rengimiz, içine doğmuş olduğumuz kültür, kız mı erkek mi olacağımız gibi fiziksel özelliklerimizde kendini gösterir. Kişinin yetenekleri, müzik, sanat ya da matematiğe yönelik özel kabiliyetleri, kaderinin bu yönünün parçalarıdır.

¹⁵⁶ Erdoğan, s. 283.

¹⁵⁷ May Özgürlük, s. 123.

Kaderin dördüncü yönü kültürelidir. Ailemizi, içinde bulunduğumuz toplumu, kültürü, hangi tarihte olacağımızı seçme hakkı bize ait değildir. Ailemiz bizim istediğimiz özelliklerde olmayabilir ama bu onların bize ait olduğu gerçeğini değiştirmez.

Kaderin beşinci yönü, koşulsaldır. Borsa iner ve çıkar, savaş ilan edilir, herhangi bir yere saldırı gerçekleştirilir. Bunlar bir kez olunca ne geriye döndürülebilir, ne kaçınılabılır, ne görmezden gelinebilir, ne de yenilenebilir.

Kaderin bu değiştirilemez yönleri determinizmle bağdaştırılabilir. Nasıl ki determinizm, bir sebep sonuç bağlantısı ise nedensellikte meydana geliyorsa aynı şekilde kaderde bu durumlarda olması gerektiği için meydana gelmiştir.

May'e göre insanın kaderiyle bağlantı kurmasının çeşitli yolları vardır. Bunlardan birisi kaderle işbirliği yapmaktır. Ona göre kişinin kaderini doğrudan doğruya, açık bir şekilde tüm gerçekliğiyle birlikte kabul etmesi kişide kader hakkındaki kaygılarının olumsuz etkisini azaltır ve kişinin özgür olmasını sağlar. May'e göre diğer bir yol da kişinin kader düşüncesinin farkında olması ve kaderini kabul etmesidir. Kaderine karşı bilinçliğini arttırmaktır. Nasıl ki özgür olmak için kişinin kendiliğine dair olan bilincini arttırması gerekiyorsa aynı şekilde özgürlüğünü sağlamanın diğer bir yolu da kaderine karşı bilinçliği arttırmaktır. İnsan kendisine verilmiş olan özellikleri kabul edip onu değerlendirmeye, geliştirmeye çalışmalıdır. Bu insanın kendi elindedir. İnsanların kaderlerinin değiştiremedikleri alanların (ailesi, cinsiyeti gibi) olduğu gerçeğini kabul edip değiştirebilecekleri alanlara yönelmelidirler. İnsanın değiştirebileceği alanlar derken May şunları kasteder: Kişi ailesini değiştiremez ama ailesiyle nasıl bir hayata devam edeceğine kendisi karar verir. Ailesinin iyi veya kötü olması kişi üzerinde etkili olsa da kişi kendisinin iyi yahut kötü biri olacağına dair seçimi kendi elindedir. Ki bu kişinin kendisine ait olmasaydı her kötü özellik taşıyan ailenin çocuğu kötü her iyi özellik taşıyan ailenin çocuğu iyi olmak zorundadır gibi bir gerçekliğin olması gerekecektir. Ayrıca böyle bir durumun olması kişi üzerinden sorumlu olma özelliğini de elinde alacaktır. May'e göre kişinin kaderiyle ilgili bağlantı kurduğu diğer bir yol da kişinin kaderinin sorumluluğunu üstlenmesidir. Bunların tam tersi bir bağlantı da kurulabilir. May'e göre kişinin kaderine meydan okuması ve ona isyan etmesi gibi bir bağlantı da kurmak mümkündür.

May'e göre insan kendisiyle ilgili olup bitenleri kabullenemediği ve başkaldırdığı zaman önemli bir hususu da göz ardı etmiş olmaktadır: Kadere isyan ettiği zaman değişen bir şey olmamaktadır. Ailemizi istemeyip onlara karşı tepki göstermiş olsak veya onları terk etsek yine de onların bizim ailemiz olduğu gerçeğini değiştiremeyiz. Ölüme karşı isyan etsek yine de bir gün öleceğimiz gerçeğini değiştiremeyiz.

May'e göre, kaderimizi bir koşul olarak, değiştirilemez olaylar dizisi olarak ne kadar acı olsa da kabul edilmesi gereken gerçekler olarak düşünmeye başladığımızda, köleyken sonradan özgür olan birinin iç rahatlığını hissedebiliriz. May'e göre her birimizin özgürlüğü, kaderimizle yüzleşmemiz onunla birliktelik içinde yaşamamızın derecesiyle doğru orantılıdır.

May, kaderi tahrif etmek ya da ondan kaçmaya çalışmak ile ilgili güzel bir örnek olan, F. Scott Fitzgerald'ın Muhteşem Gatsby adlı eserinden örnek vermiştir. Kaderle yakından ilişkili olduğu için bu eserden söz etmek istiyorum. Eser, geçmişini yok etmeye çalışan bir delikanlının öyküsünü anlatır. Gatsby adını değiştirmiş, anne babasını reddetmiş, İngiliz aksanı edinmiş ve dünya savaşı sonrasındaki yıllarını, askerlik eğitimi sırasında aşık olduğu Daisy'yi yeniden kazanmak için harcamış bir gençtir. Fakat ne yaparsa yapsın kaderinden kaçamamış, sevmiş olduğu kız o ismini değiştirse de zengin olsa da yine kendi eşine dönmüştür. May'in bu eseri ele almasının sebebi kaderimizi kabul etmemizin ve yüzleşmemizin bizim için özgürlüğümüz için gerekli olduğunu düşünmesinden dolayıdır. Kader, olması gereken şeylerin bir zorunluluk halidir. Bize düşen kaderimizin değiştirebileceğimiz alanlarına yönelmektir. Bu örnekteki gibi kimliğimizi reddedip başkası gibi olmaya çalışmak yerine kendimiz olup kişiliğimizi geliştirmeye çalışmalıyız. Kaderi reddetmek bizi daha özgür yapmaz. Ya da bizim gerçekte kim olduğumuz gerçeğini değiştirmez. Kaderi kabul etmek bize sadece özgürlüğümüz önünde bir yol açar.

İçinde yaşadığımız çevre, karşımızda duran dış dünya ve şüana kadar geliştiği şekliyle kendi öz karakterimiz kaderimizi değiştirmede işimizi kolaylaştırabilir ya da zorlaştırabilir. Bunda özgürüz. İster değiştirmeye çalışırız, istersek her şeyi kabullenip olduğu hal üzerinde bırakırız.

May'e göre kaderin güçleriyle karşılaşmaktan bizim olanaklarımız ve fırsatlarımız meydana gelir.¹⁵⁸ Örneğin fakir bir ailede dünyaya gelmiş olan bir kimse yaşıtlarına göre çok daha fazla çaba harcayarak çok iyi yerlere gelebilir. Belki de onun için fakir olmak onu itelemiştir. Birçok ünlü filozofun yaşam öykülerine baktığımızda da böyle bir şeyi görmemiz mümkündür. Dostoyevski'nin de zor bir hayatı olmuştur. Alkol bağımlısı, sert bir baba ile hastalıklı bir annenin ikinci çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. Ama bu onun edebiyat dünyasındaki başarısına engel olmamıştır. Bu iki örnekte gördüğümüz üzere kader bizi kısıtlayan bir şey değildir. Seçim yapma, olanakları değerlendirme tamamen bizim elimizde olan bir şeydir.

May'e göre kader ve özgürlük bir paradoks, bir diyalektik ilişki oluşturlar. May kaderle özgürlüğün, geceyle gündüz, yazla kış, Tanrı'yla şeytan gibi, birbirini gereksinen zıtlar olduğunu anlatmak istiyor.

May'e göre özgürlük ile kader arasındaki diyalektik ilişki şudur ki, birbirlerine zıt da olsalar gene de birbirlerine bağılırlar. Biri, öbürü demektir. Kader değiştiğinde özgürlük değişir. Hegel'in de ifade ettiği gibi; önce bir tez gelir ve karşısında bir anti-tez oluşturur ve burada da giderek sentez olur. May'e göre kader tezdır, bu onun anti-tezi olan özgürlüğe yol açar ve bu da senteze götürür. Her biri yalnız öbürünü olanaklı kılmaz, her biri öbür kutuptaki etkinliği harekete geçirir, öbürüne güç ve enerji verir. Böylelikle May'e göre kaderin özgürlükten ve özgürlüğün de kaderden doğduğunu söyleyebiliriz.¹⁵⁹

May'e göre karşılaşılacak kader olmasa, ölüm, hastalık olmasa ve bu sınırlamalara karşı yetiler olmasa insanlar hiçbir zaman herhangi bir özgürlük geliştiremezdi. İki zıt bir arada olmasa bir anlam oluşmazdı. Siyahın olduğunu bilmesek beyazında farkında olmazdık. Zıtlıklar hayatımızı anlamamızı sağlar. Bu yüzden ki özgürlük kaderle mücadelede bilinir. Sahip olduğumuz imkanlar, yeteneğimiz, bir mesleğe sahip olmamız, hayatı yaşama tarzımız, inançlarımız, zevkimiz, karakterimiz bunların hepsi kaderimizin kişisel yönüdür. Herkesin kaderi kendine özgüdür. Bu yüzden kader kişiseldir. Her birimizin sahip olduğu kader birbirinden farklıdır. May, kişisel özgürlüğü savunduğu gibi aynı şekilde kişisel bir kaderi de savunur. Bunun sebebi herkesin kaderi kendi kişiliğine has olmasıdır.

¹⁵⁸ May, Özgürlük, s. 130.

¹⁵⁹ May, Özgürlük, s. 131.

Karl Jaspers şöyle diyor: “Böylece özgürlük ve gereklilik (kader) yalnız benim şimdiki ve gelecekteki seçimlerimde değil, aynı zamanda benim varlığımın tam bireyselliğinde buluşup kaynaşır. Her bir karar benim tarihsel kendiliğimin oluşmasına yeni bir temel teşkil eder. Ben seçimlerimin karakteri ile bağlıyım, bu seçimlerin sayesinde ben olmak istediğim gibi oldum”.¹⁶⁰ Yani biz kaderimizle birlikte bir kişilik kazandık ve bu kişiliği de kendi seçimlerimizle kazandığımız için de özgürüz. May’e göre biz kaderimize rağmen özgürüz. Hayatımızda belli başlı zorunluluklar olsa da seçim yapan özne biz olduğumuz için özgürüz. Zorunluluklara rağmen nasıl özgür olabildiğimiz kafa karışıklığına sebep olabilir. Buradaki karışıklığı May’e göre ancak şu şekilde çözebiliriz. İnsanlar kaderlerindeki zorunluluk alanları dışındaki yani doğacağı tarihi, ailesini, cinsiyetini, başına gelebilecek olan doğasal nedenleri (deprem gibi) bu gibi zorunluluk alanları dışındaki şeyleri kişiliği, karakteri, hangi mesleği seçeceği, nasıl bir hayat yaşayacağı bu gibi şeylerde özgür olduğunu kabul edip ona göre yaşaması gerektiğini savunur. Ancak kişi kaderini kabul ederse kendini özgürleştirir. Kaderi kabul etmeyip sebep-sonuçlara takılı bir hayatı seçerse kendini özgürlükten uzaklaştırıp kendini olumsuz duygulara mahkum eder.

May’e göre kader konusunu değerlendirdik. Şimdi kader ve determinizm konusunu inceleyeceğiz.

3.1.2. Determinizm Ve Kader İlişkisi

Determinizm ve kader arasındaki bağlantıyı kurabilmemiz için ilk olarak determinizmin doğa düzeni ile Kur’an açısından nasıl değerlendirildiğini ele alacağız.

Determinizm, doğa bilimlerinde evrende bütün olup bitenlerin nedensellik bağlantısı içerisinde belirlendiğini öne süren görüştür. Teolojide ise evrenin yanı sıra insan iradesinin de Tanrı tarafından belirlendiğini öne süren öğretinin adıdır.¹⁶¹ Determinizm, şu an olan olayların önceki olaylara bağlı olduğu ve açıklamaların şu ana değil de öncekilerle birlikte değerlendirilmesi gerektiğini savunan bir bilimsel tezdır. Ve bu tez sebep-sonuç ilişkisi içerisinde nedensellik ile açıklanan bir anlayışa

¹⁶⁰ May, Özgürlük, s. 131.

¹⁶¹ Bedia Akarsu, **Felsefe Terimleri Sözlüğü**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1975, s.30.

dayanmaktadır. Buna göre meydana gelen olaylar, nedensel bir tarzda kendinden öncekiler kendi sonuçları ile birlikte zincirleme bir şekilde devam etmektedir. Bu süreklilik içerisinde her neden, aynı zamanda bir önceki nedenin sonucudur. Kısaca söyleyecek olursak meydana gelen olaylar, kendisinden önceki şartların bir ürünüdür.

Determinizm kavramını Kuran'a göre değerlendirecek olursak; Allah varlıkları yaratmaya karar verir ve onları belli yetilerle birlikte varlık sahnesine çıkmalarına izin verir. İnsanı da eylemlerinin üzerinde seçim yapabilme yetisiyle birlikte yaratmıştır. Allah insana seçim yapma gücü vermiş ama o insanın neyi seçeceğini zaten biliyordur. Allah'ın insanın neyi seçeceğini bilmesi kader olarak değerlendirilir. Kader konusu determinizm anlayışında olduğu gibi bir zorunluluk içermez. Allah, kulu için iyi ve kötü eylemin ikisini de yaratmıştır. Kul kendi seçimiyle bu iki eylemden birisine yönelir. Ama determinizm anlayışına insanda seçme özelliği yoktur. Zaten insan hep zorunluluk bağlamında eylemini yerine getirir.

Aynı zamanda Allah'ın kanunları sünnetullah olarak isimlendirilir. Bu Allah'ın dünya üzerindeki kurmuş olduğu düzenle bağlantılı bir terimdir. Yani Allah'ın bir şeyi yaratması demek belli bir düzene bağlı olarak yaratması şeklinde anlaşılabilir.¹⁶² Böyle düşündüğümüz zaman Allah'ın sınırsız bir ilmi vardır. Bu yüzden insanın seçeceği filleri bilir. İnsan da ise sınırlı bir bilgi vardır.¹⁶³

Allah'ın eylemleri yaratması demek, bu düzen dahilinde bütün varlıkların yaratılması demektir. Bunun bu şekilde olması demek, insanların ne yapıp yapmayacağını Allah tarafından belirlenmesi demek değildir. Bu bağlamda düşündüğümüz zaman, doğal afetler de sünnetullah çerçevesinde değerlendirilebilir. Çünkü bu afetler Allah'ın fiziksel kanunlarıdır. Bu kanunların insanın hayatını olumsuz etkilemesi veya acı vermesi, insanların zararına olan bir şeymiş gibi düşünülmemesi gerekir. Sadece bunlar olması gerektiği için meydana gelen bir zorunluluk ilişkisi içinde değerlendirilmelidir. Bu şekildeki bir düşünce biçimi, akla daha yatkın ve Kur'an-ı Kerim'e de daha uygun görünmektedir.

¹⁶²Fethi Kerim Kazanç, "İslam Kelamında İnsan Fiilleri Bağlamında Kader Anlayışı", **Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi**, Cilt:7, Sayı:1, 2007, s.200.

¹⁶³ Ahmet Fırat, **İlahi Sıfatlar Bağlamında Kader Meselesi**, (Yayınlanmamış Yüksek lisans tezi), Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van, 2010, ss. 8-9.

Determinizm sahip olduğu anlam itibariyle kader ile ilişkilendirilebilir mi? Nasıl ki determinizm belli bir sebep-sonuç ilişkisi ise kader de Allah'ın insanlara yazmış olduğu bir zorunluluk olabilir mi? May'e göre determinizm kaderin bir parçasıdır. Kaderin bir parçası derken May burada insanın kaderinde değiştiremediği alanları kast eder. Bu alanlar; aile, cinsiyet, doğum yeri ve zamanı, ölüm, hastalık, doğal afetler gibi alanlardır. Nasıl ki determinizm de bir zorunluluk düşüncesi hakimse aynı bu zorunluluk insanın kaderinin değiştiremediği bu alanların da geçerlidir. Ölmek zorunda olmamız da bizim kaderimizin bir parçasıdır. Ama bu zorunlulukların olması insanın özgürlüğüne engel değildir. May'e göre bu özgürlük kader başlığında değindiğimiz gibi insanın kaderinin zorunlu olan kısımlarında değil de kaderinin değiştirilebilir alanlarına yöneldiği zaman kazanılır. Yani insan kişiliğini, nasıl bir meslek de olacağını, neyi sevip neyi sevmeyeceğini kendisi karar verir. Bu konular da seçim yapabildiği için de kaderine rağmen özgürdür.

Determinizm ve kader konusunu değerlendirdik. Şimdi kader bağlamında özgürlük ve sorumluluk konusunu inceleyeceğiz.

3.1.3. Kaderin Özgürlük ve Sorumlulukla İlişkisi

İlk önce sorumluluk kelimesinin anlamını açıklayacağız. Sorumluluk; “Kişinin, ahlaki öznenin, kendi eylemlerinin sorumluluğunu üstlenebilmesi durumudur”.¹⁶⁴ Bu tanıma göre sorumluluk kavramı ahlaki açıdan değerlendirilmiştir. Seçim yapabilen bir insan aynı zamanda yapmış olduğu bu seçimden de sorumludur. Çünkü seçimi yapan bizzat kendisidir. Yani iyi olanı da kötü olanı da seçen kendisidir. Bu seçimi yaptığı için de sorumludur.

May'e göre, sorumluluk kavramı özgürlükten ayrı düşünülemez. Kader, özgürlük ve sorumluluk birbiri içine geçmiş kavramlardır. Bu kavramlar birbiriyle uyumlu olduğu kadar da diyalektik bir özellik de gösterir. May, kavramları açıklarken zıtlıklara önem verdiği için burada da kader ve sorumluluğu açıklarken yine zıtlıklardan yararlanmıştır. May, kader ve özgürlüğü paradoks halinde işlediğini ve ancak bu şekilde kaderle özgürlük ilişkisinin anlaşılabilceğini düşünür. Aynı zamanda sorumluluk kavramında farklı bir bakış açısı geliştirir. May, insanın

¹⁶⁴ Cevizci, Sözlüğü, s. 786.

kaderinden sorumlu olmasını kültür açısından da değerlendirir. Ona göre sorumluluk kavramı insana kültür tarafından verilen bir özelliktir. İnsanın toplumla uyumlu bir şekilde yaşaması için sorumluluk duygusuna sahip olması gerektiğini düşünür. Aynı zamanda kültür, insanın kaderini kabullenmesinde yardımcı bir konumdadır. May'e göre insanlar kültür sayesinde toplumla birlikte yaşamayı öğrenir. Soğuktan korunmak için evler yapmayı açlıktan ölmek için de yiyecek alışverişinde bulunmayı öğrenir. Bütün bunlara rağmen kültür kaderi değiştiremez. Yani hangi toplum ortamında doğacağımız bizim elimizde değildir. May'e göre kadere inanıyor olmamız bizi pasif ve edilgen yapmaz. Tam aksine kadere inanmak özgürlük için gerekli bir koşuldur. May'e göre sınırsız özgürlüğe inanmak, kıyıları olmayan bir ırmak gibidir, suyun akışı kontrol edilemediği için bu yüzden her yana yayılır ve kumlarda yitip gider.¹⁶⁵ May'e göre harekete geçme özgürlüğünün elimizde olması demek aynı zamanda harekete geçme sorumluluğunu da almamızı beraberinde getirir. Bu bağlamda düşündüğümüzde özgürlük ve sorumluluk birleşiktir diyebiliriz. May'e göre sorumluluk, sadece ahlaki bir öğreti olmaktan daha fazla, etik yaşamın bir başka kuralı olmaktan daha fazla bir şeydir. Sorumluluk, yaşamın altta yatan ontolojik yapısının parçasıdır. Bu da açıkça, sorumlu olduğumuz alanın genişliğini bize anlatmış olur.¹⁶⁶ Seçim yaptığımız her şeyden sorumlu olduğumuz için sorumluluğun alanı genişler.

Kader, özgürlük ve sorumluluk kavramlarının May'e göre nasıl değerlendirildiğini ele aldık. Kişinin özgürlüğünü gerçekleştirebilmesi için kaderini kabul etmesi gereklidir. Şimdi kaderin kabul edilmesinin kişiye sağlayacağı yararlar üzerinde bir değerlendirmede bulunacağız.

3.1.4. Kaderi Kabul Etmenin Faydaları

May'e göre kaderi kabul etmek demek olayların kendi yolunda olduğu gibi ilerlemesi demek değildir. Yapmamız gereken olayları değiştirmeye çalışmaktır. Kader bizim sadece hayatımızın zorunlu olan kısmında etkilidir. Hayatımızdaki değiştirebileceğimiz alanlarda etkili olan kendimizdir. Burada kendimize sormamız gereken önemli soru şudur: Olacakları nasıl akıllıca en iyi şekle çevirebiliriz?

¹⁶⁵ May, Özgürlük, s. 134.

¹⁶⁶ May, Özgürlük, s. 137.

Kaderimizin yönünü değiştirmek için hangi gücümüz var? Kişi kaderini nasıl değiştirir?

May'e göre kader bizlere fiziksel, psikolojik, kültürel olarak sınırlar koyar ve bizi belli yetilerle donatır. Bizim yapmamız gereken bu sınırlar içinde nasıl hareket edeceğimizi ve o yetileri nasıl geliştireceğimizi bulmaktır. May şu soruları soruyor. Kaderin sınırlarıyla yüzleşmek, bu sınırları kabullenmek bireye bir şeyler kazandırır mı? Diğer bir deyişle, kişi şanssızlığını şansa çevirebilir, önüne çıkan engelleri aşabilir, değerlerin engele dönüşmesini önleyebilir mi? Hayatta zorluklarla karşılaşıldığı zaman, zorluk karşısında gösterilen çabalardan daha büyük çıkarlar, yitirilenlerden daha büyük armağanlar alınacağını öğreten bir şey var mıdır? Bu konuyla ilgili May, zor bir kaderle karşılaşmış olan ve onu yapıcı bir kullanıma çevirmiş olan Epictetus'tan örnek veriyor. Epictetus¹⁶⁷ söylüyor:

“Ölmeliyim. Hapse girmeliyim. Sürgünde acı çekmeliyim. Ama inleyerek mi ölmeliyim? Sızlanmalı mıyım? Efendim beni zincire vurmakla tehdit ediyor: siz ne diyorsunuz? Beni zincirlemek mi? Benim bacağımı zincirleyeceksiniz, evet ama irademi değil, hayır, bunu Zeus bile fethedemez”.¹⁶⁸ May bu örnekte kişinin kaderi zor olsa da iradesinin ona ait olduğunu anlatmak istiyor.

Bu konuda Spinoza, özgürlüğü, bizim pasif olmaktan çok aktif olma kapasitemize bağlıyor. Bu bağlamda May soruyor: kaderimizi şekillendirmede aktif olma yetimiz bize hangi olanakları sunar? Kaderimizin hangi yönlerini benimseyip seçeriz ve hangi yönlerinden kaçınırız? Kaderimiz önünde kendimize acıyarak, sadece şöyle böyle olsaydım diye keşkelerle dolu bir pişmanlık yaşayarak hayatımıza devam mı ederiz? Eğer bu şekilde kaderimizi değiştirmeye çalışmak yerine olduğu gibi kaderimizi kabullenirsek gelişimimizi nasıl sağlarız? Bize verilmiş olan aklın, bizi diğer canlılardan ayıran özelliklerin ne anlamı kalır? Bunun tam aksi olan düşünce kaderimizi değiştirmeye çalışmak onu kabullenip yüzleşmek bize ne gibi katkıları olur?

¹⁶⁷ Yunan Stoacı filozof olan Epictetus (M. S. 55-135). Hierapolis, Frigya'da köle olarak doğmuştur. Epictetus sözcüğü Yunanca 'da en basit anlamıyla “kazanılmış, elde edilmiş” anlamına gelmektedir. Epictetus gençliğini Nero tarafından azat edilmiş köle olarak Antik Roma'da geçirmiştir. O, Roma'da felsefe okuma imkanı bulmuş, kölelikten kurtulunca felsefe öğretmenliği yapmış, 90-94 yıllarında Roma imparatoru Domitianus bütün filozofları yurdundan kavunca, Nikopolis'e gitmiş orada Stoik felsefe ilkelerini öğretmeye başlamış, yokluk içinde yaşamış ve ölmüştür (Enver Demir Polat, “Epictetus'un Hayatı, Eserleri ve Felsefi Görüşleri”; **Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Elazığ, Sayı: 9/2, 2004, s.75.

¹⁶⁸ May, Özgürlük, s. 172.

May'e göre tarihi şahsiyetlerin kendi kaderleriyle nasıl başa çıktıklarına bakarak, kişisel kaderimizi bulmak yönünde onlardan dersler çıkartabiliriz. Bu konuyla ilgili olarak May Carl Jung'dan örnek veriyor. Jung: "Başından beri, yaşamım bana şans eseri bahşedilmiş ve doldurulması gerekir şeklinde bir kader duygum vardı. Bu bana bir iç güven veriyordu".¹⁶⁹ Kaderin olması Jung'a bir güven duygusu veriyordu.

May, başka bir düşünür olan Goethe'nin sözlerini değerlendiriyor. Goethe: "İnsanın ömrünün, insanın iç ve bireysel kaderiyle mücadele etmek olduğunu, değişimle mücadele içinde olduğunu ve bu değişimi sağlayacak olan yine kişinin kendisinin olduğunu ve insanın bunun farkında olmasını sağlayacak bir bilince sahip olduğunu düşünür".¹⁷⁰ May'ın düşüncesiyle benzerlik gösteren bu ifadeler insanın kaderinin farkında olmasını sağlayacak bir bilincinin olduğunu ve insanın özgürlüğü için kaderiyle bir mücadele halinde olmasının gerekliliği üzerine vurgu yapar.

May'e göre kaderle mücadele etme konusunda sadece, "Ben kimim?" sorusunu yanıtlamak yeterli değildir. Bunun da ötesinde olan bir şeydir. Çünkü bu "ben" nedir, bu kendilik duygusu, evrenle ilişki içindeki ben kavramından başka bir şey olabilir mi? Ben bu dünyaya ne için çağrıldım? Benim amacım ne? Kişinin kaderini kabul etme noktasında bu sorulara cevap bulması gereklidir.

May'e göre Amerika'nın yetiştirdiği en büyük psikolog ve en özgün filozof olan William James, kaderini bulmak ve yaşamak için mücadelenin en parlak örneğidir. Değişik birçok mesleği benimseyen James, önce sanat eğitimi görmüş ve bir sanatçı olmayı planlamış, sonra çocukluk ilgisi olan bilime geri dönmüş ve buradan biyoloji ve tıba geçmiştir. James başlangıçta fizyolog olmak için tıp okuduğunu ama bir çeşit kazayla psikoloji ve felsefeye sürüklendiğini ifade etmiştir. Bu iki kelime, "kaza ve sürüklenmek", May'e göre James'in kaderi tanımada yaşadığı paradoksu açığa çıkartır. James'in gözlerinin zayıf olması onu bilimle ilerlemesi için bir engeldi. May'e göre James'in yaşamış olduğu bu çatışma, kişinin bireysel eğiliminin yaşamın gereksinimleriyle kafa kafaya çarpıştığı, en derin kaderimizi ortaya çıkardığı noktayı bize gösterir.

May'e göre James, bozuk sağlığıyla, neredeyse körlüğe varan zayıf gözleriyle, sırtındaki sakatlıklarla, ciddi ve yineleyen psikolojik depresyonuyla nasıl mücadele

¹⁶⁹ May, Özgürlük, s. 173.

¹⁷⁰ May, Özgürlük, s. 173.

ettiğini anlatır. Fakat James, May'e göre depresyonunu, özgürlüğe olan inancıyla aşmayı başarmıştır. Böylece, James'in irade ve inanç üzerine, denemeler koleksiyonunun birinin başlığını taşıyan inanç iradesi¹⁷¹ adlı önemli çalışması başlamıştır.

James, eserinde inancın kaderle olan ilişkisini gösterir. İnanç ya da onun yerine konulabilecek olan talih, kaderin yerini değiştirir mi? May'e göre bu sorunun cevabı evettir. May'e göre James kendi sorunları ve özellikle kötü kaderi dışında bir özgürlük duygusu geliştirmiştir. James May'e göre geniş görüşlü bir insandır. Sadece akademik psikolojinin klasik cildini değil, din, istenç, mistisizm ve eğitim üzerine de kitaplar yazmıştır. Kader tercihlerimizi ne kadar kısıtlasa da, insan yaşamında tercihler bulunduğu konusunda sürekli ısrar etmiştir.¹⁷²

Bu örneklerden şu sonuca varabiliriz. Kişinin hayatı zor veya kolay olabilir. Önemli olan zorluklar karşımıza çıktığı zaman bu kaderimizden böyle deyip çabayı elden bırakmamaktır. Bir engelle karşılaştığımız zaman bunu nasıl aşabileceğimizi düşünüp harekete geçmemiz gereklidir. May'in önemli kişilerden örnek vererek anlatmak istediği bunlardır. Kaderimizi kabul edip onunla yüzleşip yapabileceğimizin en iyisini yapmak bizim kişisel benliğimizi tamamlamamız önündeki atacağımız en önemli adımlardan biridir. Kaderin bize sağlayacağı en önemli faydası da kişisel benliğimizi tamamlayıp özgürlüğümüzü kazanmaktır.

Kaderin faydası konusunu May'e göre değerlendirdik. Şimdi kaderle ilişkili diğer bir konumuz olan kader ve ölüm konusunu inceleyeceğiz.

3.2. KADER VE ÖLÜM PROBLEMİ

May, ölüm konusuna kader konusunda düşündüğü şekliyle yaklaşır. Ona göre insan, kaderinin farkında olduğu gibi aynı zamanda öleceğinin de farkındadır. May, insanın öleceği gerçeğini, kabullenilmesi gereken acı bir gerçek olduğunu düşünür. Bununla beraber kişinin öleceğinin farkında oluşu da kişi için zor bir durumdur.

¹⁷¹ İnanç iradesi argümanını temel olarak Clifford'ın delilciliğine karşıt olarak ileri süren James, bir inancın rasyonelliği için zorunlu görülen nesnel kanıt şeklindeki delilciliğine özünü oluşturan düşünceyi eleştirmektedir. İnanç iradesi, kişinin yeterli epistemik güvenceye sahip olmadığında da meşru olarak inanabileceği durumların var olduğunu ileri sürmektedir. (Abdulkadir Tanış, "İnanma İradesi: William James'in İmanın Pragmatik Savunusu Üzerine Bir Değerlendirme", **Dini Araştırmalar Dergisi**, Cilt: 19, Sayı: 48, Ocak-Haziran 2016, s. 183.

¹⁷² May, Özgürlük, s. 177.

May'e göre kişinin ölüm gerçeğine karşı bir bilincinin olması bu kaderin en canlı ve zorlayıcı tarafını oluşturur. May ölüm yerine, ölümün farkında olmak diyor; çünkü doğadaki her şey zamanı gelince ölür. İnsanları diğer canlılardan ayıran bir özellik de insanların bir gün öleceklerinin farkında olmalarıdır. İnsanların ölüm için bir sözcükleri vardır, onu beklerler, ölümlerini düşsel olarak yaşarlar.¹⁷³

Ölümün farkında olmak demek aynı zamanda ölümü sorgulamayı da beraberinde getirir. Ölümü sorgulamamız; yaşamımızı anlamlandırmamızda önemli bir rol oynar. Ölümün yaşamın bir parçası olduğunu açıkça kabullenmek, hayatı ve kendimizi bütün olarak algılamamızın ön koşuludur. Heidegger, her insanın kendi ölümlülüğünü iç bir tecrübeyle kavraması gerektiğini, ancak bu durumda hayatın gerçek anlamını bulabileceğini savunur. May'e göre de ölüm insan için gerekli bir unsurdur. İnsanın hayatının anlamını oluşturabilmesinde ölüm gerçeği yardımcı bir konumdadır. Ancak bu gerçek sayesinde insan sorumlu olduğu alanların da farkına varacaktır. Kierkegaard da May düşüncesine paralel olarak düşüncelerini ifade eder. Ona göre ölüm gerçeğinin kabullenilmesi insan için ahlaki olarak bir gerekliliktir. İnsan öleceğini bilirse ancak o zaman eylemleri üzerinde daha çok düşünür ve hayatı için anlamlı olan şeyleri tercih etmeye yönelir. Ona göre ölüm duygusu öznel bir gerçeklik ifade eder.¹⁷⁴

May'e göre yaşama sağlıklı bir şekilde devam etmek için ölümü kabul etmek gerekir. Ama bunun tam tersi düşünce de mevcuttur. O da ölümü inkar etmedir. Bu daha çok bir ölüm düşüncesinden kaçışı ifade eder. Sanki ölmeyecekmiş gibi yaşama isteğinden kaynaklanır. May'e göre bunun örneklerini tarihte görmek mümkündür. Örneğin mumya uygulaması; ona göre ölümün inkar edilmesi düşüncesinin bir ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Çünkü bunların yapılma amacı insanların sonsuza kadar öyle kalmasını istedikleri içindir. Bu bir ölümsüzlük arzusudur.

Erich Fromm ise ölüm konusunda insanlar arasında bir ayrıma gitmiştir. Ölümü sevenler ve yaşamı sevenler diye bir grupta yapmıştır. Ona göre ölümü seven kişiler; yaşamını yitirmiş şeylere çok fazla değer verirler. Daha çok da cansız olan nesnelere yönelirler. Ölümü sevenlerin hastalıktan, cenazelerden, ölümden söz etmekten hoşlandıklarını ve sadece ölümden konu açıldığı zaman canlandıklarını

¹⁷³ May, Özgürlük, s.140.

¹⁷⁴ Frank Magill, **Egzistansiyalist Felsefenin Beş Klasığı**, çev. Vahap Mutal, 1. Baskı, Hareket Yayınları, İstanbul 1971, s. 58-60.

ifade etmiştir. Ayrıca ölümü sevenler geçmişe takılı kalmış bir şekilde hayatlarına devam ederler. Sanki yaşanan an, onlar için yaşanmıyor gibidir. Sürekli olarak geçmişte yaşadıkları için de bu kişiler daha duygusaldırlar. Duygusal olmaları onları sıcak bir insan yapacakken tam aksine ölüm kadar soğuk bir yapıları vardır. Bu yüzden de yalnızlığı severler. İnsan ilişkileri oldukça zayıftır. Ayrıca bu kişiler yasaya da aşırı bağlı kişilerdir. Onları mutlu eden tek konu ölüm konusudur.¹⁷⁵

Ölümü seven kişi durağan şeyleri sever. Yeniliklerden hoşlanmaz. O anılarında yaşamayı sever. Ölümü seven kişi nesneyi ancak ona sahip olduğu zaman sever. Böyle kişiler denetim odaklı olarak yaşarlar. Yaşamlarındaki her şeyi kontrol etmek isterler. Karanlığa ve geceye karşı ilgi duyarlar. Fromm, bunun sebebinin; insanların ana rahminin karanlığına, geçmişteki cansız ya da hayvansal varoluş biçimine dönmek istemelerinden kaynaklandığını savunur.¹⁷⁶ Bu tip insanlar geçmişe dönük bir biçimde yaşarlar. Onlar için en büyük gerçeklik geçmişleridir. Sürekli olarak geçmişe özlem duyarlar.

Ölümü sevenlerin göstermiş oldukları bu eğilimin tam karşıtı olan yaşamı sevenler; bu eğilimin özü, ölüm sevgisine karşılık yaşam sevgisidir. Fromm da bu kişilerin yaşama daha çok bağlı olan insanlar oldukları düşüncesine katılır. Spinoza da bunu şöyle dile getirmiştir: “Kendisi olduğu sürece, her şey, kendi varlığını sürekli kılmaya çalışır”.¹⁷⁷ Spinoza bu çabayı, söz konusu sorunun özü olarak tanımlamıştır.

Yaşamı sevenler, en iyi biçimde üreticilik eğiliminde ortaya çıkar. Yaşamı seven kişi, gelişimi sever ve bu yüzden de gelişim odaklıdır. Eski şeylere karşı ilgi duymaz aksine yenilikler oluşturma peşindedir. Yaşamı sevenler, yeniliklere açık oldukları için de yaratıcıdırlar. Yaşama karşı işlevsel yaklaşırlar. İnsanlara karşı şiddet eğilimi yerine sevgi odaklıdırlar, yıkıcı olmak yerine yapıcıdırlar. Olaylara bütüncül gözle bakarlar. Spinoza şöyle der: “Özgür insan ölümü, her şeyden az düşünür; onun bilgeliği, ölüme değil yaşama yoğunlaşmasından doğar”.¹⁷⁸ İnsancı felsefenin çeşitli uyarlamalarının ardında yaşam sevgisi yatar.

¹⁷⁵ Fromm, Şiddetin Kaynağı, s. 33.

¹⁷⁶ Fromm, Şiddetin Kaynağı, s. 35.

¹⁷⁷ Fromm, Şiddetin Kaynağı, s. 38.

¹⁷⁸ Fromm, Şiddetin Kaynağı, s. 40.

May'in düşüncesine göre, kişi de yaşam sevgisinin gelişebilmesi için gerekli olan koşul, kişinin özgür olmasıdır. Kişinin seçim yapma özgürlüğü olmalı ki yaşama karşı içinde bir istek oluşsun. Böyle bir özgürlüğü yaşayabilmek için de kişinin hayatında etkin ve sorumlu bir birey olması gereklidir.

Kaderin ölümle olan ilişkisini değerlendirdik. Şimdi May'e göre ölüm konusunun nasıl ele alındığını ve ölümü kabul etmenin insana ne gibi faydalar sağlayacağı konusunu ele alacağız.

3.2.1. Ölüm Gerçeği

May'e göre bütün insanların bir gün ölecek olması bir hakikattir ve yüzde falanca insanın falanca yaşlarda ölmesi de bu önermeye istatistiksel bir doğruluk kazandırır. Fakat bu ifadelerin hiçbirisi çoğumuz için gerçekten önemli olan gerçekle ilgili bir şey söylemez. Çünkü bizim gelecekte bilinmeyen bir anda öleceğimiz gerçeğini tek başımıza kabullenmemiz gereklidir. Esansiyalist önermeler karşısında May'in anlatmak istediği bu şeyler, varoluşsal gerçeklerdir.¹⁷⁹

May, kişinin bir gün ölecek olması gerçeğini kabul etmesinin, kişinin iyileşmesi ve özgürlük duygusuna ulaşması için gerekli olduğunu düşünür. Bu düşüncede sanki bir zıtlık varmış gibi gelebilir. Ölümü kabullenmenin insana ne gibi bir faydası olabilir ki? May'in düşünce biçiminde ölümü kabul etmenin kişiye birçok faydası vardır. Ölüm düşüncesi kişiyi yaşama bağlayan, var oluşunu anlamlandıran bir düşünme biçimidir. Bir gün öleceğimiz gerçeğini kabul etmek bize yaşamı daha anlamlı yaşamamızı sağlar. Öldükten sonra geriye bizi anımsatacak değerler bırakmaya çalışmak hayata daha sıkı sarılmamızı ve üretkenliğimizi arttırmaya yarar. Kişinin ölecek olması gerçeğini kabullenmesi onu, korkulu ve kötümser bir ruh haline yöneltmekten çok; değerlerini gerçekleştirebileceği bir yaşama yöneltecektir. Diğer varoluşçu psikoterapistlere göre de insanın ölümlü olduğunu bilmesi, günlerini daha iyi değerlendirmeye, yaşamını zenginleştirmeye yöneltecektir. Kişinin kendi ölümüyle karşı karşıya gelmesi, onu cesaretle karşılaması, onu kabul etmesi ve onu tümüyle kendi deneyimleri içinde bütünleştirmesi gibi süreçler bireye yaşam

¹⁷⁹ May, Keşfi, s. 63.

deneyiminin zenginliğini ve bütünlüğünü veren psikolojik süreçler olarak görülmektedir.

Abraham Maslow'un "Ölüm ve onun her zaman var olan olasılığı, aşkı, ihtiraslı aşkı daha mümkün kılıyor. Eğer hiç ölmeyeceğimizi bilseydik, ihtirasla sevebileceğimizden ve kendinden geçmenin mümkün olabileceğinden kuşku duyardım. Bu sadece, bunu neredeyse kaybediyordum. Neredeyse ölüyordum"¹⁸⁰ ifadesi, Maslow'un kendi kaderinin farkında oluşundan ve yeni olasılıklardan gelen zengin bir derinlik duygusu, estetik duyarlılığın önünde açtığı yeni özgürlüğünün bir anlatımıdır. Ölüm gerçeğini kabullenmekle hayatına yeni anlamlar yüklemiştir.

May'e göre insan olarak en temel arzumuz; var olma, varlığımızı sürdürmedir. Temel arzumuz bu olduğuna göre temel kaygımızın da ne olduğu gayet açıktır; yok olma kaygısı, varlığını kaybetme kaygısı, ölme kaygısı. Bütün canlılar ölümlüdür. May'e göre kaygıyı doğuran temel etken ölümlü olmamız değil ölümlü olduğumuzun farkında olmamızdır. Bu farkındalık sadece insan bilincine özgü olan bir şeydir. Bilincin sonraya doğru da bakıyor olması insana özgü bir özelliktir ve bu zaman duygusunu yaratır. İnsanoğlu isterse geçmişinden kurtulabilir. Ama aynı şey geleceği için geçerli değildir. May'e göre insan olmanın verdiği bir sorumluluk olarak sorunumuz bilincimizin sonraya bakıyor olmasıdır. Ölümün er ya da geç bizi bulacağını biliriz. May'e göre kaygının nedeni işte bu bilgidir. En güçlü savunmalarımız, bu bilginin farkındalığını örtmeye yöneliktir.

Ölümün yadsınması konusuna May'in örnek gösterdiği kişi Erich Fromm'dur. Fromm, "İnsanın Yüreği" kitabında, iyi insanın asla ölümü düşünmeyeceğini savunur. Kitabında, yaşamı seven biyofilikleri, ölümü seven nekrofiliklerin karşısına koyar. Fromm'un açıkça nefret ettiği ikinciler arasında tarihin tahripkar kişileri, Hitler, Napolyon vb. toplanmıştır. Fromm'a göre iyi olan, yaşama hizmet eden her şey, kötü de ölüme hizmet eden her şeydir. Sorun kişinin bütün ölüm düşüncelerini bastırmasıdır ve bu da ölümün ve kötünün yadsınmasına götürmektedir.¹⁸¹ May'e göre Fromm, çoğu Freudcu'nun ve Freud'un kendisinin yolunu izlemekten başka bir şey yapmıyordu. May'e göre kendi ölümüzle veya başkalarının ölümüyle karşılaşmak ve onu hesaba katmak, insanın yanıltılmış olduğunun tespitidir. Ölümün farkında olmak kaderin ortaya çıkışıdır, şu anda bir

¹⁸⁰ May, Özgürlük, s. 143.

¹⁸¹ May, Özgürlük, s. 145.

gereklilik olarak ve en aşırı ve nihai biçimiyle. Kaderin bu yönünü kabul etmek, sonluluğun bir itirafı, psikanalizin, Freud ve Fromm'un ve bütün ölümlülerin, yanılmazlığı arzusunu bırakmayı kabul etmek olurdu. Bu sonluluğumuzun ve ölümlülüğümüzün kabulü demektir. İnsani olanlar kulübüne, sonluların kulübüne, acılı ölümlüler kulübüne katılmaktır.¹⁸²

May'e göre öleceğimizin farkında olmamız, bilincimizin evet-hayır özelliği tarafından da önemlidir. Ona göre bilinçli olmak hiçbir zaman statik değildir; o tek şey bilir çünkü o başka bir şeye zıttır. Nesneleri, negatif ve pozitif kutupları olan elektrik akımı gibi diyalektik olarak alır. Bu anlamda düşündüğümüzde yaşam ölümün zıttıdır ve ölüm düşüncesi yaşamı önemli ölçüde düşünmekteyse gerekli olur. Yaşamın en yoğun anları, beraberinde en yoğun ölüm anlarını da beraberinde getirir.

May'in ölüm konusundaki düşüncelerini değerlendirmeye çalıştık. Şimdi May'in kaderin bir yansıtılması olarak gördüğü büyü konusunu inceleyeceğiz.

3.2.2. Bir Yansıtma Olarak Büyücülük ve Kader

May, kaderin bastırılması ya da onunla yüzleşilememesi sonucunda büyüünün ortaya çıktığı kanaatindedir. İnsanlar, ani bir hastalıkla karşılaştıklarında, nedeni anlaşılmaz bir ölümle yakınlarını kaybedecekleri bir durumla karşı karşıya kaldıklarında ya da sakat bir çocuğun doğumu gibi bir olayla karşılaştıklarında bu durumu algılamak ya da bu gerçeği kabul etmek istemediklerinde, kaderlerini kabul etmek yerine bu duyguyu bastırırlar. Bunu yaptıkları zaman da sıklıkla, Tanrılara, büyücülere, cinlere ya da cadılara, kendileri dışındaki nesnelere kader duygularını yansıtırlar. May'in burada yansıtma sözünü kullanmasının sebebi; ona göre yansıtmanın, insan zihninin yaygın ve normal bir işlevi olduğunu düşünmesinden dolayıdır. Bu, Freud'un savunma mekanizmalarındaki yansıtma teorisinin bir benzeri olarak düşünülebilir. Çünkü Freud'a göre de insan, kabul etmek istemediği gerçekleri kendince başka bir tarafa yönlendirerek kendini bu gerçeklikten uzak tutar. May de kaderin yansıtılması derken bu düşüncüyü kast eder. Biz bu konu da kaderin yansıtılmasının, kendini büyücülükte gösteren farklı yönlerine değineceğiz.

¹⁸² May, Özgürlük, s. 147.

Büyü konusunun ortaya çıkma sebebi; insanların hayatındaki gelişen olaylara engel olamamasından dolayı başvurdukları bir yöntemdir. Onlar hayatlarının değiştiremedikleri yönlerini büyüyle değiştirebileceklerini düşünürler. Kaderlerin onlara engel olmasını bu şekilde çözebileceklerini düşünürler. Aslında bir nevi büyü, insanın kaderini değiştirmek istemesidir. Bu arzusundan dolayı insan büyüye yönelir. Bir başkasının özgür seçimine engel olmak ya da seçimini değiştirmek ister. Bu yüzden de birçok şans getirici unsurlardan yararlanma isteği ya da başka güçlerden yardım bekleme inancından kaynaklanan bir durumun sonucu olarak büyü, her zaman çok ilgi gören bir olgu olmuştur.¹⁸³

May'e göre büyüün tarihi çok eskilere dayanır. Büyünün ilk ortaya çıktığı zamanlarda büyü ve büyü ile ilgilenenler toplum tarafından kötü olarak nitelendirilmiş ve bu kişiler dinsizlikle suçlanmışlardır. Büyü yapanlara farklı cezalar da uygulanmıştır. May'e göre Avrupa'da ve Batı'da, özellikle Katolik ve Protestan kiliselerinde 12. Yüzyıldan itibaren büyü ciddi bir sorun olarak algılanmıştır. 15. Yüzyılın sonunda, büyü dinsizlikle eş tutulmuş, engizisyonca büyü uygulamaktan suçlu bulunanlar kazığa bağlanıp yakılmışlardır.¹⁸⁴

May'e göre Orta çağ toplumunda özellikle kadınlar büyücü ve cadı olmakla suçlanmışlardır. Orta çağ Avrupası'nda kötülüğün kaynağı ve sembolü olarak görülen on binlerce kadın cadı olmakla suçlanmış ve öldürülmüştür. Kadın düşmanlığının kaynağı mitoloji ve yaratılış hikayeleri ile bağdaştırılmıştır.

Orta çağ toplumunda erkek egemen skolastik düşüncenin hakim olmasından dolayı kadınlar büyücülükle suçlanmışlardır. Büyüyü dinle ilişkilendirdikleri için büyüyle ilgilenen kadınları Tanrı'ya karşı gelmekle ve onun evrensel düzenini bozmakla suçlamışlardır. Büyü yapanlar cadılıkla suçlanmış ve tarihte cadı avcılığı olarak bilinen katliamlar gerçekleştirilmiştir.

May'e göre toplumlardaki oluşan bu kargaşalar, yerli ve yersiz şüphe duygusu nedeniyle cadı figürü şeytan kavramı ile beraber anılmaya başlanmıştır. Cadılar bebekleri öldüren, hayvanları telef eden, bela ve hastalıkları yayan kötücül

¹⁸³ Burcu Tekin. “Ortaçağ İspanya’ında Büyü, Büyücülük ve “La Celestina” Adlı Esere Yansıması”, **Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi**, Ankara, Cilt: 55, Sayı:1, 2015, ss. 305-306.

¹⁸⁴ May, Özgürlük, s. 149.

kişiler olarak bilinmektedir.¹⁸⁵ May'e göre o zamanın toplumunda büyü ve kadın figürünü özdeşleştirilmiştir.

Avrupa'nın pek çok ülkesinde birçok kişi büyücülük ve cadılık ile suçlanmıştır. Engizisyon mahkemelerinin yargıladığı bu kişiler türlü işkencelerden geçirildikten sonra yakılarak veya boğularak öldürülmüşlerdir. Almanya'daki engizisyonun iki lideri, H. Institoris ve Jacob Sprenger tarafından 1486 yılında yazılan 1487 yılında Almanya'da basılan Malleus Maleficarum (Cadı Çekici), Orta çağ'da cadı avcılarının başucu eseri olarak adlandırılmıştır.

Cadı avı altında yapılan infazlar, engizisyon mahkemeleri ve kilisenin desteği ile geneli kadınlar olmak üzere on binlerce kişinin ölümü ile sonuçlanmıştır.

May'e göre, kadınlara karşı bu küçültücü eleştiriler kaderin bastırılması ve yansıtılmasına bir örnektir. Erkek veya kadın olarak dünyaya gelmemiz kaderimizin bir parçasıdır. Kimsenin cinsiyetini seçme gibi bir özgürlüğü yoktur. Fakat o zaman toplumunda kadına göre erkek daha önemli algılanmıştır. Toplumda kabul gören genel görüşe göre kadının cadı olarak algılanması May'e göre, erkeğin karşı konulamaz isteklerine karşı kaderini baskılamasının ve yansıtmasının bir yönüdür. Erkekler toplum tarafından önemli algılandığı için büyü yapmanın kötü olduğu düşüncesi, kadının önemsiz olduğu anlayışla bağlantı kurularak kadın cezalandırılmıştır.

May'e göre büyü yapanların ve cadıların suçlanması, bedenle zihnin ayrı olduğunu ve ikisinin birbirini etkilemediğini ileri süren felsefi görüş olan Kartezyen akılcılık tarafından ortaya atılıp egemen kılınmış bir düşüncedir.¹⁸⁶ Günümüzde bu rasyonalizm, olayların bilimsel açıklanış biçimini almıştır. May Descartes'in savunmuş olduğu bu çözümü yetersiz bulur. Buna şöyle bir örnek verir: Anne-babalar, çocuklarını sakat eden otomobil kazası hakkında gerçekleri bilmek isteyebilirler ama onların gerçekleri öğrenmesi onların yasını ortadan kaldırmaz. Bilimsel açıklamalar rasyonel fenomenlerden, kader ve yas, neşe ve sevinç, duygusal tepkilerdir. Dolayısıyla ölümle, ciddi bir hastalıkla, kişinin belli bir ırkta ve kültürde, belli bir tarihsel dönemde doğmuş olduğu gerçeğiyle karşılaşmak ve bilmek, temelde hissetmektir, duygusal fenomenlerdir. Mantıksal bilgiler ise başka bir düzeydedir.

¹⁸⁵ May, Özgürlük, s. 150.

¹⁸⁶ May, Özgürlük, s. 156.

Sağlıklı bir toplum May'e göre, insanlar bu duygusal mistik etkinliklerin anlatılması için şiire, sanata ve müziğe hayatlarında yer vermişlerdir.

May'e göre kadınlar Batı kültüründe erkeklere oranla daha duygusal tepki verdikleri için batıl inançlara daha fazla maruz kaldıklarını belirtir. Cadılıkta kadınlar erkeklere oranla daha şairane, duygusal olarak daha duyarlı, daha içten oldukları için cezalandırılmışlardır.

May'e göre büyücülüğe sığınıp kaderi inkar etmek yerine kaderi kabul edip, yüzleşmek gerekir. Kişinin kaderini kabul edememesi onu bastırıp cadılara ve diğer talihsizliklere yönelmesine sebep olur.¹⁸⁷

Büyü konusunu bir de din açısından ele alacak olursak şunları söyleyebiliriz. Tarihi çok eski olan büyü, söz gelimi İran'da din adamları tarafından yapılan bilgelik araştırmalarının metodu olarak geçmektedir. Nitekim "maj" kelimesi İran'da Zerdüşť rahiplerin unvanı olarak kullanılmıştır. Öte yandan İran'ın eski dinlerinden sayılan "Mecusi" kelimesi de buradan türediğı dikkate alınırsa, bölge de o dönemde din ile büyü arasındaki ilişkinin boyutunu görmek mümkün hale gelir.¹⁸⁸ Nitekim XIX. Yüzyılın sonlarına doğru din üzerine çalışma yapan araştırmacıların çoğı, dinin kaynağının animizm, natüralizm veya totemizme dayandığını iddia ediyorlardı. Bu iddiaya göre din, evrim yoluyla muhtelif safhalardan geçmiştir, en son safha tanrıların içinden en üstününün seçildiğı monoteist dinlerdir.¹⁸⁹ Peki, büyü bu aşamaların neresinde yer almaktadır? Sorusuna evrimci düşünürlerden The Golden Bough (Altın Dal) eserinin yazarı Frazer, "insanlık tarihinde büyü çağının din çağından önce geldiğı"¹⁹⁰ iddiasıyla cevap verir. Frazer'e göre büyü, kadim dünyada gündelik ve sıradan araçlardan başka vasıtalar yoluyla dünyada olan biten olayları kontrol etmeye yönelik icat edilmiş bir beşer mekanizmasıdır. Büyü sürecinde "tarih öncesinin" insanı, bir takım söz dizileriyle, muskalarla, şarkılarla veya ritüellerle dünyadaki değişimlere etki edebileceğini sanıyordu. Bunun için büyü esnasında o, bir kuvvete yani yüz yüze kalmış olduğı tehlike ve zorluklara göğüs germesine yardımcı olacak bir güce inanmaya başladı. Ancak bu güç, fiziksel bir güçten farklı

¹⁸⁷ May, Özgürlük, s. 164.

¹⁸⁸ Ergün Arıkdal, **Ansiklopedik Metapsişik Terimler Sözlüğü**, 3. Baskı, Ruh ve Madde Yayınları, İstanbul, 1989, s.26.

¹⁸⁹ Kürşat Demirci, **Dinlerin Dejenerasyonu**, İnsan Yayınları, İstanbul, 1985, s.13-16.

¹⁹⁰ James George Frazer, **Altın Dal-Dinin ve Folklorun Kökleri**, çev. Mehmet H. Doğan, 2. Baskı, Payel Yayınları, İstanbul, 2004, s. 221.

olmalıydı; zira büyü insanda geçmişten beri miras yoluyla elde edilen bir çeşit gizemli ve saklı kaynak oluyordu.¹⁹¹ Din ve büyü ilişkisini izah ederken Frazer, “din olgusunu, doğayı ve beşer hayatının gidişini yönetip kontrol ettiğine inanılan beşer üstü güçlerle uzlaşma veya onları yatıştırma olarak anlar.¹⁹²

Büyüye değişik açılardan bakarak hem din hem psikoloji hem de May’e göre kader ile bağlantısını değerlendirdik.

Yukarıda yer alan bölümlerde, önce May’in kader kelimesini nasıl tanımlayıp yorumladığına, onun determinizm ile kaderi nasıl ilişkilendirdiğine, onun kader ve özgürlük anlayışından doğan sorumluluk konusuna, kaderi kabul etmenin kişiye sağlayacağı faydalardan ve kaderle bağlantılı olarak ölüm konusuna, May’in ölüm gerçeğini nasıl yorumladığına ve son olarak da kaderin bir yansıması olarak büyü konusunun May tarafından nasıl değerlendirildiğini açıklamaya çalıştık. May düşüncesinde kader konusunun nasıl değerlendirildiğini bu konular çerçevesinde ortaya koymaya çalıştık.

¹⁹¹ Frazer, s. 224.

¹⁹² Frazer, s. 222.

SONUÇ

Araştırmamız neticesinde gördük ki; en genel anlamı ile özgürlük bireyin kendi var oluşu için elde etmeye çalıştığı ve bu çabanın hiçbir zaman sona ermediği bir durumdur. May'e göre özgürlük her gün yeniden kazanılması gereken bir süreçtir. Bu anlamda özgürlük statik değil sürekli değişen bir yapıya sahiptir. Özgürlük kavramını daha iyi anlamak için onun genel tarihine bakılması gereklidir. Bu bize bütüncül bir bakış açısıyla özgürlüğü tanımlayabilmemizi ve doğru anlamamız için gerekli olan bir yönelimdir. Özgürlük konusunda bugüne kadar birçok düşünce ortaya konulmuş, tanım yapılmış olmasına rağmen özgürlüğün yapısı itibariyle farklı anlaşılmalara sahip bir özelliği olmasından dolayı tam olarak ortaya konulmuş herkes tarafından kabul edilen ortak bir özgürlük tanımı yoktur. May de özgürlüğün tanımını kesin olarak vermek yerine özgürlüğü farklı açılardan değerlendirmeye çalışmıştır.

Kendisi varoluşçu bir psikolog olduğu için özgürlüğü, bireyin kendisi için ulaşılması gereken bir özellik olarak nitelendirmiştir. Bireyin sahip olduğu bilinç onu diğer canlılardan ayıran bir özelliktir. Bu bilinç sayesinde insan belli bir farkındalık düzeyine ulaşır. May'e göre ilk zamanlar da özgürlük sadece savaş alanlarında elde edilen bir şey olarak algılanmıştır. Özgürlük uğruna birçok savaş yapılmış ve insanlar özgürlük adına ölmeyi vatanseverlik olarak nitelendirmişlerdir. Zamanla gelişen dünya yapısı ve düşünce tarzıyla özgürlüğün anlamı da değişmeye başlamış ve özgürlük bireyin alanına kadar indirgenmiştir. Böylelikle psikoterapide de özgürlük önem kazanmaya başlamıştır. Psikoterapi ile ilgilenen May, kendisine gelen hastalarının özgürlüklerini tekrardan kazanmaları için onlara yardım etmiştir. Bireyin özgürlüğü önündeki engelleri kaldırmaya çalışmıştır. Ona göre bizim öfke özelliğimizin altında bile asıl olan sorun özgürlük sorunsalıdır. Kişi bu gibi olumsuzluklardan kurtulamadığı zaman kendisini engellemiş ve duygularını bastırarak aslında bu duygulardan kurtulmak yerine tam aksi yönde iyice bu duygulara saplanıp kalmıştır ve kişi bu durumunun farkında bile değildir. Bütün bunların kişi tarafından fark edilmesi onun özgürlüğünü tekrardan kazanmasının ön koşuludur.

May hayatımızda zorlukların ve engellerin olmasının aslında bizim özgürlüğümüz adına bazı katkılarının olduğunu düşünür. Çünkü kişi bu zorluklarla karşılaşmadığında özgürlüğünü de aramayacaktır.

Kişinin özgürlüğünü kazanmasının bir diğer koşulu kişinin kaderini kabul etmesidir. May özgürlük konusunu kaderle ilişkilendirip kişinin nasıl bir özgürlüğe sahip olacağı konusunda önemli görüşler dile getirir. Kişinin sahip olduğu kader kendine özeldir. Her kişinin kaderi birbirinden farklılık arz eder. Kiminin zor bir hayatı kiminin ise kolay bir hayatı vardır. Burada önemli olan nokta kaderimizi kabul etmek ve kaderimizle yüzleşmektir. May, kader düşüncesini kabul eden varoluşçu bir psikologdur. Ona göre kader vardır ve insanın kaderinin değiştirilemeyecek olan kısımların gerçekliğinin kişi tarafından kabul edilmesi gereklidir. Bunlar hangi anne ve babadan dünyaya geleceğimiz, hangi tarihte doğacağımız ve nasıl bir aile yaşamında büyüyeceğimiz, fiziksel özelliklerimizin nasıl olacağı gibi özellikler bunların hiçbiri bizim elimizde olan şeyler değildir. May'e göre bunların kabul edilmesi gereklidir. Kişinin kendi gelişimi için kaderin bu değiştirilemez alanlarına yoğunlaşması yerine kaderinin değiştirebileceği alanlarına yönelmesi gereklidir. Yani kişi çevresini, şu anki ilişkilerini ve en önemlisi karakterini değiştirebilir. Bunu da ancak değiştirmek isterse yapabilir.

May'e göre kişi kaderiyle yüzleştğinde özgürlüğünü elde eder. Kader ve özgürlük arasındaki kurduğu bu bağlantı bizim için çok önemlidir. Demek ki insan kaderine rağmen özgürdür. Çünkü seçim hakkı tercihlerde bulunabilme yetisi insanın elindedir. Bizim hayatımızda ne yaşadığımızdan ziyade artık hayatımızın nasıl yaşayacağımız ve bu seçimleri yapanın biz olduğumuz bir gerçektir. İstersek şartları olumluya çeviririz ve böylelikle kişisel özgürlüğümüzü kazanırız veya bunun tam tersi kaderimizi olduğu gibi kabul edip hiçbir çaba harcamadan hayatımıza devam ederiz. Bu ikisi arasındaki tercih tamamen bize aittir. Burada tercih yapma hakkının bize ait olması ve kişide bir isteme özelliğinin olması bizi irade konusuna yöneltmiştir. İrade ve özgürlük arasındaki ilişki kaderle de alakalıdır. Kaderi kabul etmemiz ve kaderimizi değiştirebileceğimiz alanlarına yönelmemiz bizde ki seçim yapma yetisinden dolayıdır. İstekte bulunma ve tercihleri belirleme insana ait olmasından dolayı karşımıza sorumluluk kavramı çıkar. Çünkü tercihi belirleyip seçimi yapanın biz olduğumuza göre seçtiklerimizden de sorumlu olmamız gerekir.

May'in de sorumluluk hakkındaki düşüncelerinin temelini bu oluşturur. Kader konusunu ele alan May ölüm konusuna da geçiş yapar. Nasıl ki kaderimizde bazı şeyler bizim elimizde değilse aynı şekilde ölüm de bizim elimizde olmayan bir şeydir. Ne zaman nerede öleceğimizi bilemeyiz. May'e göre tek yapmamız gereken öleceğimiz gerçeğini kabul etmektir. Bu gerçeğe yüzleşip bizim için önemli olan şeylere yönelip hayatımızı anlamlı kılmaya çalışmak, bizim yapabileceğimiz en iyi şeydir.

KAYNAKÇA

Acar, Muhammet Cevat. **Varoluşçu Yaklaşım Odaklı Sorumluluk Eğitimi Programının İlköğretim 8. Sınıf Öğrencilerinin Sorumluluk Düzeylerine Etkisi**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep, 2012.

Adanalı, Ahmet Hamdi. **İnsan İradesi ve Ahlaki Sorumluluk**, DİB Yayınları, İstanbul, 2014.

Afşar, Timuçin. **Düşünce Tarihi**, Bulut Yayınları, İstanbul, 2001.

Akarsu, Bedia. **Felsefe Terimleri Sözlüğü**, TDK Yayınları, Ankara, 1975.

Akbulut, Ahmet. **Sahabe Devri Siyasi Hadiselerin Kelami Problemlere Etkileri**, Birleşik Yayınları, İstanbul, 1992.

Arıkdal, Ergün. **Ansiklopedik Metapsişik Terimler Sözlüğü**, Ruh ve Madde Yayınları, İstanbul, 1989.

Aristoteles, **Nikomakhos’a Etik**, çev. Saffet Babür, Bilgesu Yayıncılık, Ankara, 2017

Mehmet S. Aydın, **Din Felsefesi**, 13. Baskı, İzmir İlahiyat Vakfı Yayınları, İzmir, 2012

Blackham, Harold John, **Altı Varoluşçu Düşünür**, çev. Ekin Uşşaklı, Dost Kitabevi, Ankara, 2005.

Bülbül, Kudret. “Özgürlük Kavramı ve Modern İdeolojilerin Özgürlük Anlayışları”, **Eskiye Dergisi**, Sayı:20, 2011, ss. 31-45.

Cevizci, Ahmet. **Felsefenin Kısa Tarihi**, Say Yayınları, İstanbul, 2019.

Cevizci, Ahmet. **Paradigma Felsefe Sözlüğü**, Paradigma Yayınları, İstanbul, 1999.

Cevizci, Ahmet. **Paradigma Felsefe Terimleri Sözlüğü**, Paradigma Yayınları, İstanbul, 2000.

Coşar, Halil İbrahim. **Kader Anlayışının Kur’an Bağlamında Sosyopsikolojik Tahlili**, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2010.

Çelik, Gizem. “Varoluş Felsefeleri, Varoluşçu Terapi ve Sosyal Hizmet”, **D.E.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt:19, Sayı:3, 2017, ss.417-439.

Çelik, Hüseyin. “Hürriyet”, Türkiye **Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, TDV Yayınları, İstanbul, 2000.

Çelikkol, Ahmet. **Tarih Psikiyatri Divanında**, Stüdyo İmge Yayıncılık, İstanbul, 2002.

Demirci, Kürşat. **Dinlerin Dejenerasyonu**, İnsan Yayıncılık, İstanbul, 1985.

(Ed.) Murat Demirkol, İslam Ahlak Esasları ve Felsefesi, 2. Baskı, Bilimsel Araştırma Yayınları, Ankara, 2020, s. 120.

Dostoyevski, Fyodor Mihayloviç, **Karamazov Kardeşler**, çev. Nihal Yalaza Taluy, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2019.

Dökmen, Üstün. **Evrenle Uyumlaşma Sürecinde Varolmak, Gelişmek Uzlaşmak**, Sistem Yayıncılık, İstanbul, 2000.

Erdoğan, Mehmet. **Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü**, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2013.

Erhat, Azra. **Mitoloji Sözlüğü**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1996.

Farabi. **El-Medinetü’l Fazıla**, çev. Nafiz Danışman, MEB Yayınları, Ankara, 2001.

Fırat, Ahmet. **İlahi Sıfatlar Bağlamında Kader Meselesi**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van, 2010.

Frazer, James George, **Altın Dal-Dinin ve Folklorun Kökleri**, çev. Mehmet H. Doğan, Payel Yayınları, İstanbul, 2004.

Freud, Sigmund, **Haz İlkesinin Ötesinde Ben ve İd**, çev. Ali Babaoğlu, Metis Yayıncılık, 2016.

Freud, Sigmund, **Totem ve Tabu**, çev. Kamuran Şipal, Say Yayınları, İstanbul, 2018.

Fromm, Erich, **Özgürlükten Kaçış**, çev. Şemsa Yeğin, Payel Yayınevi, İstanbul, 2011.

Fromm, Erich, **Sevginin ve Şiddetin Kaynağı**, çev. Yurdanur Salman, Nalan İçten, Payel Yayınları, İstanbul, 2016.

Geçtan, Engin. **Varoluş ve Psikiyatri**, Metis Yayınları, İstanbul, 2004.

Geçtan, Engin. **Psikanaliz ve Sonrası**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1998.

Gutas, Dimitri, **Yunanca Düşünce, Arapça Kültür**, çev. Lütfü Şimşek, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2003.

Hançerlioğlu, Orhan. **Felsefe Ansiklopedisi**, Remzi Kitabevi, Ankara, 2000.

Hourani, George Fadlo, **İbn Sina'nın Kaderin Sırrı Risalesi**, çev. Aydın Özdemir, Marife, Kış, 2013.

Jaspers, Karl, **Felsefe Nedir?** çev. İsmet Zeki Eyüpoğlu, Say Yayınları, İstanbul, 1995.

Jung, Carl Gustav, **Ruh**, çev. İsmail Hakkı Yılmaz, Pinhan Yayıncılık, İstanbul, 2017.

Kant, İmmanuel, **Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi**, çev. Ioanna Kuçuradi, TFK Yayınları, Ankara, 2020.

Kant, İmmanuel, **Pratik Aklın Eleştirisi**, çev. Ioanna Kuçuradi, Ülker Gökberg, Füsün Akatlı, Ankara, TFK Yayınları, 2019.

Kazanç, Fethi Kerim. “İslam Kelamında İnsan Fiilleri Bağlamında Kader Anlayışı” **Din bilimleri Akademik Araştırma Dergisi**, Cilt:7, Sayı:1, 2007, ss. 125-212.

Kılıçoğlu Safa. “Milliyet”, **Meydan Larousse Sözlük ve Ansiklopedi**, Gelişim Yayınları, İstanbul, 1986.

Kierkegaard, Soren, **Kaygı Kavramı**, çev. Türker Armaner, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2013.

Kurtar, Senem. “Günahkar Bir Özgürlük Düşü: Kierkegaard ve İbrahim Olmak”, **Birinci Uluslararası Felsefe Kongresi**, Bursa, 14-16.10.2010, ss.807-818.

May, Rollo, **Kendini Arayan İnsan**, çev. Kerem Işık, Okuyan Us Yayınları, İstanbul, 2019.

May, Rollo, **Özgürlük ve Kader**, çev. Ali Babaoğlu, Okuyan Us Yayınları, İstanbul, 2017.

May, Rollo, **Varoluşun Keşfi**, çev. Aysun Babacan, Okuyan Us Yayınları, İstanbul, 2017.

May, Rollo, **Yaratma Cesareti**, çev. Alper Oysal, Metis Yayınları, İstanbul, 2018.

Magill, Frank, **Egzistansiyalist Felsefenin Beş Klasığı**, çev. Vahap Mutal, İstanbul, 1971.

- Mengüsoğlu, Takiyettin. **İnsan Felsefesi**, Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2015.
- Özan, Mustafa Nihat. **Küçük Osmanlıca-Türkçe Sözlük**, TDV Yayınları, İstanbul, 2000.
- Özen, Yener. “Varoluşçu Felsefeden Varoluşçu Psikolojiye”, **Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi**, Sayı:5,2012, ss. 266-286.
- Pamuk, Mustafa. **Psikolojik Danışmanların Psikolojik Danışma Uygulamalarına Kendi Yeterliklerine İlişkin Algıları**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İnönü Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Malatya, 2012.
- Platon, **Devlet**, çev. Cenk Saraçoğlu, Veysel Atayman, Bordo Siyah Yayınları, İstanbul, 2005.
- Polat, Enver Demir. “Epictetus ’un Hayatı, Eserleri ve Felsefî Görüşleri”, Fırat Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, Elazığ, 2004.
- Sartre, Jean-Paul, **Varlık ve Hiçlik**, çev. Turhan Ilgaz, Gaye Çankaya Eksen, İthaki Yayınları, İstanbul, 2011.
- Sartre, Jean-Paul, **Varoluşçuluk**, çev. Asım Bezirci, Say Yayınları, İstanbul, 2020.
- Spinoza, Baruch, **Ethica**, çev. Çiğdem Dürüşken, Alfa Yayınları, İstanbul, 2020.
- Şensoy, Güvenç. **Abdülkadir el-Haznavi’nin er-Risaletü’l-Hamzaviyye fi Beyani Hakikati’l-Fark Beyne Kesbi’l-Eş’ariyye ve’l-Matüridiyye Adlı Eserinin Tahkik, Tahlil ve Tercümesi**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2015.
- Tanış, Abdulkadir. “İnanma İradesi: William James’in İmanın Pragmatik Savunusu Üzerine Bir Değerlendirme”, **Dini Araştırmalar Dergisi**, Cilt: 19, Sayı: 48, 2016, ss. 179-203.
- Taslaman, Caner. **Kuantum Teorisi Felsefe ve Tanrı**, İstanbul Yayınevi, İstanbul, 2008.
- Tekin, Burcu. “Ortaçağ İspanya’sında Büyü, Büyücülük ve “La Celestina” Adlı Esere Yansıması”, **Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi**, Cilt: 55, Sayı:1, **Ankara** 2015, ss. 305-324.
- Temelli, Arzu İbişi. “Eski Yunanda Tarih Düşüncesi”, **Felsefe Arkivi**, İstanbul, 2013.

Topses, Gürsen. Rehberlik ve Psikolojik Danışma Kuramlarının Felsefi Temelleri, **Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi Folklor/Edebiyat Dergisi**, Cilt:18, Sayı:70, 2012, ss. 93-105.

Yavuz, Yusuf Şevki. “**Kesb**”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, TDV Yayınları, Ankara, 2002.

Yeşilyurt, Temel. “Maturidilik: Önemli İsimler ve Temel İlkeler”, **Kelam el Kitabı**, (Ed. Şaban Ali Düzgün), Grafiker Yayınları, Ankara, 2012.

